

Műhelykonferencia
Építészeti topográfia, műemléki és műtárgy inventarizáció,
adatbázis építés a gyakorlatban

MŰHELYKONFERENCIA

ÉPÍTÉSZETI TOPOGRÁFIA, MŰEMLÉKI ÉS MŰTÁRGY
INVENTARIZÁCIÓ, ADATBÁZIS ÉPÍTÉS A GYAKORLATBAN

Szerkesztette

Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2023

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta

VESZPRÉMI ÉRSEKSÉG

Érseki
KÖNYVTÁR
ÉS LEVÉLTÁR

A kötet az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat
keretében és támogatásával készült.

Idegen nyelvű összefoglaló
Csejdy Júlia, Etler László, Sipos András, Szüts Beáta

Nyomdai előkészítés
Puskás Barnabás

VFL 2025
e-archívum

HU ISBN 978-615-81349-8-9

© A tanulmányok szerzői, 2023

© Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2023

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár

Felelős kiadó: Dr. Karlinszky Balázs

Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém

Megjelent 200 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	7
-------------	---

Veszprémi tematikájú adatbázisok

Jankovics Norbert:

VESZPRÉM VÁROS ÉPÍTÉSZETI TOPOGRÁFIÁJÁRÓL A MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIÁK IDEÁLIS, REÁLIS ÉS OPTIMÁLIS FORMÁI KAPCSÁN.....	9
--	---

Karlinszky Balázs – Simon Anna:

VESZPRÉM MEGYE TEMPLOMAINAK ADATBÁZISA.....	21
---	----

Nagy Szabolcs:

A VESZPRÉMI „TÉRKÉPVÁNDOR” PROJEKT.....	37
---	----

Palkóné Jády Melitta:

TOPOTÉKA – EMLÉKEINK TÁRHÁZA.....	49
-----------------------------------	----

Kitekintés más adatbázisokra

Csejdy Júlia:

TÁLLYA FEJEDELMEK VÁROSA – MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIAI KUTATÁS BEMUTATÁSA EGY KIÁLLÍTÁSON.....	59
--	----

Hajós-Baku Eszter – Szűts Beáta – Váli István Frigyes:

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYÉNEK TUDOMÁNYOS IGÉNYŰ FELDOLGOZÁSA.....	71
--	----

Héczey-Markó Ágnes:

CSEPEL–KERTVÁROS – EGY LAKÓÖVEZET ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÉNEK FELTÁRÁSA A TOPOGRÁFIA MÓDSZERÉVEL (2022 NOVEMBER).....	93
--	----

Rácz Miklós:

MŰEMLÉKEK ONLINE ADATBÁZISAI.....	101
-----------------------------------	-----

Sarkady Nagy Emese:

A KERESZTÉNY MÚZEUM ONLINE KATALÓGUSA.....	107
--	-----

Sipos András:

BUDAPEST IDŐGÉP.....	113
----------------------	-----

ELŐSZÓ

2022. szeptember 27-én a budapesti Walter Rózsi-villában a *Veszprém megyei templomok adatbázisa* című OTKA K pályázatunk együttműködő partnerével, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központtal közös szervezésben tartottuk a projekt első saját szervezésű konferenciáját. A *Műhelykonferencia. Építészeti topográfia, műemléki és műtárgy inventarizáció, adatbázis építés a gyakorlatban* című rendezvény reprezentatív seregszemléje volt a címében megjelölt tárgynak. Így műemléki topográfiai előadások (Veszprém-, Kőszeg-, Marosvásárhely- és Tállya-topográfia), gyűjteményépítési (Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, esztergomi Keresztény Múzeum, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum) és adatbázis-építési (Veszprém Megyei Levéltár; Eötvös Károly Megyei Könyvtár, BME Építésmérnöki Kar) témájú előadások hangzottak a szimpóziumon. Ezek többségének tanulmánnyá szerkesztett változatát tartja most kézben az Olvasó.

Az adatbázisépítéssel foglalkozók tudják: befejezni nem, csak tökéletesíteni, esetleg lezárni lehet egy ilyen vállalkozást. Ennek ismeretében fontos rögzíteni azt, hogy a kötet írásai a 2022 őszi állapotról adnak képet, és tudható az is, hogy a konferencia óta eltelt egy esztendőben jelentősen gazdagodtak a kiadványban tárgyalt adatbázisok. Éppen ezért a kötet célja nem lehet más, minthogy mérföldkőként jelezze azt, hogy a rendezvény időpontjában az egyes tartalomgazdák hol tartottak adatbázisaik építésében, milyen módszerekkel dolgoztak, milyen terveik voltak és milyen vízióval rendelkeztek ekkor projektjeik fenntarthatóságáról és jövőjéről.

A tanulmányokat két részre osztva adjuk közre: az első blokk a Veszprémben épülő adatbázisokról ad számot, míg a második egység a királynék városán kívüli projekteket ismerteti. Az egyes tanulmányokhoz tartozó képek a szövegekben folyamatos sorszámmal jelezve a kötet végén kaptak helyet.

a szerkesztők

Jankovics Norbert

VESZPRÉM VÁROS ÉPÍTÉSZETI TOPOGRÁFIÁJÁRÓL A MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIÁK IDEÁLIS, REÁLIS ÉS OPTIMÁLIS FORMÁI KAPCSÁN

Az építészeti topográfia és a műemléki topográfia fogalmai e tanulmányban szinonimaként szerepelnek. E sorok írója tisztában van e két jelzős szerkezet jelentéstartalmának árnyalatkülönbségével; az azonosítás azon alapul, hogy a területileg lehatárolt művészettörténeti-építészettörténeti célú gyűjtést és a gyűjtés eredményének közzétételét tekintjük ebben az írásban topográfiának. A tevékenységet a művészettörténet alapkutatási módszereként tárgyaljuk, emiatt a vizsgálat nem csak a jogi védelemmel rendelkező építészeti emlékekre (műemlék), hanem annál tágabb körre terjed ki. Ebben a tekintetben a műemléki jelző félrevezető, helyette az építészeti szó szerepeltetése tűnik indokoltnak.

Az ideális (-ként rögzült) forma (1. és 2. kép)

Az építészettörténet szempontjából fontos (mű)emlékek listázása, azok kategorizálása, osztályozása a művészettörténet és a műemlékvédelem születésével egyidős. A természettudományokból átvett feldolgozási metódus első lépése a gyűjtés és a kiértékelés szempontjainak meghatározása, a munka kereteinek és feltételeinek rögzítése volna, de e tevékenység esetünkben a kezdetektől erősen szubjektív elemekkel jellemezhető, a szempontok pedig sokszor csak a munka folyamatában alakulnak ki. A topografizálás vagy inventarizálás gyakorlatot, biztos szemet, helyismeretet, kitartó helyszíni munkát igényel, továbbá idő- és pénzigényes folyamat. A terepi jelenléthez kötött felderítés során össze kell gyűjteni az emlékeket, megismerni tartozékaikat, az ezekre vonatkozó írott és képi forrásokat, majd értelmezni kell ezeket egy történeti folyamat részeként. Az épített objektum és részei kulturális javak, de műalkotások és történeti rekvizitumok is. A kezdetektől lényeges tehát az értelmezés is, ami magasabb rendű tudományos munkaként az egész küldetés végső célját is jelenti.

A topográfiát a művészettörténeti kutatás mindig is alapkutatásként értelmezte, de e módszer térben és időben nagyon is mást jelentett az elmúlt 150 évben. Az európai kezdetek a 19. század utolsó harmadáig vezethetők vissza,

és anélkül, hogy a módszer történetének áttekintésébe merülnénk, a szakirodalom nyomán megállapíthatjuk, hogy nyelvi és kulturális okokból számunkra a német és főként osztrák munkák jelentették a mintát.¹

Az első magyar topográfiai mű az európai viszonyok között is igen korainak számít, Ipolyi Arnold 1859-ben adta közre *Csallóköz műemlékei című írását*.² A kitűnő munkának sokáig nem akadt folytatása. Kapossy János az 1920-as években vázolta fel egy magyar műemléki nagytópográfia sorozat koncepcióját, de gondolatainak sajnos nem volt közvetlen gyakorlati következménye.³

A hazai topográfia program elindítására végül a magyar történelem egyik legsötétebb időszakában, az 1940-es évek végén került sor. A Rákosi-korszak kezdetén, részben a háborús pusztítások feltérképezése, részben a pozitivistá tudományszemlélet voltak az okai a topográfiakészítés körüli élénk szakmai eszmecsereének. Közvetve e kutatás elindítása lett a kerete számos veszélyeztetett értékmiségi egzisztencia megmentésének.⁴

Balogh Jolán 1948 elején vetette papírra, nyomtatásban csak posztumusz megjelent gondolatait Erdély műemléki topográfiájáról.⁵ A feladatot és a célt így vázolta fel:

„A műemléktopográfiának azután a különféle országokban a különféle művészettörténeti irányok hatására sokféle változata alakult ki. Két kérdés a döntő: mi tartozik a műemléktopográfiához, mit kell feltétlenül felvenni, és hogyan a legcélszerűbb az anyagot közzétenni? Az előbbi probléma megoldására végleges szabályok ma sincsenek és valószínűleg nem is lesznek, mert ezek a lokális körülményektől függenek. Más anyag tartozik Itáliában a topográfiába, hol a művészi termelés évezredek keresztül beláthatatlanul dús volt, és ismét más oly országban, mely csak szerényebb emlékeket vallhat magáénak. Általában azonban a topográfiák kialakulásában az a célzat érvényesül, hogy a gyűjtési területet lehetőleg tágítsák, szélesítsék, tehát nem csupán a művészileg értékes, jelentős alkotásokra terjeszkednek ki, hanem egyszerű történeti, sőt legújabbban már népművészeti emlékekre is. Az anyag közlésétételének a módja ismét többféle. Az egyszerű, szűkszavú lajstromozástól a végleges kimerítő feldolgozásig a legkülönbözőbb topográfiai kiadványok széles skáláját láthatjuk. Általában két alaptípus különböztethető meg. Az egyik jegyzékszerűen számba veszi az anyagot, és pontosan leírja. A másik ezen túlmenően minden darabról teljes feldolgozást ad történeti adatokkal, bibliográfiával, stíluskritikai megállapításokkal. Ha a múzeumi gyakorlatot tekint-

¹ DERCSÉNYI, 1979. 366–367.

² IPOLYI, 1859.

³ ÉNTZ, 2014. 45.

⁴ Uo.

⁵ BALOGH, 1995.

jük, az előbbi leltárnak, az utóbbi szakkatalógusnak felel meg. Ha az erdélyi viszonyokat tekintjük, jó lelkiismerettel, komoly felelősségérzettel Erdély számára csak a leltárszerű topográfiai ajánlhatjuk. Bármennyire is kiváló a bécsi Denkmalmat hatalmas topográfiai sorozata, részletes kimerítő feldolgozásával, mintául nem vehetjük. Ilyen kiadványokhoz külön intézet kell, számos kitűnően képzett, jól begyakorolt szakemberrel, nagy anyagi lehetőségekkel és még valami, ami pénzen sem szerezhető: rengeteg idő, a hosszantartó nyugodt munka előfeltétele.”⁶ A válogatás szempontjai között felvetette azt is, hogy: „Nagy kérdés még a korhatár. A külföldiek általában a múlt század közepét vették irányadónak. (értsd 1850) Ma már azonban ez az elvágás túl merevnek, szervesetlennek látszik. Úgy véljük, hogy nem is szabad határt vonni, hiszen már az elmúlt évtizedek művészete is a múlté.”⁷

Az idézetben előforduló, módszertani összefoglalásnak is tekinthető definíciószerű gondolatok azonban csak az egyik lehetséges, reális vagy optimális (?) megközelítést tartalmazták a korabeli elképzeléseknek, és az 1950-es években induló nagyszabású és máig egyetlen topográfiai projekt végül nem ehhez a módszertani alapvetéshez igazodott.

A megvalósult munka legfontosabb eszmei előzményeit Fülep Lajos 1950. október 9-én elhangzott akadémiai székfoglaló beszéde foglalta össze.⁸ Szerinte „A magyar művészet anyaga elvileg eleve meghatározható, a gyakorlatban nem. Éppen ez a meghatározás a történeti kutatás, a tárgyelemzés, az összehasonlító művészettörténelem feladata. A magyar művészet anyaga kutatás közben alakul ki. (...) Az alapvető előmunkálatok híján ma senki se ülhet neki a magyar művészettörténelem megírásának. Az új módszert az összefoglalás előtt a kutatásban kell alkalmazni, s ez a munka igen nagy és nehéz. (...) A mondottakból önként következik, hogy a gyakorlati megvalósítás kezdete az egész ország területének tervszerű fölosztása történetileg és népileg kialakult vidékekre, ahol megokolt, kisebb egységekre is, szintúgy városokra is, rendszeres földolgozása topográfiaiakban és monográfiákban. Egy-egy vidék, város gazdasági, politikai, társadalmi történetében, anyagi kultúrájában, népiségében azt kell vizsgálni, volt-e ott olyan kultúra, ami érthetővé teszi – s nem csodává – ezt vagy azt a műtárgyat, s a művészetet általában, különösen azt a fokát, stílusát, s milyen népiség produktuma volt, s ha nem egységesé, milyen összetételűvé.”⁹

A topográfia politikai, anyagi és tudományos bázisát a kezdetekben az MTA Művészettörténeti Állandó Bizottsága biztosította, a cél kezdetben osztrák mintára 20 év alatt 20 megyei nagytopográfia kötet kiadása volt. Az országos igényű,

⁶ Uo. 90.

⁷ Uo. 92.

⁸ FÜLEP, 1951.

⁹ Uo. 16., 18.

előzetes listázó gyűjtés éppen Fülep támogatásának köszönhetően jelenthetett meg 1951-ben Genthon István kistopográfiájaként. A nagy sorozat első kötetének a Gerevich Tibor által szerkesztett, 1948-ban megjelent esztergomi topográfiát tekintették, ez azonban valójában nem műemléki topográfia, hanem az esztergomi Keresztény Múzeum Genthon István által megírt alapos katalógusa volt. A későbbi köteteket Dercsényi Dezső szerkesztette, időrendi sorrendben megjelent Győr-Sopron megye (II., 1953. 2. kiad. 1956.), Nógrád megye (III., 1954.), Budapest (IV. és VI., 1–2. rész, 1955., 1962.), Pest megye (V., 1958.), Heves megye (VII–IX., 1969., 1972., 1978.) és Szabolcs-Szatmár megye (X–XI., 1986., 1987.) feldolgozása.¹⁰

A munka 1958 után politikailag sokkal kiegyensúlyozottabb körülmények között, az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) révén folytatódott, és az anyag gyűjtése, feldolgozása egyszerre párhuzamosan több megyében is zajlott. A leltár felvétele során 1850 mint felső időhatár rögzült, a helyszíni adatfelvételt és leírást részletes forrásfeltárás egészítette ki.

A Komárom-Esztergom vagy Veszprém megyéket érintő munkálatok sajnos soha nem fejeződtek be, a kötetek nem készültek el, pedig az előbbi megye munkálatait már Nógrád megyével együtt elkezdték az 1950-es években. Tombor Ilona visszaemlékezése szerint a helyszíni szemléket tíz-húsz fő végezte meghatározott terv szerint, de a módszertan és fókusz is megváltozott, amikor a Heves megyei kutatások elkezdődtek. A feldolgozást itt nagyobb szabásúnak és sokkal mélyebbnek is szánták az összes korábbinál, a folyamatban lévő topográfiák és újabb területek kijelölése elől is elszívva az anyagi és személyi forrásokat.¹¹

Veszprém megyére vonatkozó előzetes adatgyűjtés 1985 és 1987 között kezdődött és főként az OMF saját gyűjteményeit érintette, az egyéb levéltári kutatások éppen csak elindultak. A helyszín leírásokkal párhuzamosan zajlott a római emlékek összefoglaló elemzése, a népi építészet feltérképezése és a temetők feldolgozása 1987 és 1991 között. Veszprém megye településeinek közel a felét sikerült lejárni a támogatás megszűnése és a munka kényszerű leállása előtt. Koppány Tibor 1992-ben, a rendszerváltozás után lelassult és megakadt munkálatokról írt összefoglaló módszertani írásában megjegyzi, hogy a „megye építészeti képét vizsgálva merült fel a gyűjtés időhatárainak kérdése. A kezdetet jelentő és csak igen kis számú, felszínen is látható római emlékekkel szemben a 20. század által felépített és ma már befejezett történelmi múltat jelző épületek szerepeltetése jelenthet problémát. Medgyaszay István század elején épített veszprémi színháza védett épület, az ugyan-csak általa tervezett veszprémi múzeum azonban már nem. Nem élvez műemléki

¹⁰ ENTZ, 2013. 45.

¹¹ TOMBOR, 2013.

védelmet Veszprém, Pápa, Balatonfüred és még számtalan település sok olyan, főként a századfordulón emelt épülete, amely pedig a hazai építészet múltjának alakulása szempontjából semmiképpen sem elhanyagolható. Meggondolandó az is, nem volna-e helye a topográfiában a két világháború közötti évtizedek olyan jelentős építményeinek, mint pl. a veszprémi völgyhíd, a pápai református templom vagy az MTA tihanyi biológiai intézetének épülete.”¹² A politikai változások után a támogatások csökkenése mellett a bevett nagytopográfiai módszerrel kapcsolatban bizonyos, 1948-ban Balogh Jolán által is jelzett módszertani problémák is felmerültek tehát, például a gyűjtés időbeli kereteinek kérdése.

A nagytopográfiai sorozatban elkészült kötetek mind nagyon különböző megközelítésűek, mélységűek voltak: az első esztergomi nem is volt topográfia, az utolsó két mű pedig végül erősen lerövidítve kerül kiadásra. Kétségtelen, hogy a módszer ideális formájává Magyarországon kimondatlanul is a Heves megyei kötetek váltak.

A reális forma változatai (3. és 4. kép)

Topográfiai munka az 1980-as években nem csak az OMF-ben folyt. 1998-ban az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete és a székesfehérvári Szent István Király Múzeum közös kiadványaként jelent meg a Fejér megye művészeti emlékeit tárgyaló kistopográfia kötet. A munka helyszíni része és a kiadás 1990 előtt kezdődött el, de a végeredménye csupán az évtized végére realizálódott.¹³ A bevezető tanulmánnyal és angol nyelvű összefoglalóval rendelkező műben a települések rövid történeti összefoglalóját a fontosabb épületek, köztéri szobrok felsorolásszerű listája követi. Az egyes objektumok tervezője, készítője és létrejöttének kora kerül említésre, amit néhány szignifikánsnak gondolt adat egészíti ki. A leghosszabb címszó (így nevezi a kötet a szócikkeket) sem bővebb egy bekezdésnél.

2001 után a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) új, nagyszabású topográfia programot kívánt indítani, de az intézmény megszűnéséig egyetlen kötet sem jelent meg „állami kiadásban”. Részben a korábbi Fejér megyei együttműködés folytatásaként a KÖH kezdeményezésével párhuzamosan zajlottak Entz Géza irányítása mellett a székesfehérvári topográfia munkálatai, amelyet 2009-ben ki is adtak.¹⁴ A kötet módszertani újítások sorát tartalmazta. A korábbi nagytopográfiaiakhoz képest ennek terjedelme rövidebb, a mű készítéséhez

¹² KOPPÁNY, 1992. 111.

¹³ ENTZ–SISA, 1998.

¹⁴ ENTZ, 2009.

bevont forrásanyag sokkal szűkebb, de a válogatás szempontjai tekintetében és a feldolgozás aspektusait tekintve is nyitottabb, interdiszciplinárisabb lett. A módszer és végeredménye a középtopográfia nevet kapta, lévén a Fejér megyei kötetnél bővebb, a nagytopográfiáknál pedig szűkebb merítésű. A módszertan lényege, hogy a feldolgozott település képét egységes, épített szövetnek tekinti, az urbanisztikai megközelítésben a város fejlődését folyamatként is elemzi. Itt már régen nem csak a műemlékekről esik szó, hanem Balogh Jolán gondolataiban megnevezett „az elmúlt évtizedek művészete” is feltűnik a kötet lapjain. Mivel Székesfehérváron, jellemzően más hazai településekhez, a városi épületek döntő többsége 20. századi, sőt az elmúlt hetven év terméke, a 20. század második felének építészeti ábrázolása megkerülhetetlen téma.

A könyv nem csak a vizsgálat tárgyainak kiszélesítése miatt rövidült le. A források és idő végessége, az elavulás gyorsasága miatt le kellett szűkíteni a kutatásba bevont források körét, az egyes szócikkek terjedelmét és az illusztrációk számát is. A könyv belépő szintet kínál az egyes emlékek megismeréséhez, a vonatkozó irodalom felsorolásával a további elmélyedéshez nyújt segítséget az olvasónak, és a szűkebb egyedi mélységért cserébe a teljes épített környezet vizsgálatát kínálja.

Fontos megjegyezni, hogy egy piaci viszonyok között megvalósuló topográfia-nak belátható időn belül el kell készülnie, ezt várja el a megbízó és a könyvkiadó is. A tudományos szempontból alaputatásként felfogható topográfia a finanszírozó számára ugyanis turisztikai, történeti, reprezentatív és emlékezetpolitikai mű elsősorban. A Heves megyei nagytopográfiához az eltérő módszertan miatt nem érdemes hasonlítani sem a Fejér megyei, sem a székesfehérvári kötetet, a szakmai részről érezhető fenntartások ellenérveként pedig szolgáljon az a tény, hogy az 1980-as évek óta máig e két topográfia jelent meg.

A Veszprém városi kutatás realitása a fehérváritól is eltérően alakult.

A munka két, eltérő szakaszban zajlott: 2011 és 2016 között egy alapítvány, az Alapítvány a Magyar Műemléki Topográfia Támogatására, majd 2020-tól a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) intézményi kereti között.¹⁵ A cél a kezdetektől az ún. közép-

¹⁵ Közreműködők 2011 és 2016 között: Balassa László, Balázsik Tamás, Brunner Attila, Bugán Adél, Entz Géza Antal, Farkas Zoltán Elemér, Fenyvesi Kata, Gopcsa Katalin, Haris Andrea, Jakab Réka, Jankovics Norbert, Király Dávid, Kiss Rita, Klagyivik-Szabó Mária, Koppány András, Kovács Dániel, Lehotzki Ildikó, Németh József, Paár Eszter Szilvia, Simon Anna, Szűts I. Gergely, Váci Márk, Vitályos Ágnes, Zsida Balázs. Közreműködők 2020 és 2022 között: Balázsik Tamás, Baldavári Eszter, Bódiné Kersner Katalin, Charles Horton, Fülöp András, Galamb Zsuzsanna, Hack Róbert, Héczey-Markó Ágnes, Jankovics Norbert, Kakuk Barbara, Kiss Rita, Kónya Anna, Koppány András, Kovács Dániel, Nagy Krisztina, Németh József, Nyirkos Zsófia, Papp Andrea, Simon Anna, Szökrön Eszter, Szökrön Péter, F. Tóth Gábor, Vitályos Ágnes, Wachsler Éva.

topográfiai minta követése volt, eszerint már nem is műemléki hanem építészeti topográfiát kívántunk írni, a programunk ezzel a Balogh Jolán által megfogalmazott alapvetéshez állt közelebb. A nagytopográfia írását sem a rendelkezésre álló idő, sem az anyagi és humán erőforrások nem tették volna lehetővé, és a radikálisan kibővített válogatási szempontok miatt közvetlen kiadásra és széles közönségérdeklődésre nem alkalmas, kezelhetetlenül hatalmas anyag gyűlt volna össze.

A kutatás kezdeteit 2011-ben egy munkaügyi pályázat segítette, melynek keretében főként a helyszíni lejárások zajlottak. A pályázat sajnos nem kész kézirat vagy adatbázis építésére, csupán a résztvevő személyek oktatására és alkalmazására irányult. A későbbi kiadáshoz az alapítvány magánforrást szeretett volna bevonni, mintegy polgári-üzleti mecenatúra formájában, de erre sajnos nem volt mód. A legtöbb segítséget Veszprém városa nyújtotta, így, ha a topográfia nem is készülhetett el, a város történetét feldolgozó tanulmányok sorozata önállóan meg tudott jelenni.¹⁶ A munka 2016-ban végül a források kiapadásával végleg leállt. 2020-ban az akkor már aktívan működő MÉM MDK Kutatási osztálya megpróbálkozott az alapítványi anyag átvételével és a munka folytatásával, de ez nem járt sikerrel, ezért az a döntés született, részben az intézmény vezetése, részben Veszprém városának kérésére, hogy kezdjük el újra a munkát.

Első feladatunk a fent vázolt tartalomra vonatkozó elveknek megfelelő teljességre törekvő objektum-jegyzék előállítása volt. Az objektum szót azért használtuk, mert tartalma sokkal szélesebb, mint az épületé; az objektum szó le tudja fedni az utca, tér, városrész, tömb, sőt köztéri szobor, külterületi lakott hely stb. tartalmakat is, az elvégzendő és megírandó szócikkek számának kialakításánál ezek is önálló darabként szerepeltek. Az inventáriumi rész készítésének alapelveként meghatározott a teljes városszövet alakulásának és változásának történeti összefüggéseit vizsgáló hozzáállás ezt feltétlenül elvárta. Az épületek a város 1997 óta érvényes közigazgatási beosztásához igazodó területi beosztásban, az utcák alfabetikus sorrendjében szerepeltek az elkészült listában, a végső szerkezet is ehhez igazodott.

Veszprém történeti szempontból legrégebbi részei a Belváros a Várral, az Óváros térrel és Kossuth utcával. Középkori eredetű településrészek még a mai Egyetemváros, Dózsaváros és Veszprémvölgy területén vannak, a kora újkorban, a Hódoltság után is ezek a területek települtek először újjá. A 20. században elsősorban a vártól északra és nyugatra eső részek voltak alkalmasak arra, hogy a város tovább növekedjen.

¹⁶ JAKAB, 2014., LŐVEI, 2015., SZÜTS, 2015., BRUNNER–GOPCSA, 2016., KOVÁCS, 2018.

Veszprém közigazgatási egységei közé a 20. század utolsó harmadában került Kádárta és Gyulafirátót. Az utóbbi települések önálló szerkezete és története jól tanulmányozható a falusias településképen.

Veszprém történetében három, szignifikánsan eltérő, nagy jelentőségű kor-szak hagyta az épített környezeten a leghatározottabb nyomot. A középkori, újkori, és a legújabb kori településtörténet közül az utóbbi részletesebb feltárására először tettünk kísérletet. Veszprém hagyományos egyházi szerepének a háttérbe szorulása a 20. század második felében nem csak a rezsim antiklerikális hozzáállásából következett, hanem a város- és iparfejlesztés tudatos támogatásából is, amely sokkal inkább globális jelenségként írható le a 20. század történetében. A városiasodás üteme igen gyors volt, Veszprém lakossága 1949 és 1960 között a duplájára, 1949 és 90 között a háromszorosára nőtt. A betelepülőket a munka és a lakhatás vonzotta, a szocialista város-építészet pedig alig tudott lépést tartani az egyre növekvő igényekkel. Veszprém esetében a legtöbb indulatot kiváltó építkezés a Vártól délkeletre eső városrész szanálása, a Kossuth Lajos utca új beépítése volt, amelynek feldolgozása célkitűzése volt a munkánknak.

Az újbóli helyszíni adatfelvételt a források egy szűkebb körének, főként a térképeknek, a feldolgozása kísérte. A terepi munkához nem készült adatlap, munkafotók segítségével készültek az objektumleírások előre meghatározott terjedelemben. Ha az emlék művészettörténeti jelentősége indokolta, a terjedelmi és feldolgozási keretet és mélységet módosítottuk, növeltük a szerzővel közösen. Az egyes szócikkek azonos módon épültek fel. A cím, az épület/szobor/közterület megnevezése, helyrajzi száma, védettségre vonatkozó adat (műemlék, helyi védett) után rövid leírásban esik szó az objektum elhelyezkedéséről, tömegéről, tagolásáról, alaprajzáról. A rövid építés és/vagy pusztulás, átépítés történetét egy részletesebb épületleírás követi (karakteres külső és belső elemek, tartozékok, berendezés). A szócikk a források és bibliográfia felsorolásával ér véget. A szerzők ugyanakkor javaslatot tettek a kötetben megjeleníthető képanyagra vonatkozóan is.

A veszprémi kötet 2022-ben végül megjelent, de ehhez számos pozitív tény együtt állására volt szükség.¹⁷ A MÉM MDK keretein belül egyrészt egy intézménybe kerültek a Kutatási Osztály munkatársai és az OMF-KÖH Műemléki Gyűjteményei, valamint a műemléki fényképészek is, Veszprém városa pedig, mint 2023-ban Európa Kulturális Fővárosa, igényt tartott a mű kiadására.

A kutatás körülményei még így sem voltak teljesen ideálisak. Minden résztvevő egyéb munkahelyi feladatai mellett végezte a lejárás, fényképezés, rajzolás, szerkesztés munkáit. Szükséges, de sajnos nem elégséges feltétel, hogy a humán erőforrás egy helyen rendelkezésre álljon, hiszen akár a rövidtávú topográfiai

¹⁷ JANKOVICS, 2022.

munkához, ahogyan Balogh Jolán is megjegyezte „külön intézet kell, számos kitűnően képzett, jól begyakorolt szakemberrel, nagy anyagi lehetőségekkel és még valami, ami pénzen sem szerezhető: rengeteg idő, a hosszantartó nyugodt munka előfeltétele.”

Az optimális forma és a jövő lehetőségei (5. és 6. kép)

A veszprémi kötet készítése nem járt együtt egy bővíthető adatbázis megalkotásával. A cél a kötet hatékony és gyors elkészítése volt, a feladat teljesítése során a realitás talaján mozogtunk. A végleges változatban erősen lerövidült a bevezető, a tömör összefoglaló tanulmány értelmezési keretet kínál a fehérvári kötethez hasonló leltári részhez.

Egy szakkönyv kiadásának fedezetét ma egyre nehezebb előteremteni, és a kiadói szempontoknak is egyre erősebben kell megfelelni. A tudományos tartalomnak fogyaszthatónak kell lenni a szélesebb közönség számára, és az idegen nyelvű olvasók felé is muszáj nyitni. Az utóbbihoz fontos, hogy a hazai témáink megértését a külső szemlélő nézőpontjának felvételével kell elérni. A veszprémi példáknál maradva a Szent Mihály-székesegyház épületének történeti és művészeti jelentősége a hazai szaktudományok számára közismert, de egy külső szemlélő számára elsősorban csupán egy viszonylag kisméretű, késő historizáló templomként tűnik fel. A jelentőségének magyarázatához egyszerűen és közérthetően kell szemléltetni a téma súlyát, amit a kötetben az épület kiemelt helye, terjedelme és illusztráltsága jelez.¹⁸

A topográfia készítés optimális formáinak kialakítása során az informatikai megoldásoknak kell nagyobb teret adni. A következő munkákat adatbázis építéssel kellene megalapozni, amihez biztos intézményi háttér szükséges. Az adatbázis szükséges, de nem elégséges a cél eléréséhez, és a középtopográfia program felvázolásakor is szóba került a gyűjtemény értelmezése, pontosabban értelmező közreadása legalább olyan fontos, mint a gyűjtés maga. Az értelmező általi tudományos szubjektívizmus a mai tudásunk szintézise, árulkodik a korról, amiben élünk, míg az adatbázis egy katalógus csupán. Az adat ugyanakkor bárki rendelkezésre áll, ezzel az értelmezési keret is ellenőrizhető, az értelmezéssel pedig az adat birtokában lehetséges a vita. Az adatbázis tetszőleges mennyiségű adattartalma és bővíthetősége a hosszú utánkövetés feltétele is.

A Heves megyei nagytopográfia kötethez hasonló mű a jövőben valószínűleg már soha nem fog készülni. Az értelmezési keretek és gyűjtési szempontok változása miatt Veszprém megye középtopográfia szintű feldolgozása sem férne bele három kötetbe, a Balaton-part 20. századi építészetének feldolgozása

¹⁸ Uo. 52–62..

valószínűleg önmagában megtöltene több könyvet is. Középtávon egyes megyei jogú városok, esetleg kisebb méretű, de a szokásosnál gazdagabb épített örökséggel rendelkező települések topográfiája akkor készíthető el, ha a szükséges humán, dologi és anyagi forrás is rendelkezésre áll. Ehhez elengedhetetlen továbbá a lokális gyűjtések megismerése és tartalmuk beemelése a kutatásba. Több településen rendelkezésre állnak komoly helytörténeti gyűjtések, topográfiai jellegű előzmények, a közelmúltban nem egy ún. települési Örökségvédelmi Hatástanulmány számára is készültek ilyen típusú listák. A helyi intézmények bevonása a jövőben kiemelten fontos lesz.

A MÉM MDK Kutatási Osztályán egyelőre nincs tervben újabb topográfiai kutatás elindítása. A már folyó, következő projekteket inkább tematikus topográfiának nevezhetjük. Ezek között például a Veszprém városi templomokat feldolgozó kétnyelvű kötet előkészítése zajlik az OTKA pályázat kereti között.¹⁹ Az elvégezhető munkának a jelenlegi szervezeti és anyagi keretek szabnak határt, a kisebb léptékű és komolyabb kutatási előzményekkel rendelkező részművek esetében könnyebb a gyors, kézzelfogható eredmény felmutatása.

Felhasznált források és irodalom

- BALOGH, 1995. = BALOGH Jolán: Erdély műemlék-topográfiája. (Közli Kerny Terézia.) In: *Ars Hungarica* 23 (1995/1) 89–96.
- BRUNNER–GOPCSA, 2016. = BRUNNER Attila – GOPCSA Katalin: *Veszprém város építészete a „hosszú” 19. században*. Székesfehérvár, 2016. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 5.)
- DERCSÉNYI, 1979. = DERCSÉNYI Dezső: A műemléki topográfiákról. *Műemlékvédelem* 23 (1979/4) 366–367.
- ENTZ, 2003. = ENTZ Géza: Javaslat a Dehio rendszerű műemléki topográfiai kézikönyv programjának a bevezetésére. *Műemlékvédelmi Szemle* 13 (2003/1) 103–120.
- ENTZ, 2009. = ENTZ Géza Antal (szerk.): *Székesfehérvár*. Bp., 2009. (Magyarország műemlékei)
- ENTZ, 2014. = ENTZ Géza: Dercsényi Dezső és a magyar műemléki topográfia. *Magyar Szemle* 23 (2014/1–2) 28–47.
- ENTZ–SISA, 1998. = ENTZ Géza Antal – SISA József (szerk.): *Fejér megye művészeti emlékei*. Székesfehérvár, 1998. (István Király Múzeum Közleményei A. sorozat 34.)

¹⁹ JANKOVICS, 2023.

- FÜLEP, 1951. = FÜLEP Lajos: *A magyar művészettörténelem*. Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei 3. Muzeológiai sorozat: Régészet, Néprajz, Művészettörténet. (1951/II. kötet 1. sz.) 3–24.
- IPOLYI, 1859. = IPOLYI Arnold: Csallóköz műemlékei. *Archeológiai közlemények* 1 (1859) 1–173.
- JAKAB, 2014. = JAKAB Réka: *Veszprém város 18. századi történeti topográfiaja*. Székesfehérvár, 2014. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 1.)
- JANKOVICS, 2022. = JANKOVICS Norbert (szerk.): *Veszprém város építészeti topográfiaja*. Bp., 2022. (MÉM MDK Topográfiák 1.)
- JANKOVICS, 2023. = JANKOVICS Norbert (szerk.): *Veszprém város templomai*. Veszprém, 2023.
- KOPPÁNY, 1992. = KOPPÁNY Tibor: Beszámoló a veszprémi megyei műemléki topográfia anyaggyűjtéséről. (1985–1991) *Műemlékvédelmi Szemle* 2 (1992/1) 110–112.
- KOVÁCS, 2018. = KOVÁCS Dániel: „Napról napra újszerűbbet és nagyobbat”. Székesfehérvár, 2018. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 8.)
- LÖVEI, 2015. = LÖVEI Pál: *Temetők. Szempontok a topográfiai leírás rendszeréhez*. Székesfehérvár, 2015. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 3.)
- SZÜTS, 2015. = SZÜTS István Gergely: *Veszprém ipar- és településszerkezeti változásai a 20. században*. Székesfehérvár, 2015. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 2.)
- TOMBOR, 2013. = TOMBOR Ilona: Visszaemlékezés Magyarország műemléki topográfiaja munkálatainak kezdeteire. *Műemlékvédelem* 57 (2013/3) 204–206.

On the architectural topography of the city of Veszprém, in relation to the ideal, real and optimal forms of monument topographies

The idea of collection, registration and joint appreciation of the relics of architecture, i.e. creating monument topography was born in the 19th century along with the monument protection itself. The first Hungarian topographical works, similarly to the European beginnings, concentrated mainly on studying the mediaeval relics, and their time scope gradually opened only from the early 20th century. The discovery and appreciation of the baroque art were followed by the acceptance of classicism, thus these eras also became parts of the architectural history canon. The so far only major Hungarian topography project was the publication of the great topography series starting after the Second World War. The basic concept and structure of the 11 volumes published between 1948 and 1987 followed the structure of the Austrian great topographies, the Austrian method was adopted to the Hungarian

circumstances by Dezső Dercsényi. The series included the partial or complete coverage of Sopron and surroundings, Nógrád county, Budapest, Pest county, Heves county and Szabolcs-Szatmár county. The preparation and the elaboration of the other county volumes, including Veszprém county and Veszprém city, also started but the topographical collection work slowed down around 1990, and finally stopped. The volumes of Heves county, though unsaid, have become the ideal forms of topographical works.

Around the turn of the millennia, the minor topography of Fejér county and the medium topography of Székesfehérvár showed significant methodological changes. The newer volumes, unlike the former huge, multi-volume, lexicon-like coverages, are shorter, handbook-like topographies. Their aim was not the deep, scientific exploration any more, this was not only due to the lack of financial resources but also to the radical extension of collection scopes, too. These volumes did not cover the historical buildings only, basically the entire built-up environment was analyzed.

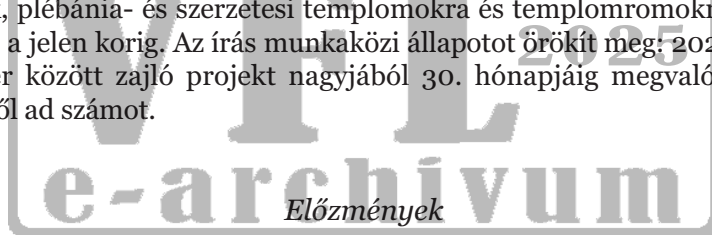
The architectural topography of the city of Veszprém follows the methodology of the monumental medium topographies. The introductory study aims to provide an interpretation aid and framework to the entries of the subsequent enumerating, inventory part. The latter interprets an “object” every individual building, block of houses, public place (street, square), city district, public statue, peripheral area which can be described independently. The realistic forms of topography in the 21st century are the shorter works which can be compiled more quickly.

The advantage of this method is that it provides a snapshot of the architectural environment of the city with the included buildings and their contexts, furthermore all the related important ideas that we consider important to record. The topography shows a picture to the contemporaries, and by publishing this picture it also leaves it behind for the posterity, revealing our mentality, our scale of values and the way we think about our cities.

Karlinszky Balázs – Simon Anna

VESZPRÉM MEGYE TEMPLOMAINAK ADATBÁZISA¹

Az alábbiakban egy négyéves alapkutatási projekt ismertetése olvasható az eddigi eredmények bemutatásával. Jelen írás címével megegyező tudományos projektünk célja létrehozni a veszprémi római katolikus egyházmegye templomainak adatbázisát, ezáltal alapot teremteni ezek részletes építészettörténeti vizsgálatához, illetve lehetőség szerint megkezdeni azt. A kutatás a mai Veszprémi Főegyházmegyére terjed ki, és egymásra épülő, egyre részletezőbb fázisokból áll, előkészítve a későbbi, teljességre törekvő feldolgozást. Kiterjed az építészettörténet módszereivel vizsgálható, eltérő jogállású és funkciót ellátó kápolnák, plébánia- és szerzetesi templomokra és templomromokra a 10–11. századtól a jelen korig. Az írás munkaközi állapotot örökít meg: 2020 és 2024 november között zajló projekt nagyjából 30. hónapjáig megvalósult eredményekről ad számot.

A veszprémi egyházmegye Magyarország egyik legkorábbi alapítású, a középkorban a Dunakanyartól a Dráváig tartó római katolikus egyházmegyéje. Az egyházmegyei határok 1777-ben történt alakításával – a szombathelyi és székesfehérvári püspökségek megalapításával, amely a Fejér, Pilis és nyugat-zalai részek Veszprémtől történő elcsatolását jelentette – kiterjedése a korábinak mintegy 60%-ra csökkent, majd 1993-ban a kaposvári püspökség Dél-Zala és Somogy megyék területén való létrehozásakor végül mintegy felére csökkent. Ma az egyházmegye Veszprém megyét, Zala megye Zalaegerszegtől keletre és északkeletre fekvő részeit, illetve a szomszédos megyék néhány települését foglalja magában.

Az egyházi épületállomány számbavételének történeti előzményeinél az egyházlátogatási jegyzőkönyveket (*Canonica Visitatio*), különböző leltárakat

¹ Az írás az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat keretében és támogatásával készült, az eredetileg 2019-ben beadott pályázati anyag elemeinek felhasználásával.

találjuk, melyek a hitéleti funkció ellátása szempontjából írták le az épületek jellegét, állapotát, felszerelését, jogi státuszát, jövedelmeit stb. Ezekben sokszor visszamenőleg is megjelölték a történeti adatokat (alapítás, felszentelés ideje, a kapcsolódó személyek), ritkábban a templom méretét, tervezőjét vagy kifestésének mesterét. Hasonló jellegű adatokat tartalmaznak az egyházigazgatás alapegységeit jelentő, akár több templomot is ellátó egyes plébániákon – a veszprémi püspökség területén jellemzően a 20. század elejétől annak második harmadáig – vezetett ún. *Historia Domusok*. E forrástípusokat szerencsésen egészíti ki néhány sajátos körülmények közepette keletkezett iratcsoport. Ilyen például II. József királynak a plébániarendszer átszervezését célzó intézkedései nyomán az 1780-as évek első felében keletkezett plébánia- és filia-összeírása, egy-egy püspök-életrajz, vagy a római Szentszéknek benyújtott jelentések, illetve legújabbban, a rendszerváltást követően az elkobzott egyházi ingatlanokról azok visszaigénylése („kárpótlás”) céljából készült kimutatások.

Az egyházi típusú források mellett az általános ország-, és helytörténeti leírások a kezdetektől tartalmaznak több-kevesebb információt a templomokra nézve. A leírások száma ugrásszerűen megnőtt a hazai intézményes örökségvédelem indulásakor, a 19. század közepétől. Az első lépés a védelem tárgyát képező emlékek körültekintő meghatározása, számba vétele volt. Ez értelemszerűen az érintett objektumok lejárásával, listázásával és a rájuk vonatkozó források összegyűjtésével, a kor lehetőségeihez mért „adatbázis” építésével járt. Mivel az egyházi épületek jellemzően egy település legrangosabb, olykor egyetlen, nagyművészet körébe tartozó emlékei, a műemléklistákban, épületkataszterekben nagy számban szerepelnek. Rövidesen megjelentek az egy-egy tájegységre koncentráló, topografikus gyűjtések, az elsők közt a projektünk területére eső Balaton-környékéről, mely terület a későbbiekben is kitüntetett figyelmet kapott.²

Az egyháztörténeti kutatások az írott források feltárása terén a 20. század első felében jelentős eredményekre vezettek,³ és a veszprémi egyházmegyében szerencsés módon az épített emlékekre is koncentráló forrásfeltárás is megkezdődött,⁴ jellemzően az egyházmegyei levéltár tudós papi munkatársainak munkájaként.⁵ Köztük is ritka kivételt jelent a 20. század közepét megelőzően az

² RÓMER, 1860., BÉKEFI, 1907., DORNYAY, 1927., RADNÓTI–GERŐ, 1952., ENTZ–GERŐ, 1958., KOPPÁNY, 1993.

³ Területünkre nézve: MREV, PFEIFFER, 1947.

⁴ LUKCSICS–PFEIFFER, 1933. Pfeiffer János további releváns kéziratai töredékesen megtalálhatók az érseki levéltárban őrzött hagyatékában: VFL VIII.31.

⁵ Lásd még Körmeny József feljegyzéseit, kéziratait, főként a 18. század végének egyházi állapotaira, illetve Felsőörs, prépostságra és épületeire a főegyházmegyei levéltárban őrzött hagyatékában: VFL VIII.56.

olyan kivételt jelent a 20. század közepét megelőzően az olyan részletes, monografikus mű, mint Ádám Iván veszprémi kanonoké, székesegyházi plébánosé a veszprémi székesegyházról.⁶ Néhány plébániáról, illetve plébániatemplomról kismonográfia, vagy cikksorozat jelent meg a Veszprémi Hírlapban.⁷ Az intézményes műemlékvédelem 1957 után fellendülő működésével a kisebb, egyetlen épületre fókuszáló, illetve a területi feldolgozások is⁸ megszorodtak. A tudományos épületkutatás módszerének kidolgozásával egészen részletes építéstörténeti feldolgozásokra került sor, ezek egy része azonban kéziratban maradt.⁹

A rendszerváltásig az efféle, történeti-, művészettörténeti értéktáró munka zömével a műemlékvédelem keretei között zajlott. Sajnálatos módon, az 1950-es évek végén meginduló műemléki, ún. nagy topográfia Veszprém megyei kötetei az előmunkálatoknál elakadtak, a megye területét tárgyaló régészeti topográfia azonban¹⁰ – amely nem csak a települések, az elpusztult és romtemplomokra nézve hozott alapvető adatokat – az országos sorozat első négy köteteként megjelent. Ezen kívül egyházi kezdeményezésre az ingatlanállomány materiális összeírásának hagyományát követő kezdeményezésekről tudunk. Ezt először a második világháború okozta pusztulás, a szükséges beavatkozások felmérése indokolta,¹¹ később az 1950-es, 1960-as évek folyamán több összeírás, illetve fotósorozat készült az egyházi ingatlanokról – köztük értelemszerűen a templomokról –, amelyek szintén főként állapotfelmérésre irányultak.¹²

Az 1990-es évektől öröndetesen megszorodtak a településtörténeti monográfiák. A megyei levéltár intézményként és munkatársai közreműködése révén több tucatnyi község múltját dolgozta fel. E kötetekben kiemelt szerephez jutottak – ismét – a településkép uralkodó épületei, a templomok, illetve a lakosság életét közel egy évezreden keresztül kisebb-nagyobb mértékben meghatározó helyi egyházi intézmények és szervezetek. A monográfiák olykor külön fejezetben, gyakrabban azonban a kronológia sorrendjét követő elbeszélés-

⁶ ÁDÁM, 1912.

⁷ A Veszprémi Hírlapban például: KERTÉSZ, 1934, STRAUSZ, 1902., STRAUSZ, 1908. ÖNÁLLÓ KÖTETBEN, A TELJESSÉGI IGÉNYE NÉLKÜL: ANTY, 1933., BEDY, 1934., HORVÁTH, 1935., HOSS, 1948., JANKOVICH, 1936., KISS, 1935., PFEIFFER, 1941.

⁸ GENTHON, 1959., valamint az országos műemlékjegyzék előkészítő anyagi és kiadásai.

⁹ Lásd TÓTH Sándor kutatásai, Felsőörs r.k. templom (1965–1968), veszprémi székesegyház (1967–1973), Veszprémfajsz stb., illetve részben más jelleggel Koppány Tibor helyreállítási tervekhez kapcsolódó kutatásai („A Balaton-felvidék templomai és egyházai helyei a középkorban” – kézirat és felmérési rajzok a hagyatékban), valamint Éri István, Kralovánszky Alán régészek és Balassa László műemléki szakmérnök kéziratai.

¹⁰ MRT 1., MRT 2., MRT 3., MRT 4.

¹¹ Vonatkozó iratanyag a VFL-ben, kiadása: VARGA, 2015. 41–346., 369–379.

¹² VFL I.1.47., ill. VFL IX.3.a. (A leírások képfarmátumban, illetve a fotók hozzáférhetővé téve a Levéltár honlapján).

lésekben említik meg a községek templomait, építésük körülményeit, történetét.¹³

Az utóbbi időben sorra jelentek meg a templomokra vonatkozó, újabb kutatási eredményeket is felvonultató tudományos igényű, illetve a helyi önkormányzatok vagy plébániák kiadásában megjelenő helytörténeti kiadványok.¹⁴ Mindezzel párhuzamosan a főegyházmegyei levéltár (VFL) konferenciasorozata és kiadványai¹⁵ is nagy figyelmet fordítanak az egyházmegye épített örökségére. Az egyház(-megye)-történeti kutatások megalapozását szolgálja az archívum által kezelt, a 2017-ben indított és folyamatosan bővülő, műfaját tekintve egyházigazgatási alapú e-sematizmus.¹⁶ A felületen elkezdjük feldolgozni a gyűjteményünkben lévő építéstörténeti vonatkozású iratokat, részben a terv- és fotóanyagot, amelyeket kapacitásaink függvényében töltünk fel az e-sematizmus internetes oldalra, ahol a források képként (szövegesen nem kereshetően) jelennek meg. Ezen internetes felület kiegészítése és egyik, a templomokat gyűjtő „lapfülének” bővítését célozza a jelen pályázat keretei közt tervezett kutatási program. Az adatbázis-építéssel egyúttal a nagy levéltáros-történész elődök hagyományát is folytatni kívánjuk, immár a modern technikai adottságok kihasználásával.

Kutatási terv

A projekt ismertetése kezdetén szükséges definiálni a címben szereplő fogalmakat: „1.) Veszprém megye 2.) templomainak 3.) adatbázisa”.

A benyújtott kutatási program Veszprém vármegyére¹⁷ terjed ki, amely nem azonos a Veszprémi Főegyházmegye jelenlegi kiterjedésével, annál kisebb területet jelent. Az azonos nevű világi és egyházi közigazgatás kiterjedésében mutatkozó anomáliákat úgy hidaltuk át, hogy a főegyház-megye keszthely-zalaszentgróti esperesi kerületének túlnyomóan Zala megyei

¹³ A megyei archívum kiadványai: HIDEKGUTI–HUDI, 1987., HUDI, 2001., LICHTNECKERT, 1996., LICHTNECKERT, 1997., LICHTNECKERT, 1999., LICHTNECKERT, 2000., VERESS D., 1992., VERESS D., 1993A., VERESS D., 1993B.

¹⁴ TIMÁR, 2019. Ugyancsak nyomdai technikával készült projektünkhöz hasonló, templomokat bemutató, elsősorban ismeretterjesztő jellegű munka a pápai járás valamennyi felekezetére kiterjedő kiadvány: MEZEI, 2017. A helyi kiadásúakra példa: SZÁM, 2018., TÖLGYESI, 2019.

¹⁵ Különösen Centenárium album, KARLINSZKY–VARGA, 2011.

¹⁶ <https://sematizmus.veflevertar.hu/>.

¹⁷ Az időközben bekövetkező, hivatalos elnevezésbeli változásokra a projekt összeállításakor még értelemszerűen nem lehettünk figyelemmel. Megjegyzendő, hogy a régi-új terminus bevezetése kutatói-felhasználói szempontból nehézséget okoz, hiszen 2023 előtt a „vármegye” egyértelműen csak az 1950 előtti, minden szempontból nagy változásokat megelőző időszakra volt használatos bármilyen tekintetben.

templomait nem vontuk be a jelenlegi vizsgálat körébe. Természetesen kivételek itt is adódnak: az általánosan jellemző paphiány miatt több plébániát is ún. oldallagosan, másik plébánián működő vagy összevont plébániahivatal lát el, amelyek a világi megye határokra egyáltalán nem, és olykor az espereskerületi határokra sincsenek tekintettel. A keszthely-zalaszentgróti esperesi kerületbe tartozó azon plébániákat és a hozzájuk tartozó filiális templomokat, amelyeket a szomszédos, Veszprém megyébe tartozó sümegi esperesi kerületből ilyen módon, tehát oldallagosan igazgatnak, végül bevontuk a projektbe (Balatongyörök, Döbröce, Kisgyőr, Nagygyőr, Sümegcsehi). Ugyancsak bevontuk azokat a templomokat, amelyek ugyan Veszprém megye északnyugati részén találhatók, de nem a veszprémi egyházmegye részét képezik (Egyházaskesző, Kemeneshőgyész, Kemenesszentpéter), illetve azokat is, amelyek a veszprémi egyházmegyébe tartoznak, azonban Veszprém vármegyével határos más vármegyék községeiben találhatók (Fejér megye: Bakonycsernye, Jenő, Nádasdladány; Győr-Moson-Sopron megye: Bakonygyirót, Bakonyszentlászló, Fenyőfő, Románd, Sikátor; Komárom-Esztergom megye: Ácsteszér, Aka, Bakonybánk, Bakonyszombathely, Csatka, Kerékteleki, Réde, Súr; Somogy megye: Balatonvilágos; Vas vármegye: Mersevát). A vármegye határok történeti változásait, értve ez alatt elsősorban a második világháborút követő megyehatárrendezést, amelynek során a Balaton északi partján húzódó zalai területek Veszprémhez, az addig Veszprém vármegyéhez tartozó enyingi járás pedig Fejér és Somogy megyékhez került, nem vettük figyelembe: csak a mai, a fenti kivételekkel az egyháziigazgatási határokkal nagyrészt megegyező vármegye határokra belüli templomok kerültek a projekt fókuszába.

A „templom” szó definíciója a kutatás szempontjából a következőképp alakul. Beletartozik a fogalomba értelmezésünk szerint minden olyan hely, ahol 1.) napjainkban több-kevesebb rendszerességgel katolikus szentmisét tartanak egyházzogi jogállástól – templom, plébániatemplom, kápolna, templomigazgatóság, szerzetesi templom, székesegyház, bazilika stb. – függetlenül; 2.) önálló épülettel bír vagy egy fizikailag létező épületen belül található (pl. kastélykápolnák); 3.) olyan, jellemzően középkori eredetű templomrom, ahol következőképp valaha katolikus szentmiséket tartottak és a felszínen régészeti kutatás nélkül látható maradványaik vannak; továbbá 4.) azon protestáns – református és evangélikus – templomok, amelyek középkori és/vagy katolikus előzményekkel bírnak és 5.) Veszprém város mai közigazgatási területén lévő valamennyi történelmi egyház istentiszteleti helye. Nem tartoznak a projektbe e felsorolás alapján a katolikus plébániahivatalok épületei, a katolikus szerzetesrendek rendházai, a protestáns templomok többsége, a nem történelmi keresztény egyházak templomai, a zsinagógák és más, nem a keresztény-zsidó kultúrkörbe tartozó vallások „templomai”, a felszín feletti romokkal nem rendelkező elpusztult épületek templomhelyei,

az iskolák második világháborút követő államosítása és a hittanoktatás fakultatívvá tételéig az egyházi és világi tulajdonú épületekben működő ún. „iskolakápolnák”.

A kutatás megkezdése a templomok listájának összeállításával kezdődött. Ebben több típusú forrás volt segítségünkre. Az egyházi szempontokat a veszprémi főegyházmegye egyes gazdagabb és részletesebb „sematizmusai”, névtárai jelentették, így a nyomtatásban ez idáig utolsó, 2015-ben kiadott, továbbá az egyházmegye 1993-as felosztását megelőző 1992-es, továbbá a műfajához képest részletes, történeti adatokat hozó 1975-ös.¹⁸ Ezeket egészítette ki Veszprém megye műemlékeinek összeírása, amely a jelenleg nem katolikus templomokkal egészítette ki gyűjtésünket. Ugyancsak a kiegészítést szolgálta a régészeti topográfia, amely a templomromok tekintetében szolgált gazdag adatokkal.

A projekt négy éve alatt ezek összegyűjtése tekinthető reményeink szerint elvégezhető feladatnak. Ez sem kis kihívás, mivel a projekt fentebb vázolt területén található mintegy 400 település közel 500 templomát érinti, illetve azért sem, mert a vizsgálandó forrásanyag jelentős része nemcsak a pályázatot lebonyolító intézmény, a főegyházmegyei levéltár saját gyűjteményében, hanem a megyeszékhelyen és más, fővárosi és vidéki gyűjteményekben található, részben ugyan már digitalizálva, de részben még feltáratlan vagy részletesen nem katalogizált forráscsoportokban. A projekt (kezdeti) 4 éves időszakában a forrásfeltárás és a vállalt feladatok megvalósítása mellett előkészítjük a kutatás esetleges későbbi folytatását. A projekt ugyanis éppen a korábban felsorolt felekezeti-területi-terminológiai korlátokon túl is értelmezhető: egyfelől a kutatás mélységét tekintve, másfelől a területi kiterjedését növelve, tehát az egyházmegye Zala megyei részeire, valamint az egykori – elsősorban az 1993 előtti – egyházmegyei területre – zömében Somogy megyére –, hogy a történeti összefüggéseket az egykorú területi kontextusban lehessen vizsgálni, harmadrészt pedig a „templom” fogalom definíciójának egyes megszorításain lazítva vagy elhagyva.

A megvalósítás

A projekt célja és egyúttal a cím harmadik elemének magyarázata az egyházmegye templomállományának (plébániatemplom, kápolna, szerzetesi templomok) inventarizációja egy internetes adatbázis keretén belül. Ez több szinten valósul meg.

¹⁸ Schem. 1975., Schem. 1992., Schem. 2015.

A projekt első szintjén létrehozuk az egyházmegye templomainak teljes körű digitális adatbázisát (1. szint), amely az egyházmegye honlapján 2017-ben elindított, és fokozatos fejlesztés alatt álló, nyilvánosan elérhető egyházi közigazgatási névtárhoz „sematizmus” csatlakozik (<https://sematizmus.vefleveltar.hu/>), onnan elérhető. Itt a mellékelt adatlap szerint a templomok meghatározó adatait adjuk meg, egységes rendszerben. Az adatbázis előnye a kulcsszavas kereshetőség, melynek révén több tudományterület kutatói és laikus érdeklődői is gyorsan juthatnak információkhoz egy-egy épület, építető, építész, tituláris szentek, vagy építési-felújítási időszak vonatkozásában. Az elektronikus adatbázis további előnye, hogy folyamatosan bővíthető, frissíthető, aktualizálható, s egyúttal, további kutatások bázisául és a helyreállítások alkalmával megkövetelt tudományos dokumentációk kiindulási pontjaként is szolgálhat – így a befogadó intézmény fenntartója is mindenképpen profitál a projektből. Az adatbázis ezen szintjét kezdetben 400 épületre becsültük, azonban a gondosnak tekintett épület-alaplista a helytörténeszek kívülről megbecsülhetetlen mértékű információinak bevonásával folyamatosan bővül, s jelenleg is már közel 500 templomot számlál. Az első szintű inventarizációhoz kapcsoló, a projekt keretében tervezett publikációk az egyházmegye 1777-es felosztását követően 1778–1779-ben felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvek forráskiadványokban történő megjelentetése.¹⁹

Az adatbázis következő szintjén (2. szint) egy földrajzilag jól körülhatárolt – központi jelentőségű – területen, a főegyházmegye veszprémi esperesi kerületének valamennyi településén elvégezzük a történeti-, művészettörténeti, műemléki értéket képviselő emlékek középszintű, a műemléki „közép” topográfia műfajának megfelelő feldolgozását. Ez az alapszintű adatbázisban található templomok közül közel 80 épület esetében, bővebb forrásanyag – köztük archív ábrázolások és írott források, a korábbi helytörténeti irodalom, épület- és régészeti kutatási dokumentációk – feldolgozására és helyszíni vizsgálatára alapozva, szöveges, rajzi-, valamint fotó-dokumentációval, illetve ebben a kategóriában terveink szerint minden épület esetében alaprajzzal bővíti az alapszintű adatbázist. Ezen kívül ehhez a feldolgozási szinthez kapcsolódik a II. József korabeli plébániafelmérések Bécsben őrzött archív iratanyagának feltárása, amelyet a kutatási program keretében valósítunk meg. (E szint interdiszciplinaritását jelentheti, hogy az *in situ* emlék – maga az épület – vizsgálatát az innen származó műtárgyak, illetve szórvány kőfaragványok katalógizálása egészítheti ki az érintett veszprémi gyűjtemények bevonásával, így a Laczkó Dezső Múzeummal, illetve a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjteménnyel. Az inventarizáció azonban nem terjed ki a liturgikus felszerelésre:

¹⁹ Eddig megjelent a zalai (KANÁSZ, 2020.) és a veszprémi főesperesi kerületé (KANÁSZ, 2021.), és előkészületben van a somogyi.

a projekt szempontjából megfogalmazott definíciónk szerint a templom építészeti egységét meg nem bontó, mobilis eszközökre.

A feldolgozás harmadik szintjén egy-egy kiemelt jelentőségű templom vagy templomcsoport összehasonlító tudományos igényű művészettörténeti-, építészettörténeti feldolgozása a projekt vállalása. Az adott emlékek kiválasztását egyrészt egyháztörténeti és művészettörténeti jelentőségük indokolja, másrészt a rájuk vonatkozó forrásoknak a munkacsoport tagjai, illetve a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, mint a pályázat gazdája által megkezdett feltárása, illetve kiadásra való előkészítése. E tekintetben elsősorban a veszprémi székesegyház, valamint a veszprémi ferences templom és kolostor, továbbá a zirci apátsági templom 18. századi barokk épületeinek tudományos igényű feldolgozása összegző, monografikus kötetek közreadására kerül sor a pályázat keretében.

Mint alap kutatás, vizsgálati módszerünk a történettudomány (ezen belül hangsúlyosan az egyháztörténet), a művészettörténet, továbbá a műemléki és régészeti kutatás eszközeivel történő adatgyűjtés és forrás feltárás, a különböző szakterületek forrásainak egymást kiegészítő, elemző összehasonlítása, ezek alapján pedig a felmerülő egyháztörténeti és művészettörténeti kérdések vizsgálata. A kutatási módszerek indokolják a két egymásra támaszkodó szakterület, a történettudomány és a művészettörténet szoros együttműködését és ezáltal a munkacsoport összetételét. A kutatócsoportban ezért képzettségük szerint megtalálható történész-levéltáros (Karlinszky Balázs, Varga Tibor), és művészettörténészek is. Utóbbiak esetében törekedtünk ugyanakkor arra is, hogy szakterületük szerint lefedjük a stíluskorszakokat, ezért középkoros (Jankovics Norbert, Simon Anna), barokk (Velladics Márta) és 20. századi (Lantos Edit)²⁰ építészettörténettel foglalkozó szakembereket vontunk be.

A pályázat egy már megvalósult részfeladatát, a Veszprém városi összes, illetve a projekt végéig megvalósítandóan ennek a veszprémi esperesi kerület műemlék-templomaival való bővítését és 2. szintű vizsgálatát a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központja (MÉM MDK) épületkutatást végző régész munkacsoportjának (Fülöp András, Koppány András, Jankovics Norbert) bevonásával, az intézménnyel kötött megállapodás kereti közt tervezzük. Külső megbízottként továbbá régész, művészettörténész, geodéta és építészettörténész műemléki kutatókat vonunk be, jellemzően a létrehozandó adatbázis 2–3. szintjéhez kapcsolódó feladatokra.

A templomlista elkészítését követően meghatároztuk és rangsoroltuk a feltárandó történettudományi és művészettörténeti szakirodalmat, illetve a feldolgozandó primer források körét. Elsődlegesnek tekintettük a fentebb már

²⁰ A projekt 18. hónapjában Hajós-Baku Eszter építész-művészettörténész váltotta Lantos Editet. Az új tag szakterülete szintén a 20. századi templomépítészet.

hivatkozott egyháztörténeti forráscsoportokat, illetve műemléki és régészeti topográfiai kiadványokat. Ezt követte az egyes településtörténeti monográfiák, illetve a részletes, egy-egy műemlék-csoportot vizsgáló szakirodalom feltárása. Külön volt mindezekről kutatandó az internetes adatbázisokban már elérhető megyei és helyi sajtó, amely elsősorban a történeti feldolgozásokban már nem érintett 20. századi és azon belül is 1950 utáni információk tekintetében jelentett gazdag forrásanyagot. A kutatás egyik ugyancsak önálló ága az egyes templomokról nyomtatásban megjelent – archív – képi anyag összegyűjtése: nyomdában megjelent vagy privát fényképalbumok, interneten vagy közgyűjteményben elérhető képeslapgyűjtemények.

Az általunk vizsgált primer források köre a főegyházmegyei levéltár igen gazdag anyagán kívül több budapesti és vidéki gyűjteményben található. Kiemelendő közülük a hazai intézményes műemlékvédelem többé-kevésbé folytonos gyűjteményét jelentő – egykori MOB, OMF, stb. jelenleg – MÉM MDK archívuma. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum igen hasonló jellegű, elsősorban műemlékes anyaggal rendelkezik, de sok esetben kiegészíti a budapesti adatokat. Kisebb gyűjtemények, elsősorban releváns kéziratok voltak találhatóak a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárában, a soproni Storno, a tatai Kuny Domokos Múzeumban, a keszthelyi Balatoni Múzeumban, illetve a budapesti Lechner Központban. Alig találtunk gyanakkor – előzetes reményeinkkel szemben – kutatásunk szempontjából értékelhető és az eddigiekhez képest független, új adatot mindeztáig az Országos Széchényi Könyvtárban, a Balatonfelvidék érintettsége folytán az MNL Zala Vármegyei Levéltárában, illetve a Budapesti Műszaki Egyetemen. A primer források sajátos és jól körülhatárolható része az Evangélikus Országos Gyűjteményben, illetve a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában található, jórészt már digitalizálva. Veszprém megye járási központjában lévő könyvtárak elsősorban a nagyobb gyűjteményekbe be nem került lokális folyóiratok, illetve az egyébként csak nehezen felmérhető, helyi témájú szakdolgozatok révén kerültek kutatásunk homlokterébe.

A forrásfeltárás révén horizontunkra kerülő adattömeget egy, a kutatócsoport tagjai számára hozzáférhető informatikai „háttértárba” kerülnek. Az információ hordozó fájlok lehetnek szöveges (.doc), képi (.jpg), illetve vegyesen fényképen tárolt szöveges, de nem szövegfelismertetett (.pdf) állományok. A fájlok strukturáltan, az egyes templomoknak létrehozott mappákba kerülnek. A fájlok elnevezései rövidítve utalnak a templom általunk adott sorszámára, nevére – gondolván a fájlok esetlege elkeveredése okozta nehézségekre –, a forrásra és a fájlt készítő személy nevére.

A projekt második felében kezdődött meg – sajnos a világjárvány okozta lezárások, illetve a főegyházmegyei levéltár előre nem látható költözése miatt az elhúzódó adatfeltárással párhuzamosan – a templomadatlapok tömeges

készítése. Az adatlapok struktúrájának kialakítása és az ehhez kapcsolódó teszt-adatlapok létrejöttét követően terveink szerint negyedévente, ütemesen 60-70 darab adatlappal töltjük fel az adatbázist. Egy templom adatlapját egy személy készíti a háttértárban rendelkezésre álló források és szakirodalom alapján. A kész adatlap ezt követően olvasószerkesztő kezén megy keresztül, aki szövegileg és formailag egységesíti azt, majd a kutatócsoport-vezető engedélyével az informatikus jeleníti meg az adatlapokat a projekt második évére elkészített adatbázis-felületén. A továbbiakban a hozzáféréssel rendelkezők tudnak módosításokat végrehajtani az interneten elérhető felületen.

Az egyes adatlapok szándékaink szerint gazdag képi anyaggal rendelkeznek – majd.

Egyelőre a főegyházmegyei levéltár saját képei kerülnek fel vízjelezett formában az adatbázisba. A munkatervben jelenleg úgy számolunk, hogy a négy-éves időszak utolsó fél évében az addig összegyűjtött ún. nézőképekből kiválasztott, jellemző vagy valamilyen – építéstörténeti – szempontból fontos elemet megőrkítő képeket az őrző intézményekkel való írásos egyezség alapján jogtisztan módon tesszük majd közzé.

A 3. szintű, valójában egy-egy épület monografikus feldolgozásához alapos helyszíni vizsgálat és fényképész által való profi fotózás történik. A monografikus feldolgozás önálló kutatási feladat, eredménye kézirat vagy kiadvány, amelyet a Levéltár jelentet meg.

Várható eredmények

A projekt társadalmi hasznosulása több területet érint. Az egyház, mint az épületek fenntartója számára az adatbázis célja a történeti és materiális érték felmutatása, míg a hívek számára elsősorban identitásuk, gyökereik erősítése a történeti előzmények és hagyományok feltárása révén. Az érdeklődő akár külföldi kívülállók, turisták számára az adatbázis első szintje alapvető tájékoztatást jelent az épületről, míg a különböző bölcsész- és társadalomtudományi kutatóknak – mintegy segédletként – forrásul szolgálhat további kutatásaikhoz.

A projekt tudományos hasznosulása is többre tehető. A szűkebben vett művészettörténeti szempontból alapvető kérdések – mint az épület datálása, stílusa, kvalitása, az épülettípológia, a mintaképek szerepe, a mesterek személye, a megrendelő szerepe, művészetföldrajz stb. –, továbbá az egyes stílus-korszakok pontosabb megismerése várható az újonnan feltárt adatok és összefüggések alapján. Egyháztörténeti szempontból az épülettípológia a liturgikus használatra, a templom-, illetve oltártitulusok elterjedtsége földrajzi-társadalmi, valamint más szociológiai-műveltségi összefüggésekre vezethetnek. Történeti szempontból új adatok várhatók többek között a közösségek építőerejére, az építőtevékenység

szervezeti hátterére (püspöki, káptalani, szerzetesrendi gazdasági háttér), adott esetben a rangos megrendelő kulturális kapcsolatrendszerére, műveltségére, ízlésére, a protestáns időszakban a pusztulás, illetve az azt követő rekatolizációs időszakban az újjáépítés mértékére, módjára, forrásaira. Mikrotörténeti jelentőségű lehet egy-egy templomújjáépítés vagy titulusváltás okának feltárása (tűzvész, földrengés stb.).

Hosszabb távon a sikeres program esetleges folytatásában a 2. szintű feldolgozás a vizsgálat területének (a középkori, újkor vagy a legújabb kori egyházmegye területe), illetve tárgyának (romtemplomok és egyházas helyek, nem katolikus templomok) kiterjesztésével egyrészt a középkori építészeti produktum, másrészt a történeti egyházmegye szerepe vizsgálható. forrásaira.

Felhasznált források és irodalom

- VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém
 1.47 = Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Legújabb kori plébániai kimutatások, Plébániák épület és tárgyleltára
 VIII.31 = Hagyatékok, Pfeiffer János hagyatéka
 IX.3.a = Gyűjtemények, Reprodukciók, fényképek, Fotótár
- Centenáriumi album = KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.), FÜLÖP András – SIMON Anna (bevezető tanulmány): *Centenáriumi album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára*. Veszprém, 2010.
- KANÁSZ, 2020. = KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. I. Zala megye*. Veszprém, 2020. (A veszprémi egyházmegye múltjából 35.)
- KANÁSZ, 2021. = KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. II. Veszprém megye*. Veszprém, 2021. (A veszprémi egyházmegye múltjából 37.)
- MREV = FRAKNÓI, Vilmos – LUKSICS, József (eds.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV*. Bp., 1896–1907.
- MRT 1. = SÁGHY Károly (szerk.): *A keszthelyi és tapolcai járás*. Bp., 1966. (Magyarország Régészeti Topográfiája 1.)
- MRT 2. = ÉRI István (szerk.): *A veszprémi járás*. Bp., 1969. (Magyarország Régészeti Topográfiája 2.)
- MRT 3. = BAKAY Kornél (szerk.): *A devecseri és sümegi járás*. Bp., 1970. (Magyarország Régészeti Topográfiája 3.)

- MRT 4. = TORMA István (szerk.): *A pápai és zirci járás*. Bp., 1972. (Magyarország Régészeti Topográfiája 4.)
- PFEIFFER, 1947. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554–1760)*. Veszprém, 1947. (A veszprémi egyházmegye múltjából 10.)
- Schem. 1975. = *A veszprémi egyházmegye papságának névtára 1975*. Veszprém, 1975.
- Schem. 1992. = *A veszprémi egyházmegye névtára 1992*. [Veszprém, 1992.]
- Schem. 2015. = *A veszprémi főegyházmegye névtára 2015*. Veszprém, 2015.
- VARGA, 2015. = VARGA Tibor László (szerk.): *Folytonos fegyverpogás közepette*. Veszprém, 2015. (A veszprémi egyházmegye múltjából 27.)
- ÁDÁM, 1912. = ÁDÁM Iván: *A veszprémi székesegyház*. Veszprém, 1912.
- ANTY, 1933. = ANTY Illés: *Balatonfüred*. Veszprém, 1933. (A veszprémi egyházmegye múltjából. A plébániák története 1.)
- BEDY, 1934. = BEDY Vince: *A felsőörsi prépostság története*. Veszprém, 1934. (A veszprémi egyházmegye múltjából 3.)
- BÉKEFI, 1907. = BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Veszprém, 1907. (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei 3.)
- DORNYAY, 1927. = DORNYAY Béla: *Bakony*. 1927.
- ENTZ–GERŐ, 1958. = ENTZ Géza – GERŐ László: *A Balaton-környék műemlékei*. Bp., 1958.
- GENTHON, 1959. = GENTHON István: *Magyarország művészeti emlékei. I. Dunántúl*. Bp., 1959.
- HIDEKGUTI–HUDI, 1987. = HIDEKGUTI Mihály – HUDI József: *Hidegkút története*. Veszprém, 1987. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 5.)
- HORVÁTH, 1935. = HORVÁTH János: *Mozzanatok a paloznaki plébánia történetéből*. [Rákospalota], 1935.
- HOSS, 1948. = HOSS, József: *A kaposvári plébánia története*. Veszprém, 1948. (A veszprémi egyházmegye múltjából 12.)
- HUDI, 2001. = HUDI József: *Lovas község története*. Veszprém, 2001. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 16.)
- JANKOVICH, 1936. = JANKOVICH Tihamér: *Somogyszob*. Veszprém, 1936. (A veszprémi egyházmegye múltjából. A plébániák története 3.)
- KARLINSZKY–VARGA, 2011. = KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelése tiszteletére*. Veszprém, 2011. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.)

- KERTÉSZ, 1934. = KERTÉSZ Kálmán: Az ösküi plébánia története. *Veszprémi Hírlap* 42 (1934/29) 7–8., (1934/30) 10., (1934/31) 8., (1934/32) 8., (1934/33) 9., (1934/34) 8., (1934/35) 8., (1934/36) 9., (1934/37) 7., (1934/40) 8., (1934/41) 8., (1934/42) 8., (1934/44) 8., (1934/45) 7., (1934/47) 8., (1934/49) 8., (1934/52) 10.
- KISS, 1935. = KISS István: *Zalaszentbalázs*. Veszprém, 1935. (A veszprémi egyházmegye múltjából. A plébániák története 2.)
- KOPPÁNY, 1993. = KOPPÁNY Tibor: *A Balaton környékének műemlékei*, Bp., 1993. (Művészettörténet–Műemlékvédelem 3.)
- LICHTNECKERT, 1996. = LICHTNECKERT András (szerk.): *Alsóörs története*. Veszprém, 1996. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 11.)
- LICHTNECKERT, 1997. = LICHTNECKERT András (szerk.): *Csopak története*. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 12.)
- LICHTNECKERT, 1999. = LICHTNECKERT András (szerk.): *Balatonfüred és Balatonarács története*. Veszprém, 1999. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14.)
- LICHTNECKERT, 2000. = LICHTNECKERT András (szerk.): *Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza*. Veszprém, 2000. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 15.)
- LUKSICS–PFEIFFER, 1933. = LUKSICS Pál – PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*, Veszprém, 1933. (A veszprémi egyházmegye múltjából 1.)
- MEZEI, 2017. = MEZEI Zsolt: *„Az Úr csarnokai.” Történelmi egyházak templomai Pápán és a pápai járásban*. Pápa, 2017.
- PFEIFFER, 1941. = PFEIFFER János: *A nagykanizsai világi plébánia szervezésének története*. Veszprém, 1941.
- RADNÓTI–GERŐ, 1952. = RADNÓTI Aladár – GERŐ László: *A Balaton régészeti és történeti emlékei*. Bp., 1952.
- RÓMER, 1860. = RÓMER Flóris: *A Bakony*. Győr, 1860.
- STRAUSZ, 1902. = STRAUZ, Antal: A veszprémi plébánia története. 2. A szent László kápolna. *Veszprémi Hírlap* 10 (1902/1) 6–7.
- STRAUSZ, 1908. = STRAUZ, Antal: A merenyei plébánia története. *Veszprémi Hírlap* 16 (1908/15) 5, (1908/16) 5., (1908/17) 5., (1908/18) 5.
- SZÁM, 2018. = SZÁM Dorottya: *Lesencetomaj története*. Lesencetomaj, 2018.
- TIMÁR, 2019. = TIMÁR, Péter: *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára. I–VI*. Bp., 2019.
- TÖLGYESI, 2019. = TÖLGYESI, József (szerk.): *Csabrendek évszázadai*. Csabrendek, 2019.
- VERESS D., 1992. = VERESS D. Csaba: *Felsőörs évszázadai*. Veszprém, 1992. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 8.)

VERESS D., 1993a. = VERESS D. Csaba: *A három Pécsely története*. Veszprém, 1993. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 9.)

VERESS D., 1993b. = VERESS D. Csaba: *Az évezredek Paloznak*. Veszprém, 1993. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 10.);

The database of the churches in Veszprém county

The study reviews a four-year fundamental research project with the presentation of the results. The aim of the present scientific project of the same name is on one hand to create a database of the churches in the Roman Catholic diocese of Veszprém, thus providing a basis to study their detailed architectural history, and on the other hand to commence this study. The research covers the territory of today's Archdiocese of Veszprém and comprises phases that are built on each other and are gradually more detailed, this way preparing the subsequent comprehensive coverage. It includes the chapels, parish and monastic churches of different authorizations and functions from the 10–11th century to present day, which can be examined by the methods of architectural history. The paper records a mid-work status: it gives an account of the results achieved by the 30th month of the project taking place altogether between 2020 and November, 2024. The text tackles with the preliminaries of the research from the late 19th century until the early 2020's, it contains the research plan – defining the notions of the database: “Veszprém county”, “church” – and the expected multiple applications: scientific-professional, popular-informative and official.

Függelék

Az ADATLAP felépítése az adatbázis 1. szintjén (8. kép)

- Történeti rész
 - középkori templom építési kora és átalakítása(-i)
 - 16–17. századi történet
 - történeti leírás 1701–1945
 - történeti leírás 1945–
- 2. Aktuális rész (a mai templom adatai)
 - megnevezés: római katolikus (evangélikus vagy református templom, ha korábban r.k. volt), templom, kápolna, harangláb, rom
 - egyéb bevett név
 - elhelyezkedés: településnév, cím, helyrajzi szám
 - védelem mértéke
 - védelem törzsszáma, védés ideje
 - védelemre javasoljuk
 - eredeti jelleg
 - mai meghatározó korstílusa
 - egyházigazgatási beosztás
 - ellátó plébánia
- 3. Épületleírás (folyószövegű, rövid)
 - általános jellemzők (külső, belső, berendezés legjelentősebb elemei, szórvány műtárgyak (helyben, gyűjteményben))
- 4. Kapcsolódó illusztrációk:
 - aktuális állapot fotói
- 5. (Más adatbázisokra továbbmutató linkek)
 - saját: Canonica visitatio-k, Pfeiffer-féle kéziratos jegyzetanyag
 - barokk falkép-korpusz (még nincs netes elérhető formája)
 - Thesaurus (még nincs publikus netes elérhető formája)
- 6. Alapvető írott források jegyzéke (lelőhellyel)
- 7. Alapvető irodalomjegyzék (rövidítésekkel)

Nagy Szabolcs

A VESZPRÉMI „TÉRKÉPVÁNDOR” PROJEKT

Bevezetés

Kevés olyan intézmény típus (illetve hozzákapcsolódó szakma) létezik, melyhez a közvélemény olyannyira társítja az állandóságot, változatlanságot, mint a levéltár (és a levéltáros). Bár a levéltárak elsődleges funkciója évszázadok óta valóban ugyanaz – a maradandó értékű iratok őrzése – azért e kép csalóka. Az utóbbi évtizedekben rohamos változások vették kezdetüket. Első körben bekövetkezett az angolszász szakirodalomban „paper boomként”¹ említett jelenség, mely a közigazgatásban keletkezett iratok mennyiségének robbanásszerű növekedését takarja, ezáltal számos új szakmai kihívás elé állítva a levéltárakat. Az élet minden területén jelentkező digitalizáció hatásait sem kerülhették el az intézmények, ezek közül a legfontosabbak az adatfeldolgozás, az átállás az elektronikus iratkezelésre, illetve a meglévő iratok digitalizálása.² Mindehhez járult a levéltári közönség igényeinek átalakulása, melyek kielégítését a szakma a „szolgáltató levéltárak”³ kialakításával látta megvalósíthatónak.

Ezekkel összefüggésben bátran kijelenthető, hogy a levéltáros szakma az utóbbi évtizedekben az adatbázis építésekre koncentrált.⁴ A korábbi papír alapú segédleteket elektronikus formátumúak váltották. Újabb lépcsőfok volt az adatok online elérhetőségének biztosítása, majd a segédleteket követően mind több irat digitális másolatának világhálón keresztül történő közlése. Mindezeknek köszönhetően a levéltárak nagyot léptek előre a mai, online érkező igényekre adható válaszok terén. A korábbiakhoz képest nagyságrendekkel könnyebb az információk adatbázisból történő kinyerése, az iratok digitális formátumban, online történő kiszolgálása.⁵

¹ A fogalomról lásd TYEKVICSKA, 2007. 13.

² A kérdéskört nagyon érdekes tárgyalja pl. CSEH ET AL., 2001.

³ A szolgáltató levéltár stratégiai koncepciója: http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltart_strat_konc_090616.pdf (A letöltés ideje: 2023. augusztus. 24.) A koncepcióval kapcsolatosan az Magyar Nemzeti Levéltár főigazgató-helyettese a következőkben osztotta meg gondolatait. MIKÓ, 2020. 72.

⁴ Nemzetközi kitekintés: BOROSS–VAJK, 2014. Példa egy korai munkára: KIS–PETRIK, 2004.

⁵ Az egyházi levéltárak egymással szakmai érintkezésben állva folytatják ezirányú tevékenységüket. Néhányuk tapasztalata például KARLINSZKY, 2020., MÓZESSY, 2020. és DAMÁSDI, 2020.

Időközben azonban az informatika exponenciális módon fejlődött, így a levéltárak elkészült adatbázisai, az online elérhető digitális iratok ismét elmaradtak egy lépéssel a közönség igényeitől. Különösen a fiatalok várják el minden területen, hogy a rendelkezésükre álló lehetőségek közelítsenek a köreikben közkedvelt platformok által nyújtottakhoz. Nem elég a betű, a statikus információk, interaktív, „élményalapú” tartalmakra van szükség. A levéltárakra irányuló nyomást fokozza, hogy a körülmények versenyre is kényszerítik őket a közművelődés társintézményeivel (főként a múzeumokkal és könyvtárakkal), olyan területeken is helyt kell állniuk, olyan feladatokat is el kell látniuk, melyek korábban nem voltak jellemzők. Így a múzeumpedagógiával rokon levéltárpedagógia keretében gyermekek edukálása zajlik az intézményekben, virtuális kiállításokat készítenek anyagaikból, vagy közművelődési eseményeket rendeznek.

Ötlet

Ebben a környezetben vetődött fel az adatok közzétételének új lehetősége, azoknak a virtuális térbe helyezése. Erre az ötlet felmerülésekor már léteztek előképek mind Magyarországon, mind külföldön.⁶ Az egyik legambiciózusabb példa az itáliai Velencével kapcsolatos munka, amely ha egyszer teljesen elkészül, a város történelmének nagyon grandiózus és látványos szemléltetése lesz.⁷ Bár a Budapest Főváros Levéltára által létrehozott Időgép a velencei célkitűzéshez képest talán kevésbé látványos, viszont már most is használható, folyamatosan fejlesztett alkalmazás. *(Lásd Sipos András kötetbeli írását! – a Szerk.)* Ennek újítása az eddigi levéltári adatbázisokkal szemben többek között abban rejlik, hogy a keresést teljesen „virtualizálja”. Míg ezelőtt a felhasználók általában valamilyen szűrő felületen végezhettek kulcsszavas keresést, esetleg többlépcsős kategória szűréseket, addig az Időgép egészen más megközelítést alkalmaz. Öt időmetszet (1837–1946) egymásra illesztett legrészletesebb nagy felbontású térképei között váltogathat a felhasználó, aki így remekül áttekintheti a főváros településszerkezetének változásait. Az egyes épületekhez a levéltári források adatbázisba szervezett adatai rendeltettek, így az érdeklődő egy-egy épületre kattintva többletinformációhoz jut. Megismerheti például az ingatlanok tulajdonosainak adatait, tervrajzokat, korabeli fotókat láthat. Ez egyrészt alkalmat nyújt időtöltésül szolgáló barangolásra, ugyanakkor az

⁶ Az egyik legfontosabb projekt honlapja: <https://www.timemachine.eu/>

(A letöltés ideje: 2023. június 28.)

⁷ A promóciós videót ld: https://www.youtube.com/watch?v=uQQGgYPRWfs&ab_channel=naturevideo
(A letöltés ideje: 2023. június 28.)

ingatlanokkal kapcsolatos kutatásokat is nagymértékben megkönnyíti.⁸

A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában (MNL VeML) Jakab Réka főlevéltáros vetette fel egy hasonló veszprémi adatbázis elkészítésének ötletét. Mivel a levéltárban a megelőző évtizedben jelentős várostörténeti kutatás, Veszprémmel kapcsolatos levéltári feldolgozó munka folyt, melyeknek sorra születtek az eredményei (házjegyzékek, összeírások, Kaleidoszkóp-program fényképgyűjtés és városrész történetek, veszprémi zsidóság történetének feldolgozása, veszprémi polgárok önéletírásainak közreadása), a munka alapja rendelkezésre állt, az ötlet megvalósíthatónak tűnt.

A feldolgozott információk adatbázissá szervezése, illetve az adatbázis megfelelő publikálása azonban még így is rendkívül (erő)forrásigényes volt, melyek önerőből történő biztosítása a levéltár számára lehetetlennek tűnt. Rendkívül szerencsés körülményként azonban Veszprém sikeresen pályázott Európa Kulturális Fővárosa 2023-ban betöltendő pozíciójára. A (közkeletű rövidítéssel) „EKF” projekthez – a kulturális év minél szélesebb programkínálatának kialakításához – a város által a szervezés céljából létrehozott Veszprém-Balaton 2023 Zrt. ötleteket várt. Ennek kapcsán a veszprémi keresztségben „Térkép-vándor” nevet elnyerő adatbázis-tervet is befogadta, így a város támogatásának köszönhetően a munkához szükséges anyagi források is megteremtődtek.

Tervezés

Az adatbázis kialakításának megkezdését számos egyeztető tárgyalás előzte meg, a keretek kialakítása is hatalmas munka volt. Egyrészt a levéltárnak nem volt meg a szükséges informatikai képessége ahhoz, hogy felmérje, milyen reális fejlesztések képzelhetők el, illetve mekkora az a forrásmennyiség, amely finanszírozáson szoruló kereteket az informatikai munkának. Ezért egy fejlesztő céggel⁹ és a kulturális év tervezését megkezdő irodával közösen számos két, illetve háromoldalú megbeszélést kellett lefolytatni a terv pontosításához.

Nagyon hamar körvonalazódott, hogy mint a legtöbb hasonló munka során, itt is érdemes külön kezelni az úgynevezett „back endet” a „front endtől”. Míg előbbi a bevitt adatokat és azok struktúrába szervezését jelöli, utóbbi a megjelenítés megvalósítását, az adatok különböző kinyerésének lehetőségeit. Ezen elkülönítésnek az informatikain túl számos oka volt. Nem volt például nyilvánvaló, hogy a megvalósuló adatbázis saját, vagy az EKF központi

⁸ Az adatbázis ismertetése: <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/budapest-idogep/> (A letöltés ideje: 2023. június 28.)

⁹ Ugyanaz a cég, mely Budapest Főváros Levéltárával együttműködve a Budapesti Időgépet fejlesztette, fejlesztte.

alkalmazásában lesz elérhető, ahogy az sem, hogy az adatokat esetleg más „kimenetben”, más projekthez is fel szeretnék-e használni. Bár a bemutatott tervek az EKF szervezők tetszését rögtön elnyerték, azt hamar látni kellett, hogy a levéltárosi megközelítés, mely az adatok tudományos értékéből, a feltároló új kutatási lehetőségekből indult ki, nem mindenben egyezik az övékkel. Az EKF potenciális közönsége a városba látogató turista, aki nem tudományos kutatást végez, hanem a városban történő bolyongása során kiegészítő történeti információkra, egyfajta „virtuális bédekkerre” van szüksége. Mindezt kiegészítve azzal, hogy a Z-generáció már magas vonatkozó igényekkel bíró digitális bennszülött, így ahogy a megbeszéléseken el is hangzott, a tálalásnak egyben „fancynek”¹⁰ kell lennie.

Az eddigi hasonló munkák nem ilyen felhasználói környezetbe készültek, ezért a tervezés során új alapokat is le kellett fektetni. Ezek közül az egyik legfontosabb a pont alapú struktúrának a vektorgrafikussal történő felváltása. Erre többek között azért volt szükség, hogy az állandó építkezések, bontások, telekalakítások miatt ne kelljen alapul egy idősíkot kiválasztani, melyen csak az épületeket lehet jelölni, hanem minden idősíkból az akkor aktuális ingatlan szerkezet jelenthesse az alapot és objektumként mind a telkek, mind az épületek szerepelhessenek. A másik az adatok kinyerésének új lehetőségei, új tartalmak beépítése. A statikus szöveges adatok, fényképek körét túlhaladóan ötletként merült fel többek között 3D épületrekonstrukciók (akár bejárható belső terű épületekkel) szerepeltetése, régi képek okostelefon képernyőjének segítségével a mai látképre „illesztése”, virtuális séták indítása. Az adatbázis elemeinek kiválasztása, illetve később a back end fejlesztése ezen igények figyelembevételével indult el.

Felépítés, a feldolgozásra kijelölt iratok köre

A városról három olyan megfelelő részletességű, kataszteri felmérések kapcsán készített térkép állt rendelkezésre, melyek a munka alapját képezhették, ezek az 1856-ban, 1927-ben, illetve 1940/50-ben készült térképek. A három alaptérkép létrehozásához a fentiekén túl még egy 1927-es és 1947-es térképet választott ki a levéltár. A különböző objektumok (telkek és épületek) vektorizálására mintegy 1500–2000 elemet jelöltek ki, elsősorban a belvárosi területéről. Ezt a szűkítést számos körülmény indokolta. A vektorizálás meglehetősen erőforrásigényes feladat, ennél nagyobb mennyiségű objektumon történő elvégzése nem tűnt lehetségesnek. Ezen túl az egyes telkekhez rendelt információkat

¹⁰ A szlengben „menő”, „divatos” értelemben használt jelző el is hangzott a megbeszélések során.

információkat is adatbázisba kellett szervezni, ez szintén ennyi telek esetében fért bele a keretekbe. Végezetül az is fontos szempont volt, hogy a város a második világháború után jelentősen terjeszkedett,¹¹ így a mai lakóterületek jó része az időkereten (1950) túl keletkezett, a bemutatandó korszakban még nem létezett.

Az előkészítő munka során az adatbázis felépítése tekintetében – nem függetlenül az informatikai partnerek változásától – több elképzelés is jelen volt. A legfontosabb feladat az egyes ingatlanokhoz gyűjtött adatoknak a térbeli és időbeli adatokkal történő összerendelése volt. Ez egyszerűnek tűnhet, hiszen relációs adatbázisban gondolkodva például az egyes objektumok azonosítói, az azokhoz tartozó adatok adattábláiban másodlagos kulcsként szerepeltetve már meg is teremthették volna a kapcsolódást. Azonban a telkek és épületek a három időszakban nem voltak állandók, telekosztások, összevonások, bontások, átépítések is történtek, ahogy természetesen számos új épületet is emeltek. Tehát az objektumazonosítók mellett az idősíkokat is rögzíteni kellett az adatbázisban.

Mindemellett másik oldalról nem csak az egyedi, tér/idő azonosítóval rendelkező objektumoknak a vonatkozó adatokhoz kapcsolását kellett megoldani, hanem az olyan egyéb térképészeti információk hozzájuk rendelését is, mint például a közterületek nevei, földrajzi elnevezések, házszámok. Mélyebb informatikai ismeretek híján is belátható, hogy az adatbázis szerkezetének kialakítása, a megoldandó probléma nagyon komoly kihívások elé állította a készítőket.

A következő feladat az adatbázishoz csatolandó levéltári források kiválogatása, digitalizálása volt.¹² Az egyes objektumokhoz valamilyen módon kapcsolódó iratok köre rendkívül bő, így ezeket is mindenképpen szűkíteni volt szükséges. Alapvető információ az egykori tulajdonosok kiléte, így a házjegyzékek teljeskörűen feldolgozásra kerültek. Ehhez kapcsolódnak a telek-jegyzőkönyvek, melyek a tulajdonosi adatokon túl az ingatlanok leírását is tartalmazzák. Fontos források az építészeti tervek, esetlegesen meglévő építési engedélyek is. Végezetül a fotók, melyek egyrészt különböző fotósoknak¹³ a levéltár őrizetében álló hagyatékaiból, másrészt a vonatkozó magániratgyűjtésből, az úgynevezett „Kaleidoszkóp” projektből származtak.

¹¹ Erre vonatkozólag lásd NAGY, 2017.

¹² A levéltári digitalizálás gyakorlatáról, a vele kapcsolatos kihívásokról lásd HARASZTI, 2002.

¹³ Ezek közül a legjelentősebb az MNL VeVL XV.13.e. fondja, Péterfay Endre fényképgyűjteménye.

Elvégzett munka: a back end

Mint látható, a projektnek már az előkészítése is nagy erőfeszítéseket igényelt. Nem segítette a munkát, hogy az együttműködők személye is folyamatosan változott. Az MNL VeVL (akkor még VeML) részéről a folyamatokat végig Boross István igazgató irányította, mind tervezési, mind szervezési, mind munkairányítási szempontból ő volt a program gazdája.¹⁴ Az EKF-nél azonban időközben történtek átszervezések, melyek kapcsán az újabb szereplőket el kellett látni mindazon információkkal, amelyeket a korábbiak egyébként már ismertek. De a legnagyobb változás a fejlesztő esetében történt, az előkészítés során új cég került a programba. Ezzel párhuzamosan dőlt el az is végleg, hogy a levéltári oldal tevékenysége a háttér, az adatbázis elkészítésére szorítkozik, az eredmények az EKF központi alkalmazásán keresztül lesznek elérhetők.

Mint minden hasonló tevékenységet, a résztvevők a program elkészítését is úgynevezett „mérőföldkövekre” (állomásokra, körökre) osztották. Az első mérőföldkő 2022. július 31-vel zárult. Ez még tisztán levéltárszakmai feladatokat tartalmazott. A levéltárosok ekkorra végezték el a feldolgozni kívánt iratanyag feltárását, digitalizálásra való előkészítését. Az egyik legfontosabb munkamozzanat, az alaptérképek előkészítése, georeferálása-vektorizálása is ekkor zajlott. Illetve elkészítették határidőre a házjegyzék-adattáblákat, feldolgozták a térképinformációkat. Az adattáblák ellenőrzése több körben zajlott, arra nagy hangsúlyt fektettek.

A második mérőföldkő 2022. december 31-ig tartott, és ebben már az informatikai fejlesztő is részt vett az adatbázis-tervezéssel, adatsémák létrehozásával, illetve a térképek vektorizálásával. A levéltár a digitalizálási, adatfeltöltési, tevékenysége mellett ekkorra szerezte be azt a speciális A2+ könyvsvizsgálót, mely a nagyméretű dokumentumok digitalizálásához elengedhetetlenül szükséges volt.

A 2023. március 31-i harmadik mérőföldkő időpontjára a fejlesztő már az adatbázis programozását végezte el. A levéltárszakmai feladatok ekkor voltak talán a legérdekesebbek, a levéltárosok kutatásokat folytattak, melyek eredményeként háztörténetek, várostörténeti eseményismertetések születtek. A bemutatandó objektumok közül kiemelten kezelték a város műemléki védettséget élvező épületeit, melyek közül százhoz készültek el a leírások, háztörténetek. A szövegeket lektorálták. Természetesen a nyert és rögzített adatokat itt is több fázisban visszaellenőrizték.

A negyedik mérőföldkő időpontjára már mindkét oldal csupán az utolsó ellenőrzéseket, teszteléseket végezte el. A 2023. június 30-án a nyilvános bemutatóval

¹⁴ Mellette ki kell még emelni a projekt megvalósítása közben a levéltárból távozó Jakab Réka ötletgazda főlevéltárost, aki az adatok előzetes összegyűjtése, rendszerezése kapcsán nagy munkát végzett.

induló utolsó, ötödik szakaszban az üzemeltetés lesz a feladat. Az adatbázis elkészült, de befejezetté nem vált. Már most lehet látni, milyen irányokban lenne fejlesztendő, milyen igények mutatkoznak. (9–10. kép) Például mivel az EKF egyik kiemelten kezelt városrésze a Jutasi úti lakótelep,¹⁵ e terület feldolgozásának hiánya már a tervezési szakban is nyilvánvalóvá vált. Bár turisztikailag nem frekventált terület, ám a közelmúltban lelkes helyi szervezetek, illetve személyek helytörténeti és egyéb helyi kulturális program-sorozatot szerveztek, ezek által olyan helyi közösség látszik kialakulni, mely a továbbiakban is érdeklődni fog a településrész múltja iránt.

Ezen túl nyilvánvalóan vannak forrástípusok is, melyek az első körben kiválasztottakon túl a későbbiekben érdemesek lennének az adatbázisban történő feldolgozásra ugyanúgy, ahogy a már bekerült forrástípusok első körben „kihagyott” része is. Felmerült tovább egyes épületekről, azok tulajdonosairól, egykori lakóiról szóló érdekes történetek gyűjtése és az adatbázisban történő közzététele is.¹⁶

Összességében az adatbázisban 2038 darab épülettel és telekkel kapcsolatos, 6 adattáblában elhelyezett 12.221 rekordot rögzítettek a levéltárosok. Digitalizálásra került 3462 darab tervrajz felvétel, 39.713 felvétel telekjegyzőkönyv, 3026 fotó.

Lehetőségek: a front end

A back end tehát lehetőséget nyújt az adatbázisból történő, egy-egy georeferált objektumhoz csatolt adatok kinyerésére. Az EKF informatikai csapata ezt a saját VEB 2023 alkalmazásába épített „Térkép-vándor” alponnttal tette lehetővé. Az applikációban a három térkép/idősíkon a megjelenő objektumokra bökkve láthatjuk a kapcsolódó információkat és fotókat.

Jelen alkalmazás számos felhasználási módra ad lehetőséget. Egyrészt egy kitűnő helytörténeti adattárat nyertünk, melyet a laikus – mondjuk a saját ingatlana története után érdeklődő polgár – éppúgy használhat, mint a történeti kutatásokat végző szakember. Az első eset nyilván egy közvetett eredménnyel is járhat: a helyi identitás erősítésével. Veszprém város lakosságának jelentős része nem helyi származású. Ők nem minden esetben vannak tisztában azzal, hogy a 20. század során milyen mértékű átalakításon esett át a város, amely a központ esetében jelentős térszerkezet átalakulással (bontással és más jellegű

¹⁵ A településrész építéstörténetéről lásd NAGY, 2023. A kötet létrejötté szintén e kiemelt érdeklődésnek köszönhető.

¹⁶ Ilyeneket nagy számban tartalmaznak az MNL VeVL sorozataként megjelent Veszprémi Kaleidoszkóp kötetek is.

épületek építésével) járt.¹⁷ Az alkalmazás térképsíkjai segítségével ezen változások is nagyon látványosan felfedezhetők és az eltűnt városi szövet, épületek megismerhetők.

Nyilvánvaló az alkalmazásban rejlő turisztikai lehetőség is. A városba (a 2023-as kulturális évben soha nem látott számban) látogató turisták segítségével sétájuk közben megismerhetik a házak történetét, korábbi funkcióját, kinézetét. Alkalmas vezetett séták során történő felhasználásra, ezt a funkciót a nyilvános bemutatón ki is lehetett próbálni. Végezetül az állampolgárok által indított közigazgatási eljárásokban is segítségül szolgálhat, az építésügyi ügyintézéshez szükséges alapadatok például remekül kinyerhetők belőle.

A további lehetséges funkciók tekintetében elmondható, hogy olyan back end született, mely a front end számára még számos lehetőséget tartogat. Az EKF által tervezett további *Memory Map* modulokat is képes kiszolgálni.¹⁸ De ezeken túl is számos felhasználási mód adódhat. A teljesség igénye nélkül, a tervezés során például az alábbi ötletek merültek fel.

„Épület-, vagy térhámozás”. A mobilalkalmazásban a felhasználó pontos tartózkodási helye és nézőpontja alapján pozícionált fotók segítségével a „múltba tekintés”, a valamikori és mostani épület-, vagy térállapot összehasonlítása. Ez a technológia szűkebb területeken (a szűkítés a rendelkezésre álló fotók változó mennyisége miatt indokolt) virtual reality eszközök segítségével tett „időutazásra” is alkalmas. Ma létező épületbelső is rögzíthető, melyek azután az alkalmazás segítségével távolról „bejárhatók”.

„Virtuális idegenvezető” is kialakítható, mely tematikus sétákon vezeti végig a látogatót, vagy a felhasználó adott pozíciója alapján nyújt tájékoztatást. A tematikus séták kialakítása tartalomfejlesztést is igényel, például híres személyekhez vagy történelmi eseményekhez köthető helyszínek összefűzését és háttérinformációk leírását. Back end oldali tartalombővítést igényel, de az adatbázis alkalmas arra is, hogy eddig nem használt média formátumokat, hanganyagot, videókat is a látogató elé tárjon.

„Virtuális szabadulószoza”. Egy kerettörténetbe épített feladványok megoldása közben egy-egy terület, vagy téma (például veszprémi iparosok, iskolák) megismertetése. Ez különösen a fiatalabb generációk számára érdekes, akiket sokszor hagyományos módszerekkel nehezebb rávenni az információk befogadására.

¹⁷ Ennek bemutatása: NAGY, 2012.

¹⁸ Ezek leírását lásd <https://veszprembalaton2023.hu/oldal/helytortenet> (A letöltés időpontja: 2023. június 28.)

Összegzés

Az elkészült adatbázis tehát már most számos felhasználási lehetőséget nyújt és még több potenciál rejlik benne. Elkészítésének folyamata számos tanulsággal szolgált. Ma gyakorta (persze inkább a politikai térben) használt kifejezés a „véleménybuborék”. A levéltárak, levéltárosok is nyilván ebben élnek, elsődleges tájékozódási terepük a szakmai közvélemény. A közönségért folytatott versenyben ez azonban nem jó szemléletmód. Tisztában kell lenni azzal, hogy a szorosan vett szakmai, tudományos értékek a társadalom szűkebb körét érdeklik.¹⁹ A forráskiadványokat sem a nagyközönség, hanem a kutatók számára készítjük, a széles nyilvánossághoz aztán ezek adatai (akár többszörös) feldolgozás után, a „népszerűsítő irodalom”, előadások segítségével jutnak el. Így, amennyiben közvetlenül a nagyközönség számára készít tartalmat a levéltár, a népszerű, látványos forrásokra kell koncentrálnia akkor is, ha szakmailag egyébként más tartana értékesebbnek. Ehhez azonban vagy nagyfokú empátiára van szükség (bele kell tudni helyezkedni a majdani célközönség helyzetébe), vagy ami könnyebb, a tervezési fázisban be kell vonni szakmán kívülről érkezőket, „piackutatást” kell végezni.

Az is (már a tervezéstől fogva) nyilvánvalóvá vált, hogy a levéltárak erőforrásai ezen igények kielégítésére nem elégségesek. Sem a szükséges informatikai képesség, sem a pénzügyi források, sem a marketing lehetőségek-csatornák nem állnak rendelkezésükre. Ezek felkutatása, elérése a mindennapok során nagyon nehéz egy megyei levéltár számára. Bár az MNL VeVL működési területe az ország gazdagabb régiói közé tartozik, itt sem nyilvánvaló, hogy ezekhez mecénásokat, együttműködő partnereket sikerülhet szerezni. Éppen ezért volt fontos, hogy ezen egyedülálló pillanatban, amikor a 2023-as év projektjeihez maga a szervező kereste a minél érdekesebb tartalmakat, a levéltár megfelelő tervvel tudjon előállni.

A megvalósítás során a legnagyobb nehézséget talán éppen azok a körülmények – „az idegen terep” – jelentették, melyek a tervezést is nehezítették. Bár levéltárunk nem először vett részt hasonló pályázatokban,²⁰ ez a munka más volt, mint az addigiak.²¹ Ilyen mennyiségű három vagy több oldalú egyeztetésre, azokon megtárgyalandó, eldöntendő kérdésre még sohasem volt példa korábban. Természetesen a feldolgozandó adatok, a digitalizálandó iratok köre is hatalmas volt, ezen munkafázisok elvégzése is nagyon sok

¹⁹ Hogy az ismeretterjesztésre szélesebb körben is igény van, annak alátámasztásául például Kovács, 2017. 9.

²⁰ Legutóbb például a bár informatikai oldalon egyszerűbb, de a feldolgozott iratok mennyiségét tekintve hasonló nagyságrendű „Veszprém Város Történeti Forrásainak Digitális Tára” c. projektben.

²¹ A tervdokumentációs adatbázisunkról. Boross, 2016. 38–47.

erőforrást igényelt. Az ilyen tevékenységekben azonban már nagy tapasztalatokkal bírtunk. Ahogy azonban a levéltárost a „laikus” érdeklődésének feltérképezése is kiviszi kissé „komfortzónájából”, úgy a „menedzseri” feladatokkal sem minden nap szembesül. Így, ha nem is munka-, de energia igény szempontjából mindenképpen a különböző egyeztetések lefolytatása, a külső partnerekkel közös munkafolyamatok szervezése tűnik utólag a legmegterhelőbbnek.

Az alkalmazás tehát elérhető, működik. Az informatikai fejlesztések azonban szintén kimozdítják megszokott terepéről a levéltárost. Míg munkája hagyományos gyümölcse a kézirat, mely ha nyomtatásban napvilágot lát, jó eséllyel megőrződik az utókornak, az informatikai produktumok mások. Nem a VeVL, hanem az applikációt működtető EKF szervezet hatásköre a Térképvándor hosszú távú elérhetőségéről dönteni, arról gondoskodni. Mi természetesen annak örülnénk, ha az minél tovább elérhető lenne, sőt a új ötletekkel folyamatosan bővílnének is funkciói. Bárhogy lesz is azonban, a back end rendelkezésre áll, az adatok így mindenképpen megmaradnak az utókornak.

Felhasznált források és irodalom

- BOROSS, 2016. = BOROSS István: Tervanyagok, műszaki dokumentációk átvétele és rendezése az MNL Veszprém Megyei Levéltárban. *Levéltári Szemle* 66 (2016/2) 38–47.
- BOROSS–VAJK, 2014. = BOROSS István – VAJK Ádám: Adatbázisok, digitális közzététel és on-line szolgáltatások Hollandia, Anglia. *Levéltári Szemle* 64 (2014/1) 67–77.
- CSEH et al., 2001. = CSEH Gergő Bendegúz – KÖRMENDY Lajos – NÉMETH István – RÁDI Péter – REISZ T. Csaba: A levéltárak helye az információs társadalomban, a levéltári anyag informatikai feldolgozása. *Levéltári Szemle* 51 (2001/1) 4–36.
- DAMÁSDI, 2020. = DAMÁSDI Zoltán: Digitalizálás és e-kutatás a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban. *Levéltári Szemle* 70 (2020/4) 60–63.
- HARASZTI, 2002. = HARASZTI Viktor: Digitalizálás a gyakorlatban. *Levéltári Szemle* 52 (2002/4) 3–18.
- KARLINSZKY, 2020. = KARLINSZKY Balázs: A felzárkozás sajátosságai. Digitalizálás a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban. *Levéltári Szemle* 70 (2020/2) 5–17.
- KIS–PETRIK, 2004. = KIS Péter – PETRIK Iván: Budapest középkori történetére vonatkozó levéltári források adatbázisa. *Levéltári Szemle* 54 (2004/4) 14–25.
- KOVÁCS, 2017. = KOVÁCS Eleonóra: A Magyar Nemzeti Levéltár „Reformáció MNL” projektje – a projekt módszertani szempontból. *Levéltári Szemle* 67 (2017/4) 5–15.

- MIKÓ, 2020. = MIKÓ Zsuzsanna: A levéltárak jövőképe 1949-ben és 2019-ben. *Levéltári Szemle* 70 (2020/4) 64–74.
- MÓZESSY, 2020. = MÓZESSY Gergely: Digitalizálás és online kutatási lehetőségek a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban. *Levéltári Szemle* 70 (2020/4) 4–52.
- NAGY, 2012. = NAGY Szabolcs: Rekonstrukció” és „rehabilitáció”. Veszprém belvárosának KÁDÁR-kori modernizálása. In: KATONA Csaba – KOLTAI Gábor – RÁCZ Attila – SZÜTS István Gergely (szerk.): *A közép-dunántúli régió városainak szocialista kori története: A 2011. október 20-án Várpalotán és 2012. május 9-én Pápán rendezett konferenciák előadásai*. Bp.–Veszprém, 2012. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 29.) 187–206.
- NAGY, 2017. = NAGY Szabolcs: Veszprém város „szocializálása”, 1945–1970. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Rendületlenül a romok között”. A veszprémi egyházmegye 1945 és 1972 között*. Veszprém, 2017. (A veszprémi egyházmegye múltjából 30.) 395–411.
- NAGY, 2023. = NAGY Szabolcs: A Felszabadulás (Jutasi) úti lakótelep építéstörténete. In: SMILÓ Dávid (szerk.): *Jutasi olvasókönyv*. Veszprém, 2023. 92–145.
- TYEKVICSKA, 2007. = TYEKVICSKA Árpád: Gondolatok a magyar levéltárügy jövőjéről. *Levéltári Közlemények* 78 (2007) 3–61.

“Térképvándor” project summary

The requirements of the archives’ visitors have changed significantly in the last decades. In the past, it was enough to search the paper-based documents in the headquarters of the archives. The researchers first demanded faster research (copying, digitizing documents, later on-line availability), then they came up with more requirements, irrelevant to traditional archival researches. Due to this, the archives had to take over some partial functions of the fellow public institutes (museums, public culture institutes). They created more and more educational materials from their document stock, first offline, later mostly online. The Veszprémi Térképvándor [Veszprém Map Wanderer] project, created by the Veszprém County Archives as a subsidiary of the Hungarian National Archives with the support of the ECC, belongs to the latter ones. The Térképvándor [Map Wanderer] strived to implement the new city history mindset, as well as its novel, digital manifestation in the context of Veszprém. The main point in the new mindset is the bottom-up approach to city history: the information about the citizens and the buildings is processed at a micro level, based on the late spatial structure of the city.

The finished database can the information about the citizens and the buildings is processed at a micro level, based on the late spatial structure of the city. The finished database can open a window to the past along the coordinates of space and time by plastic modelling of the historical development of the city with digital tools.

Relying on the professional work and the rich city history document stock of the National Archives and Veszprém County Archives, the Veszprémi Térképvándor is a local history database, which visualizes the most important historical data of the streets, houses and their dwellers in digital, interactive, multi-layer historical maps based on the street and house structure of the historical core of Veszprém city between 1850 and 1950. The contributing external developers made the basic maps of three time sections (1857, 1927, 1947) from the maps of the cadastral surveys (1856, 1927, 1940/50) and the review maps (1927, 1947). Selected archival resources (plans of houses, land registry minutes, contemporary photos) are also connected to the houses and plots. The Veszprémi Térképvándor is a multi-layer map based database which shows, by means of the related digital archival resources, the history of a house or property by clicking on the given house or property: one can learn about the history of the ownership of a house or property, the history of the buildings, see the land registry minutes, plans or contemporary photos from the collection of the archives.

The essay shows the milestones and difficulties of database building, the challenges of archives doing similar activities and the finished product.

Palkóné Jády Melitta

TOPOTÉKA – EMLÉKEINK TÁRHÁZA

A Topotéka egy európai uniós projekt keretében valósult meg, a csatlakozott tagok vállalták, hogy 2018. november 30-ig nemzetenként minimum öt topotékát nyitnak meg. A projektben nyolc ország levéltára vett részt. A kezdeményezés Ausztriából indult, mögötte az ICARUS, a bécsi székhelyű nemzetközi levéltáros egyesület áll, Magyarországon a projektet Budapest Főváros Levéltára koordinálja. Pályázati forrás segítségével intézményünk, a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár díjtalanul tudott csatlakozni a kezdeményezéshez.

A Topotékák közössége számára fontos a helytörténet védelme és hozzáférhetősége. A projekt együttműködési lehetőséget biztosít a regionális és helyi szervezetekkel, valamint az ICARUS-hoz – a nemzetközi levéltári hálózathoz – való kapcsolódása táplálja a topotékát a növekedés reményében. Ez az együttműködés jelenti az alapját a helyi történelmi források nyilvános hozzáférhetősége tartós és fenntartható biztosításának. Az online gyűjtemény „CO:OP”¹ uniós projekt keretében valósult meg, amely a szervező ország, Ausztria határain túlra is kiterjedt. A projekt időtartama 2014–2018, a létrehozott Topotékák a finanszírozási időszakon túl is láthatók, bővíthetők.

„A topotéka egy olyan virtuális dokumentum-gyűjtemény, amely egy településsel, településrészsel vagy akár egy helyi közösséggel kapcsolatos fényképeket, dokumentumokat, hangfelvételeket és más archív anyagokat hivatott megőrizni és bemutatni. A topotéka fontos tulajdonsága, hogy a benne fellelhető dokumentumok változatos szempontok szerint kereshetők, indexelhetők és pontos lokalizációval rendelkeznek (illetve elláthatók azzal). A topotéka célja, hogy magánkézben őrzött, a helyi közösség múltjáról és jelenéről tanúskodó dokumentumokat tegyen az adott közösség minden tagja számára hozzáférhetővé úgy, hogy közben az anyag szakszerű módon történő rendezése is megvalósul.”²

Az online adatbázis kizárólag archívum: gyűjt, archivál, szabadon elérhető tartalmat biztosít és korlátlanul bővíthető. A jövő számára biztosítja azt a regionális tudásanyagot, amellyel a közösség tagjai egyenként rendelkeznek.

¹ <https://www.coop-project.eu/> (A letöltés ideje: 2022. október 21.).

² <https://www.topothek.at/de/> (A letöltés ideje: 2022. október 21.).

A gyűjteménybe feltölthető anyagok nagyon sokfélék, ráadásul nehéz időkorlátot szabni: ami ma még magától értetődő, az holnap már történelem lesz. Minél jelentéktelenebbnek tűnik egy fotó, annál érdekesebbé válhat a későbbiekben: például egy utcai fotó „alkalom” nélkül, egy esemény, amely megismételhetetlen, egy épület, amelyet azóta elbontottak, egy táj, amely megváltozott. A gyűjtemény inkább a mindennapi élet, a normalitás dokumentálásával foglalkozik, mint az egyébként is gyakran dokumentált különlegességekkel.

Fotók esetében egy szabályt lehet alkalmazni: minden ami már megváltozott, valami miatt érdekes, különleges, de mindenesetre tizenöt évnél régebbi. A *Tárgyak* körébe tartozik minden, ami felismerhető környezet nélkül ábrázolódik: egy talált tárgy, egy növény, egy rovar, egy római pénzérme, stb. A felfedezés helye a térképen bejelölhető, megtalálható. A *Szövegek* leírt elbeszélések, valamint régi újságcikkek. A *Dokumentumok* eredeti történelmi dokumentumok reprodukciói, másolatai.

Maga az online gyűjtemény, mint azt az ismertetőjében is olvashatjuk, szándékosan egyszerű. A felhasználóknak lehetősége van indexelni, dátumokat feltölteni, lokalizációkkal összhangban lévő bejegyzéseket tenni. A keresések könnyen szűkíthetők, bővíthetők, az egyszerű összehasonlítás érdekében a keresési eredményeket megnyitni párhuzamosan lehet. Lehetőség van kérdés-feleletre az oldalon keresztül. A topotéka elektronikus archívumként is használható: az adminisztrátori joggal feltöltött tartalmak közül nem feltétlenül szükséges mindent közzétenni. A felület lehetővé teszi a nagy felbontású anyagok feltöltését, az oldal nem szab határt a feltölteni kívánt dokumentumok méretének, a felhasználók azonban kisebb felbontású felvételeket látnak, melyet az oldal automatikusan hoz létre. A feltöltések folyamatosan módosíthatók, így a helytörténet iránt érdeklődők is részt vehetnek az anyagok karbantartásában. A megjegyzések, címkék, dátumok, helyszínek ugyancsak finomíthatók. A feltöltött tartalomért, a hozzászólások jóváhagyásáért a topotékák vezetői, adminisztrátorai felelősek.

A topotéka alapelve az, hogy történelmileg releváns anyagokhoz való hozzáférést kíván biztosítani az érdeklődők, a nyilvánosság számára szabad felhasználásra, ingyenesen. A rendelkezésre bocsátott anyagok és a hozzájuk tartozó adatok kezelésének megbízhatónak kell lenni.

A technológiai fejlődés ellenére az analóg anyagok digitalizálása nem lett egyszerűbb. Bár az eszközök és a hozzájuk tartozó szoftverek optimális eredményt biztosítanak, az online prezentációhoz, például egy topotékában való „optimális” megtalálása bonyolult. Eredetileg a digitalizálás azt jelentette, hogy a sablonnal a lehető legnagyobb mértékben megegyező képet készítettek. A digitalizálás ma inkább azt jelenti, hogy a sablonról egy adott célra a lehető legjobban optimalizált interpretációt készítünk.

Ezen túlmenően megfontolandó, hogy a digitális másolatot milyen mértékben

kell és lehet feldolgozni. Például vajon egy 1898-as megsárgult fotót mostani állapotában, kifakult, szürke színben kell bemutatni? Ennek a képnek eredetileg tökéletes kontrasztjai voltak. Ez esetben törekedni kell arra, hogy a jelenlegi állapotában, nagy felbontásban digitalizáljunk. Másik példa: valóban rózsaszínben kell-e bemutatni a rétét az 1960-as dián, amikor a kép elkészítése után friss zöld rétét mutatott? Mi a teendő a szennyeződésekkel a filmen? Vagy a homályos, remegő képeket vajon érdemes digitálisan élesíteni? Itt fontos, hogy minden egyes esetben a képek javítása, az egységesítés érdekében saját szabályokat alkossunk.

A topotékák létrehozói csak ajánlani tudják a vezérelvet: az eredeti értelemben vett feldolgozást. Példáinkhoz visszanyúlva ez azt jelenti, hogy ismét javítani kell a kontrasztokat, és újra zöld lesz a rózsaszín rét. Valamint fontos az is, hogy az az elmosódott fotók életlenek maradjanak, hiszen az eredeti képen is így szerepel. Vannak jól ismert szűrők, amelyekkel a képek szerkeszthetők, de ezek megváltoztatják az eredeti megjelenítést. Főleg a mobiltelefonos küldéshez „optimális” szürkeárnyaltos kicsinyítésekkel és élesítő szűrőkkel beszélhetünk digitális rombolásról, mert a kettős kontúrok egyszerűen nem jelennek meg az eredeti fotón, de nagyításkor észrevehetővé válnak a módosítások. Ha mindenképpen szükséges javítani a dokumentumokon, azt odafigyeléssel szabad csak megtenni, minimális változtatásokkal, inkább az eredeti megjelenítésre törekedve. Minél nagyobb felbontásban, jó minőségben szükséges digitalizálni. A jövőben a felhasználókat éppúgy bosszanthatja a rossz digitalizálás, mint amilyen elégedetlenek vagyunk manapság a 72 dpi-s rossz minőségű szkenneléssel.

A topotékák üzemeltetőinek mindig közintézményeknek – önkormányzatoknak, civil szervezeteknek, egyesületeknek, alapítványoknak, iskoláknak, levéltáraknak, múzeumoknak, könyvtáraknak stb. – kell lenniük. Ezekben az intézményekben a magánszemélyeket is megbízhatnak, ezzel próbálva ösztönözni őket, hogy nyilvános betekintést engedjenek magánanyagaikba. Ez az egyetlen módja az objektivitás és a függetlenség garantálásának: a topotékára bízott történelmi képek és dokumentumok kizárólag a topotéka keretein belül kerülnek közzétételre, és semmilyen más célra nem használhatók fel.

Ki rendelkezik a közzétett anyagok jogaival, szerzői jog

Minden topotéka gyűjteményként szerzői jogi védelem alatt áll; emellett minden egyes tétel is szerzői jogi védelem alatt áll, ahogy a weboldal szerkezete is.

Szintén szerzői jogi védelem alatt áll a topotékák tartalma mind az adatok (képek, videofájlok, szövegek, szövegrészek vagy hangfájlok), mind a metaadatok (leírások, megjegyzések, kulcsszavak) tekintetében. A közzététel és a sokszorosítás jogai a szerzői jogok mindenkori jogosultjait illetik meg. A jogok akkor is teljes mértékben érvényben maradnak, ha a képek elektronikusan, már digitalizáltan vagy manuális digitalizálás útján kerülnek az archívumba. A sokszorosítás és felhasználás, akár kivonatossan is, csak az adott jogtulajdonos engedélyével engedélyezett. Az információk vagy adatok sokszorosításához a megfelelő jogtulajdonosok előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A „*topothek*” logó védjegytalomban áll. A logó a szerzői jogtulajdonos kifejezett engedélye nélkül nem használható fel és nem hasznosítható. A védjegyek bármilyen jogosulatlan vagy helytelen használata kifejezetten tilos, és a védjegyjog, a szerzői jog, az egyéb ipari tulajdonjogok vagy a versenyjog megsértésének minősül.

A topotékára mutató linkek engedélyezettek. Egyéb hivatkozások a szerzői jog és a versenyjog betartásával, valamint a forrás egyértelmű feltüntetésével és egyértelmű megnevezésével engedélyezettek. Az üzemeltetők nem vállalnak felelősséget a linkeken keresztül hivatkozott más weblapokon közzétett tartalmak jogszerűségéért. A tartalomért kizárólag a domain üzemeltetői vagy tulajdonosai felelősek. Az üzemeltetők nem vállalnak felelősséget továbbá az ezen vagy más weblapok használatából eredő károkért. A topotéka üzemeltetője szintén nem felelős a szerzői jogok, védjegyek és személyiségi jogok megsértéséért, amelyet egy a topotékára mutató, hiperhivatkozással ellátott oldalon követnek el.

A felelősség kizárása

A weblap üzemeltetője csak olyan károkért felel az internetes jelenlét használatával kapcsolatban, amelyeket szándékosság vagy súlyos gondatlanság okoz. Amennyiben az üzemeltető kötelezően felel a lényeges szerződéses kötelezettségek megszegéséért, a kártérítési igények összege az előrelátható kárra korlátozódik. A platform üzemeltetője (ICARus) nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a topotékák vírusmentesek maradjanak, de nem tudja garantálni a vírusmentességet. Ezért javasolják, hogy a dokumentumok és információk letöltése előtt – amennyiben ez megengedett – gondoskodjanak a feltöltők saját maguk a vírusok elleni megfelelő védelemről, például víruskeresők használatával. A tárhely üzemeltetője (ICARus) nem garantálja, hogy a topotékában kínált szolgáltatások nem tartalmaznak hibákat. A felhasználási

feltételekre az osztrák jog az irányadó, az ENSZ nemzetközi adásvételi szerződésekről szóló egyezményének kizárásával.

Árva művek mentése

A szigorú feltételek, amelyekért a közös jogkezelő társaságok az EU-ban és világszerte küzdöttek, 150 évre zárják az „árva” anyagokat. A magánfotókat következetesen „alkotásként” határozzák meg, és már nem „előadásként”, ezért 70 éves védelmi időszak vonatkozik rájuk, amely a szerző halála után kezdődik. Ha a kép készítője ismeretlen, akkor a rögzítés időpontja után emberi élettartamot kell kijelölni, ezt követi a 70 éves moratórium. Ez lehetetlenné teszi a 20. század olyan anyagokkal való dokumentálását, amelynek szerzője ismeretlen. Egyes országokban ezt az engedélyezés teszi lehetővé, bár felmerül a megfizethetőség és az engedélyek átvételének indokoltságának kérdése. Ez a történetírás szempontjából nehezítő helyzet sok esetben elhárítható a topotékák keretein belüli tömeges beszerzési kezdeményezéssel, ha az anyag a szerzők vagy örököseik engedélyével kerül be a topotékába. Ez az anyag nem „árva”, legális és szabadon hozzáférhető a nagyközönség számára.

„Történelmünk, archívumunk”

A topotéka mottója azt jelenti, hogy a topotéka a polgárok által létrehozott online archívum. Bármilyen legyen a történelmi jelentősége, a felület biztosítja, hogy digitálisan tárolják az utókor számára a feltöltött anyagokat. Maga a történelmi dokumentum és az ahhoz fűződő minden jog természetesen a tulajdonosnál marad.

A topotékák csupán megjelenítik, tárolják a dokumentumokat. A történelem mindenki számára elérhető. Az internet ma már lehetővé teszi, hogy az összegyűjtött anyagokat nyilvánosan hozzáférhetővé tegyék. Az anyaggyűjtésnek – személyesen vagy politikailag robbanásveszélyes kivételektől eltekintve – mindig publikációval kell végződnie. A topotéka folyamatosan növekvő nyilvánossága miatt egyre inkább olyan hely lesz, ahová azok fordulhatnak, akiknek van ugyan digitalizálandó anyaguk, de nem tudták, mit kezdjenek vele. A topotékát Ausztriában, Bécsben hozták létre, majd bővült a kezdeményezéshez csatlakozók köre. Németország, Észtország, Finnország, Olaszország, Horvátország, Ausztria, Románia, Svédország, Svájc, Szerbia, Szlovákia, Spanyolország, Csehország, Egyesült Királyság – Skócia rendelkeznek gyűjteménnyel, regionális gyűjteményekkel.

Az intézmények által létrehozott gyűjtemények közül néhány példaként: Irak Keleti Kéziratok Digitális Központja, Finnország Veterán Motoros Klub, Horvátország Állami Levéltár, Spanyolország Juan Carlos Királyi Egyetem, bécsi evangélikus templom, Szerbia belgrádi Diák Városi Kulturális Központ. Ezen kívül magán topotékák is elérhetőek, például osztrák, svájci családi és regionális gyűjteményekkel bővült az elérhető digitális tartalmakat.

Magyarországi Topotékák

Hazánkban jelenleg Berettyóújfalu, Bodajk, Budapest–Budafok, Budapest–Józsefváros, Budapest–Városliget, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Műegyetem), Eger, Fehérvárcsurgó, Kaposvár, Solymár, Székesfehérvár, Szolnok, Veszprém – Eötvös Károly Megyei Könyvtár üzemeltet topotékát. A topotékához folyamatosan jelentkeznek új intézményi tagok és országok. A cél az, hogy minden egyes topotékát annak a járásnak vagy településnek egy kis köre igazgasson, amelyben online gyűjteményt működtetnek. Ez biztosítja, hogy a látható bejegyzések egyenletes eloszlása izgalmas maradjon a platformon, valamint az egységes kulcsszó-rendszer biztosítja, hogy a bejegyzések könnyen megtalálhatók legyenek.

A már topotékát üzemeltető intézményekhez is lehet csatlakozni, illetve „magántopotékák” létrehozása is lehetséges. Ez utóbbi esetben – például ha családtörténet összeállításához szeretnék a topotékát használni –, akkor az Icarus Friends Association, az Icarus4all tagjaként pártoló tagként működtetheti az igénylő a gyűjteményét, melynek költsége az Icarus4all tagsággal együtt jelenleg 200 euró évente.

Feltölthető formátumok

Képek esetében .jpg, .tif kiterjesztés támogatott, nem elfogadott a .png, .gif, .bmp kiterjesztés és nem tölthető fel pdf-formátum. Figyelemmel kell lenni továbbá a megfelelő felbontásra: optimálisnak rgb, fényvisszaverő eredetik esetén a 800 dpi, átlátszó eredetik esetén az 1200 dpi tekinthető. Szkenneléskor ezért célszerű kikapcsolni az összes „Optimalizálás” szűrőt. Kulturális örökségünk digitalizálására alkalmatlanok azok a szkennerek, ahol az automatikus élesítés és a szürkeérték-csökkentés nem kapcsolható ki. A szürkeárnyaltos képeket is át kell alakítani rgb-ben, hogy a böngészők híuen értelmezhessek azokat. A képek javítását kerülni kell, elsődlegesen az automatikus javításokat, melyek csökkentik a színátmeneteket. Az automatikus képszínezést is kerülni kell, mivel az eljárás pontatlan színeket eredményez. A képek feltöltésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy keret szegély nélkül

kerüljenek feltöltésre, kivételt képeznek e követelmény alól a képeslapok esetében azok, amelyek feliratot tartalmaznak, vagy történelmileg jelentős írás, bélyegző, egyéb található a képen. A fájlnévek az adminisztrátori felületen láthatók, minden egyes feltöltés egyedi azonosítószámmal rendelkezik. A feltöltött képeket a topotéka a felhasználók kisebb felbontásban jeleníti meg, eredeti méretben az adminisztrátori felületen lehet azokat letölteni. A platform lehetőséget biztosít arra, hogy kicseréljünk már korábban feltöltött képeket: a régi fájl helyére feltölthető az új, amely ugyanolyan azonosító számmal fog rendelkezni. Lehetőség van csoportképek esetében az egyes személyek megnevezésére a fotókon kis szöveglablók, címkék elhelyezésével.

Videók esetében .avi, .mov, .wmv, .mpg, .mpeg, .mp4, .m4v, .flv és webm, audió felvételeknél .mp3, .wav, .ogg és .m4a formátumok tölthetők fel. Szöveggként csupán a pdf-formátum az elfogadott. Filmek és videók digitalizálása esetében gondoskodni kell arról, hogy lehetőség szerint MPEG4 formátumban készüljön a digitalizált változat, képstabilizátor és gondos színkorrekció alkalmazásával.

A feltöltött képek térképeken való elhelyezésére több lehetőség van: ha pontosan ismert a készítés, történés helye, akkor jelölőpontos regisztráció történik, ha tágabb a környezet, akkor körív készíthető, illetve akár több pontot is kijelölhető a térképen, melyeket automatikusan összeköt a rendszer, kijelölve ezzel egy nagyobb területet. Természetesen ha nem ismert a helyszín, akkor a google-térképen való elhelyezés nem alkalmazható.

Az adminisztrátorok további beállításokat eszközölhetnek saját oldalaiikon belül, melyben előre kitölthetők a licenc módok, beállítható a nyelv, meghatározható, hogy szabadon letölthetők-e a feltöltött dokumentumok. Beállítható a megjelenítés sorrendje: véletlenszerű közzététel vagy kronológiai besorolás. A felvitt kulcsszavakat, településeket az adminisztrátori felületen lehet javítani, bővíteni, módosítani, egységesíteni. A feltöltések során meg kell határozni a dokumentum készítésének időpontját, amelyre két lehetőség van. Intervallum meghatározásával („től-ig”) vagy szöveggként írható be egy meghatározott dátum nap-hónap-év formátumban. Ha ismert a dokumentum készítőjének, létrehozójának neve, ez a rubrika is kitölthető. A Tulajdonos megjelölésével a szerzői jogok biztosíthatók. Megjegyzések is tehetők az egyes feltöltések során, mellyel bővebb információkat szolgáltatására nyílik lehetőség.

A honlapon a felhasználók számára több keresési lehetőség is adott. Kereshetnek kulcsszavakra, településnevekre, térképen kiválasztott helyszínekre, továbbá lehetőség van az idővonalon meghatározott dátumok szerint szűkíteni a feltöltött tartalmakat. Az oldal felső sávjában pedig lehetőség nyílik rá, hogy az egyes dokumentumfajták szerint tekintsék meg a feltöltéseket (kikapcsolva az egyes feltételeket).

Topotéka Veszprém: A mi múltunk, a mi topotékánk³

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár a 2018-as szerződéselőkészítés után 2019 januárjában csatlakozhatott a Magyarországi Topotékát üzemeltető csoporthoz. Gyűjteményünk célja, hogy ezen a platformon létrehozzuk a Veszprém és Veszprém megye digitális memóriáját bemutató adatbázist annak érdekében, hogy az ide látogatók megismerhessék a város és a megye múltját, történetét, múltbéli eseményeit. Először a Veszprém Megyei Helyismereti Gyűjteményben megtalálható fotók közül kerültek fel Veszprém városáról és a megyéről olyan tartalmak, melyeket érdemesnek találtunk megosztani a nagyközönséggel. Sok esetben azonban az egyes fotókról szinte semmit sem tudni, ezért hosszas kutatómunka előzi meg a feltöltéseket. Néhány esetben sikeres volt az oldal biztosította lehetőség, amelyben „?”-megjelölve segítséget kértünk a felhasználóktól és sikerült beazonosítani a képen látható eseményeket, helyszíneket.

Különböző rendezvényeinken többször tájékoztattuk látogatóinkat, olvasóinkat topotékánkról, és online felhívásokat tettünk közzé, amelyben kértük mindazok segítségét, akik szívesen megosztanák fotóikat ezen a felületen. Sajnos kevés magánszemély élt eddig ezzel a lehetőséggel. Nemcsak fényképeket vártunk, szívesen fogadtunk volna és fogadnánk most is tárgyi- és hangdokumentumokat is. Ezen kívül elérhetővé tesszük azokat a képeket is, amelyek véleményünk szerint a helytörténeti kutatások során segítséget adhatnak. Elsősorban az egyes települések életét bemutató fotókkal gazdagodtunk. A feldolgozásra kerülő dokumentumok továbbra is tulajdonosnál maradnak, a könyvtár csak digitális másolatot készít róluk, azután visszaszolgáltatja a magánfelajánlók részére. Mindazonáltal gyűjteményünkben megtalálhatóak korábban könyvtárunknak átadott magánfényképek, melyeket folyamatosan töltünk fel.

Összegzés

Könyvtárunk fotógyűjteményének további digitális tartalmakkal való gyarapításával a város, a megye helytörténeti kutatásában hasznos segítséget nyújt ez a platform is. Az oldal fenntartói folyamatosan fejlesztik az adatbázis szolgáltatásait, nem rég például lehetővé vált, hogy .csv táblázatba exportálhatók legyenek a felvitt adatok. Ezzel megkönnyítették az adatok kigyűjtését az elemzésekhez, amire eddig nem volt lehetőség. Adminisztrátorok legyűjthetik az oldal megtekintési adatait az elemzésekben, melyből leszűrhető, hányan tekintették meg az egyes topotékákat, jelölve azt is, mely országból történt a

³ <https://veszprem.topoteka.net/> (A letöltés ideje: 2022. október 21.).

kattintás, valamint mely dokumentum, kép volt az adott időszakban a legkedveltebb, legtöbbször megtekintett. Veszprém topotékájára feltöltött fotók közül például a (Georgi Dimitrov) Megyei Művelődési Központ épületét tekintették meg 374 alkalommal, az összes megtekintők 81%-a volt magyarországi. (11–12–13. kép)

A honlap egyetlen hátránya a több oldalas PDF dokumentumok feltöltése esetében jelentkezik. Nehézkes ugyanis az oldalak egymáshoz fűzése, ami az egyes képeknél csak a megjegyzés alatt látható. A platform nem engedi több oldalas pdf dokumentum feltöltését. Emiatt a honlap elsődlegesen fotók és videók, illetve egyoldalas dokumentumok feltöltésére alkalmas. Pozitívuma, hogy minden egyes dokumentumnál lehetőséget biztosít az oldal térképen való elhelyezésre, amennyiben tudjuk azok készítési helyét.

A Veszprém megyei topotékában jelenleg 1206 fotó, 1 videó, 1 szöveggént digitalizált, 209 dokumentum – szöveget és képeket is tartalmazó kiadvány található. A gyűjtemény folyamatosan bővül a kapott és fellelt dokumentumok függvényében.

Topotheque – A repository of our memories

The topotheque is merely an archive; it collects, preserves and provides online available contents. It can be extended indefinitely. It intends to provide the future with the regional knowledge that only few have. The internet now enables us to make the collected material publicly available. The site maintained by the Local Studies Collection of the Eötvös Károly County Library (Veszprém) has been increasing since 2019. The aim of our collection is to set up the digital memory of Veszprém city and county so that the visitors can familiarize with their past, history and bygone events. First, some of the photos of the Veszprém County Local Studies Collection were and are being added which we deemed worthwhile to share with the general public on this site. The memories and collections of private persons are also digitized and shared on this website. We have asked the visitors of the site many times to help us identify the locations or the events in the pictures. Based on these contributions, we have modified and amended the published content. Currently we are asking for help with a number of photos; they are classified as Unresolved on the site. The only disadvantage of the website emerges when uploading multipage PDF documents. It is cumbersome to connect pages together, due to which only the notes can be read at some pictures. For this reason, the website is suitable for uploading primarily photos, videos and single-page documents. The advantage is that it allows you to locate every document on the map as long as you know where it was taken. The Veszprém county collection currently contains 1206 photos, 1 video, 1 digitized text and 209 documents – publications containing both text and pictures. The collection is continuously growing depending on the donated and acquired documents.

Csejdy Júlia

TÁLLYA FEJEDELMEK VÁROSA – MŰEMLÉKI TOPOGRÁFIAI KUTATÁS BEMUTATÁSA EGY KIÁLLÍTÁSON

A Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) Tállya, fejedelmek városa – egy hegyaljai mezőváros évszázadai című kiállítása 2022 nyarán volt látható a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumában. A FUGA Budapesti Építészeti Központban a kiállításnak egy szűkített verzióját lehetett megtekinteni október hónap folyamán.¹ A tablókon és a kiállított tárgyakon kívül egy, erre az alkalomra fejlesztett digitális, interaktív alkalmazásban tudtuk a több mint száz építészeti és történeti értékkel bíró objektum gazdagon illusztrált birtok- és építéstörténetét bemutatni.

Mivel a kiállítás alapja egy több éve folyó műemléki topográfiai kutatás volt, előjáróban szeretnék egy rövid kutatástörténeti összefoglalót adni. A topográfia (helyrajz) földrajztudományon túlmutató alkalmazásainak egyike a műemléki topográfia, amely egy terület, település épített örökségének részletes, történeti, művészettörténeti és építészeti kutatásokon alapuló komplex módon való dokumentálását jelenti. Az évek során az előkerült források bősége és az ezzel párhuzamosan kikristályosodott, a későbbiekben ismertetett kutatási módszertan határozta meg azt, hogy Tállyáról egy műemléki nagytopográfiai kötet megírását tűztük ki célul. A készülő munka elsősorban a németországi, ausztriai előzményekre épülő hazai műemléki nagytopográfiai kötetek² hagyományait kívánja folytatni, közvetlen mintaképei pedig az újabb osztrák várostopográfiák³ és Kőszeg városának készülő

¹ Kurátorok: Borossay Katalin, Dr. Csejdy Júlia; digitális kurátor: Dr. Ruttkay Zsófia; arculat és grafika: Kakuk Barbara; szöveg: Borossay Katalin, Csejdy Júlia, Galamb Zsuzsanna, Simon Zoltán; szakmai tanácsadó: Dr. Basics Beatrix; digitális alkalmazás programozása: Karasz Dániel; digitalizálás, képfeldolgozás: F. Tóth Gábor, Nagy Krisztina, Wachslér Éva; virtuális séta: Gaylhoffer-Kovács Gábor

² A Magyar Tudományos Akadémia által kiadott Magyarország Műemléki Topográfiája sorozatban az 1948 és 1987 között megjelent nagytopográfiai kötetek közül az első Esztergom, az utolsó pedig Szabolcs-Szatmár megye volt. A fentieknél kevesebb forrásanyag feldolgozásával készültek az ún. középtopográfiák: ENTZ–SISA, 1998., ENTZ, 2009.

³ Az osztrák nagytopográfia, az Österreichische Kunsttopographie első kötete 1907-ben jelent meg a Zentral-Commission für Denkmalpflege in Wien kiadásában, Max Dvořák szerkesztésében. A Bundesdenkmalamt által megjelentetett sorozat legújabb darabja, a Grác város három területének világi építészetét ismertető, 2013-ban megjelent 60. kötet: HILZENSAUER ET AL (Bearb.) 2013.

nagytopográfiaja.⁴ Ez utóbbihoz hasonlóan fontos szempont volt az írott és képi források minél teljesebb körű feltárása és feldolgozása, a telek- és birtoktörténetek összeállítása, és hangsúlyt fektettünk a 20. századi emléanyag bemutatására is. A kőszegihez mérhető átfogó szemléletű, interdiszciplináris topográfiai kutatásra Magyarországon még nem került sor, ezért is tekintjük azt modellértékűnek. Tállya különleges helyet foglal el a hazai települések között, hiszen olyan településcsoport – nevezetesen Tokaj-Hegyalja egykori mezővárosai – tagja, amelyekben speciális helyzetüknél fogva különösen értékes épületek, építmények maradtak fenn. A több évszázados múlta vissza tekintő szőlőművelés és borkereskedelem hagyománya miatt itt kialakult társadalmi rétegződés gazdag épített örökséget hozott létre. A II. József uralkodása alatt, 1784–1787 között lefolytatott első magyarországi népszámlálás idején Tállyán 4388 lakost írtak össze. Tállya ezzel – megelőzve Sátoraljaújhelyt – a legnépesebb település volt Zemplén vármegyében.

A fennmaradt legkorábbi, 1783-as térképet⁵ (14. kép) a település mai térképére vetítve nyilvánvaló volt, hogy a településmag kőből épült épületállományának nagy része – bár azóta átépítették, bővítették – a 18. század végén már állt. A térképhez tartozó úrbéri összeírás szerint ekkor a főbirtokos királyi kamarán kívül számos megyei vagy országos jelentőségű család (például a Barkóczy, Szirmay, Vay, Fáy családok) birtokolt itt adómentes szőlőket és városi házakat. Az is látszott, hogy a településen igen magas számban fordultak elő az adómentes, öröklés vagy vásárlás útján gazdát cserélő, értékes ingatlanok. Célul tűztük ki, hogy ezek birtoktörténetét felfejtsük és ehhez kapcsolódóan, a helyszíni lejárások eredményét is hasznosítva, relatív kronológiát felállítva kíséreljünk meg építéstörténetet írni. Falkutatói eredmények csak három épületnél álltak rendelkezésre. Hamar kiderült azonban, hogy nem lehet egyes kiemelkedő épületekre céltotán kutatni – mint ahogy ezt eredetileg terveztük –, hanem a településmag összes épületét kellett topográfiai rendben, a szomszédsági

⁴ 2013 és 2018 között Dr. Mentényi Klára vezetésével közös OTKA kutatási programunk volt (OTKA K 109323 Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-Hegyalján). Ez a program biztosította, hogy annak ellenére, hogy a műemlékvédelmi intézményrendszer folyamatos átalakításokat szenvedett el és a résztvevő kollégák több intézményt is megjártak, a topográfiai munka többé-kevésbé folyamatos maradhatott. Továbbá nagy segítség volt, hogy külsős szakembereket is tudtunk alkalmazni. A kutatócsoport állandó tagjai: Borossay Katalin, Csejdy Júlia művészettörténészek, Simon Zoltán régész, jelenleg mindhárman a MÉM MDK munkatársai. A projektben évekig dolgoztak: Bálint Ádám képzőművész, Bélavári Kriszta fotós, Dr. G. Molnár Péter történész és Nagy Krisztina fotós (MÉM MDK). A kutatásban, helyszíni felmérésben még részt vettek: Galamb Zsuzsanna (MÉM MDK), Dr. Haris Andrea, Herczeg Renáta és Papp István művészettörténészek, Hernyák Emese, Ivicsics Péter és Olajos Csaba építészek, Szökrön Péter geodéta (MÉM MDK).

⁵ MNL OL S 11. Mappa regio cameralis oppidi Tallya tam liberos quam taxalis fundos distinctis coloribus exhibens. No 159:2. Tállya. Hitelesítés éve: 1783. Szerző: Römisch, Franciscus.

adatok meghatározásával feldolgozni.⁶ Megjegyzendő, hogy az összeírók a századok során nem ugyanazon útvonal szerint vették fel az adózókat, mint történt az például Kőszegen, vagy nagyobbbrészt Sopronban, illetve a nagyszámú adómentes ingatlan is nehezítette az azonosításokat. Mégis sikerült az adó-összeírásokat kiegészítő egykorú, illetve későbbi térképek és iratcsoportok (ingatlan átírási jegyzőkönyvek, végrendeletek, telekkönyvi iratok, tanúvallatási jegyzőkönyvek stb.) segítségével meglehetősen pontossággal összeállítani a tulajdonosok és a telkek történetét, a 17–18. század és az 1940-es évek között.

Az építészeti vagy történeti szempontból legjelentősebb épületek feldolgozásához elengedhetetlen volt a főbirtokosok (Rákóczi, Trauthson, Bretzenheim családok, királyi kamara) levéltárának, illetve a fent említett, nagyrészt extraneus (nem helyben lakó) nemesi családok levéltárának áttekintése is. (15. és 16. képek) Az egyes levéltárakból előkerült és feldolgozott jogbiztosító oklevelek, végrendeletek, inventáriumok, szerződések számos adalékkal szolgáltak. Az exempta telkek vagy épületek birtoktörténetét jellemzően az 1640-es évekig, I. Rákóczi György birtoklásáig tudtuk visszavezetni (ekkori a legkorábbi településszintű összeírásunk). Ez természetesen nem jelenti, hogy néhány építménynek ne lettek volna 16., sőt, 15. századi előzményei, de eddig csak néhány esetben sikerült ilyen korai okleveles adatot mai telkekre vonatkoztatni. Fontos adalékokat nyertünk genealógiákból, illetve történeti tanulmányokból: olyan kutatásokból, amelyek jelentősebb középnemesi vagy polgári családok karrier-történetét dolgozták fel (például Madarász, Szirmay, Keczer, Várady Szakmáry családok). Bár egyes házaknál megmaradtak a datálást segítő műrészletek, falkutatói eredmények híján mégis kevés esetben mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy 18., 17. századi vagy akár korábbi előzmények vannak. Ugyanakkor az is biztos, hogy a nemesi, egyházi, városi tulajdonú épületek jellemzően kőből épültek, és bár az évszázadok során átalakították, bővítették őket, teljes elbontásukra csak ritkán kerülhetett sor.

A különböző felekezetek fennmaradt és elbontott épületeit is részletesen feldolgoztuk. Az egyházak levéltári anyagának kutatásánál teljességre törekedtünk, továbbá beépítettük a korábban tudományos publikációkban közzétett korai, 16–18. századi forrásokat is. A tállyai római katolikus egyház épületeit illetően megtörtént a Kassai Érseki Levéltár vonatkozó fondjainak, a tállyai plébánia iratainak és a hegyaljai vizitációknak a feldolgozása. A több mint ezer oldalnyi iratanyag főleg latin nyelven íródott. A tállyai református egyházra vonatkozó, a Sárospataki Református Gyűjteményben található több száz oldalas iratanyagot, és az Országos Evangélikus Levéltár vonatkozó

⁶ A módszer leírását és a korábban publikált városszintű háztulajdonos jegyzékeket lásd DÁVID–GODA–THIRRING, 2008. Bevezetés 7–18.

fondjait is a teljességre törekedve építettük be a szócikkekbe és a tanulmányokba. Az izraelita felekezet iratanyaga az anyakönyvek kivételével a vészkorszakban elpusztult, 19. századi zsinagógájukat az 1960-as években elbontották, berendezését már korábban széthordták. A zsidó közösség további épületeit (mikve, tanítói lak, rabbiház, sakterház, Chevra Kadisa épülete) átépítették vagy lebontották, de az adóösszeírások és a városi levéltár iratanyagának felhasználásával relatív építési kronológiát tudtunk felállítani.

A szakirodalom feldolgozása és a gyűjteményi, levéltári kutatás mellett a másik pillér, mint minden topográfiai munkánál, a párhuzamosan zajló terepmunka volt. A még álló, illetve egykor volt jeles egyházi és világi épületek mellett egyéb tipikus építményeket is dokumentáltunk, nem feledkezve meg a kisemlékekről, a síremlékekről, szobrokról és a 20. század telepszerű építkezéseiről sem (Bánya-telep, ONCSA-telep). Szerencsére a legtöbb kiválasztott épületet a tulajdonosok segítőkészsége folytán belülről is megnézhattük, többezer fotó és több tucat építészeti felmérés készült, száznál több objektum lett részletesen leírva.

Mivel a település legjelentősebb műemlékeiről is csak rövid összefoglalások jelentek meg, a publikációkban nagyobb részt az egyházi épületekre vonatkozó új eredményeinket dolgoztuk fel. Tanulmány jelent meg a középkori eredetű katolikus templomról és annak a reformátusok által, a 17. században állított déli kapujáról, az elbontott zsinagógáról és az evangélikus templomról, amelyben a hagyomány szerint Kossuth Lajost keresztelték.⁷ Készültek összefoglaló tanulmányok a település történetéről, egyházairól, topográfiai fejlődéséről, sőt, összes utcájának történetéről is. Bár Tállyáról megjelent két településmonográfia,⁸ ezek elsősorban a gazdaság- és társadalomtörténet szemszögéből dolgozták fel a városi levéltári anyagot és az egyéb forrásokat. Így a város és az egyházak történetét saját kutatásaink és az újabb történeti kutatások eredményeinek felhasználásával írtuk meg.

A fentebb felsorolt eredmények mind a megszokott műemléki topográfiai feldolgozások körébe tartoznak, azonban speciális kihívással szembesültünk, amikor elhatároztuk, hogy kutatásainkat kiállítás keretében szeretnénk bemutatni. Világos volt számunkra, hogy az összegyűlt anyagot mennyisége és jellege miatt semmiképp sem lehet csak hagyományos módon, tárlókban és táblákon bemutatni, ezért a digitális alkalmazás lehetőségeit is ki kell használni. A koncepció lényege az volt, hogy minél szélesebb közönséget tudjunk megszólítani, minél gazdagabb, rétegzett tartalom felkínálásával. A látogatónak – legyen érdeklődő laikus vagy szakmabeli – az archív és újabb képanyagból, a felmérési rajzokból a legtöbbet akartuk megmutatni, úgy gondoltuk, hogy az illusztrációk,

⁷ BOROSSAY, 2019A., BOROSSAY, 2019B., CSEJDY, 2012., CSEJDY, 2013., CSEJDY, 2020., CSEJDY–BÁLINT, 2019., CSEJDY–HARIS, 2017., CSEJDY–SIMON, 2012., SIMON, 2012A., SIMON, 2012B., SIMON, 2015.

⁸ FRISNYÁK, 1994., TAKÁCS, 2001.

a tömör leírások, a kapcsolódó történetek és a jeles személyiségek megidézése tudja legjobban érzékeltetni Tállya sokrétű szellemi és épített örökségét. A digitális kurátorral közös tervezés során szem előtt tartottuk a fenti célokat és a kiállítás tervezett analóg tartalmait, és úgy döntöttünk, hogy a kiállításban két, az élményszerű felfedezést lehetővé tevő érintőképernyő lesz a falakon a tárlókban szereplő tartalmakat kiegészítendő. Ez utóbbiakról is essen szó a digitális tartalom létrehozásának fázisait összefoglaló rész előtt.

A Sárospataki Református Kollégium épületegyüttesének legrégebbi, ma is álló eleme a 18. században épült Berna-sor, ebben található a Múzeum. Ennek a földszintjén, két boltozott teremben kapott helyet a kiállítás. A helyszín gyönyörű volt és funkcionálisan is megfelelt, mivel a Múzeum épületének felújítása nem sokkal korábban fejeződött be. Kitűnő együttműködés jött létre a kollégákkal, és az intézmény vezetőitől is minden támogatást megkaptunk.⁹ Az első teremben vetítés volt látható Tállya jeles világi épületeiről és templomairól, kiemelve a katolikus templom művészettörténeti jelentőségű, a 18. század közepéről származó berendezését, közte a Franz Anton Maulbertschnek tulajdonított Szent Vencel-oltárképet. Az illusztrált, összefoglaló tablók nagyrészt követték a majdani nagytopográfiai kötet tanulmányainak tematikáját: Tállya birtokosai, Tállya településszerkezete, Isten hajlékai – a tállyai egyházak, Pincék és borházak. (17. kép) A tárlókban a sárospataki református és katolikus gyűjteményekben, illetve a plébánián őrzött, értékes egyházi felszerelési tárgyak, úrasztali terítők és a Református Kollégium Levéltárában található, 17–18. századi iratok voltak kiállítva. (18. és 19. képek) A történelem viharai és a természeti csapások nem kerülték el a tállyai egyházakat sem. A katolikusoknál nem maradt meg középkori felszerelési tárgy, mivel az 1540-es évektől a 17. század végéig a reformátusok használták a templomot és az egyházi épületeket. A reformátusok igen gazdag, 1786-ben leltárba vett és több évszázad alatt összegyűjtött klenódiumai, úrasztali terítői és az egyház iratai pedig az 1810-es nagy tűzben égtek meg.

A kiállításban három festmény is színesítette az összképet. (20. kép) A legrégebbi a 18. század közepéről származó, Madonnát rózsakoszorúval ábrázoló olajkép volt. A két másik festmény id. Sándy Gyula festőművész, gimnáziumi rajztanár, Tállya szülöttjének művei voltak. Az egyik kép fontos építéstörténeti forrás is, mivel ez az egyetlen fennmaradt ábrázolása a 19. század végén átépített, barokk evangélikus templomnak. A padlómatricán Tállya legkorábbi fennmaradt, 1783-as úrbéri térképe volt „bejárható”. (lásd 1. kép) Ez az ábrázolás és a hozzá tartozó összeírás volt a kiindulópontunk a házak és a tulajdonosok beazonosításához. A térkép rengeteg izgalmas információval

⁹ Köszönet illeti Prof. Dr. Dienes Dénest, Egeresi Gábort, Éger Gábort, Kusnyír Évát, Rádainé Bodnár Katalint, Asztalos Józsefet.

szolgál, egy szembetűnő részletet érdemes kiemelni: a nagy számú, világos kékkel jelölt telektömbökön mind nemes családok vagy gazdag polgárok, esetleg szerzetesrendek adómentes házai állnak. Nem könnyítette meg a munkánkat, hogy itt nincsenek telekhatárok jelölve, és a tulajdonosokat is együtt sorolta fel az összeíró.

Rátérve az érintőképernyőkön futó alkalmazás bemutatására, a tervezésnél fontos szempont volt az egyszerű vizuális felhasználói felület kialakítása, a változatos tartalom rétegzett elérhetősége és interaktív használata. Mindez megvalósítható volt egy jelenkori és három történeti térképen (2011, 1913, 1867, 1783), ez utóbbiaknak szép grafikáját megtartva egy vektoros réteg került rájuk, amely lehetővé tette a kiemeléseket és a látogatók interakcióját. Mivel a térképek – különösen a két legrégebbi – nem illeszthetők egymásra, és csak igen jelentős és zavaró torzítással (például telkek és házak alakjának megváltozása) lehetett volna őket közel „GPS-helyessé” tenni, ezt az opciót elvetettük. Az 1867-es kataszteri térképet ugyanakkor „digitálisan restaurálni” kellett, azaz az eredeti térkép kikopott részeit helyre kellett állítani.

A vonatkozó szöveges tartalmakat a négy térképhez rendelve adatbázisszerűen, excel táblázatba rendeztük. Az objektumok azonosítására egyedi és az egyes térképek között azonos ID (3 jegyű szám) szolgált. A programozó kolléga az adatbázisba rendezett szövegeket, a több mint ezer illusztrációt és felirataikat a kurátorok által közösen kialakított szerkezetben tette elérhetővé a digitalizált térképeken. A több mint száz objektumot két csoportra osztottuk: amelyeket részletesebben tárgyaltunk, piros, a többit sárga szín jelöli a térképeken. (21. kép) A pirossal jelölt objektumok („Mesélő házak”) közé igyekeztünk minden jellemző épület- és emléktípusból válogatni, továbbá a tulajdonosok társadalmi státuszát is figyelembe vettük, így templom, útmenti kereszt, uradalmi kocsmá, barokk kastély és csizmadia dinasztia háza is helyet kapott köztük.

A 2011-es légifelvételnél az összefoglaló ismertetés és a közelmúlta, illetve a 20. század második felére vonatkozó tartalmak, az 1911-es kataszteri térképnél a 20. század első felére, az 1867-es kataszteri térképnél a 19. századra, az 1783-as úrbéri térképnél a 18. századra és az azt megelőző évszázadokra vonatkozó történeti, birtok- és építéstörténeti adatok, képi és írott források érhetők el. Egy építményt vagy építménycsoportot kiválasztva lehetősége van a látogatónak arra, hogy térképet váltva, ugyanarról más korszakbeli tartalmakat tekintsen meg. Ilyenkor nem „ugrik el” az erőteljesebb színnel kiemelt, kiválasztott építmény, a következő térképen ugyanott megjelenik, mintha oda lenne tűzve. (22. kép) Az objektumok megjelenítésénél egy kompromisszumot kellett kötnünk: mivel a külterület nem fért rá a képernyőre, ezért az ott található objektumokat az adott térképi vágatra jelöltük rá (például külterületi borházak vagy zsidó temető).

A tartalmakat a „Mesélő házaknál” a térképeken rétegzett struktúrába, azaz „Leírás”, „Személyek”, „Források”, „Történetek” címek alá rendeztük, hogy mindenki választhasson érdeklődése szerint. A sárgával jelölt, kevésbé részletezett objektumoknál egyszerűbb a szerkezet, ezeknél korszakonként csak egy tömör leírás jelenik meg. A szövegek az aktív címszavakra, a szövegeket illusztráló legfontosabb képek, felmérési rajzok felül a „Képek” dobozra, a továbbiak pedig a szövegekbe beágyazott „Kép” hivatkozásokra kattintva hívhatók elő. Szűrőket is megadtunk, hogy ne csak egyes objektumokat lehessen érintéssel kiválasztani, hanem a közös kritériumok alapján csoportokat is, továbbá a kombinált szűrés is lehetséges. A szűrők a következők: „Kor”, „Funkció”, „Felekezet”, „Családok/Személyek”, „Utcanév”. Ha egy szűrést kiválasztva az adott térképen nem jelenik meg találat, akkor térképet kell váltanunk: például Alaghy Menyhértre – aki a 17. század elején volt Tállya ura – csak az 1783-as térképen lesz találat, de ott rögtön több is. A „Kor” szűrőnél nem a legjellemzőbb építési periódus évszázadát adtuk meg, hanem az adott építményre, telekre vonatkozó legkorábbi képi vagy írott forrás idejét választottuk ki. Döntésünket az indokolja, hogy ezáltal tudjuk érzékeltetni a 19. századnál korábbi településszerkezeti változásokat, illetve egyes épületek valószínűsíthető régiség értékét. A „Családok/Személyek” közé felvettünk országos és helyi jelentőségűeket is.

Bár jó néhány barokk vagy klasszicista részletet mutató ház és kúria található Tállyán, példának még is inkább egy teljesen jellegtelen megjelenésű főutcai épületet választottam, annak érzékeltetésére, hogy mitől válhat a kutató és a látogató számára is élővé, a helyi és a tágabb régió kollektív emlékezetének részévé egy érdektelennek tűnő épület.

(23. kép) A főutca északi oldalán, a katolikus templomtól nyugatra eső telkeken négy mai telekkel/házzal kapcsolatba találtunk 16. századi adatok, köztük éppen a most tárgyalt ház előzményére és az azonos kézben lévő szőlőbirtokra vonatkozóan is. A maihoz hasonló méretű telket a 16. század elejétől a 19. század közepéig folyamatosan a lőcsei Horváth-Stansits család, illetve a rokon Szirmay család birtokolta, 1510-ből a telekre, 1558-ból pedig már a házra vonatkozó adatunk van. A későbbi évszázadokból is gazdag forrásanyag található mindkét család levéltárában. Természetesen falkutatás nélkül nem állapítható meg, hogy a korai házból mi maradt meg, de pincéje és felmenő falainak kövei őrizhetnek belőle valamennyit. A 18. század végén már a maihoz hasonló L alaprajzú lakóház és még egy gazdasági épület állt a telken, egy 1777-es helyszínrajz ezt az állapotot ábrázolja. A 20. század elejéről való fénykép pedig megmutatja a ház később teljesen átalakított 19. századi utcai homlokzatát. Az érintőképernyőn többek között be tudtuk röviden mutatni az első adományozott, Gradeczi Horváth Márk és fia, Gergely életútját, és megnézhető a 17. és 18. századi utódok arcképe a családi portré galériából és egy rajz,

a felső-magyarországi Nagyőrben található kastélyukról. A legtöbb extraneus birtokos háza elsősorban a szőlő feldolgozásának helyszíne és a vincellér, intéző lakása volt, ennél a háznál találtunk adatot, amiből arra lehetett következtetni, hogy a család megszállhatott benne a 18. század végén. A 20. század első felében volt a tulajdonosa a zsidó hitközség elnöke, Nagy Ármin, aki tályai hitsorosaival és a rabbi családjával együtt a holokauszt áldozata lett.

Végül essék szó az alkalmazás létrehozása során felmerült nehézségekről és a lehetséges fejlesztés irányáról is. Az egyes szakterületek (műemlékvédelem, programozás, vizuális tervezés) között meglévő szemléletbeli különbségek áthidalásában nagy segítségünkre volt a digitális kurátor, Dr. Ruttkay Zsófia, aki a közreműködésünkkel megírt egy részletekbe menő konceptuális tervet és javaslatot tett a további fejlesztésekre is. Az alkalmazás létrehozását egyúttal a topográfiai kötet előmunkálatának is tekintettük, a szövegeinkre friss szemmel tudtunk ránézni, lektoráltuk őket, a fotós kollégák pedig feljavították az erősen változó minőségű képeket. Számunkra a tartalmak megfogalmazásánál kihívás volt a több oldalas szövegek tömörítése, úgy, hogy az eredmény a lehetőségekhez képest élvezetes legyen és ne maradjon ki semmi lényeges adalék sem. A szűrők (tagek) meghatározása és objektumokhoz rendelése is elég nagy munkát jelentett és még biztosan lehetne csiszolni, finomítani rajtuk. Hozzátehetjük még, hogy bár az excel tábla nagyon praktikus, kitöltése nem tartozik a bölcsészek kedvenc foglalatosságai közé. A legkisebb elütés, a közösen megállapított kódoktól eltérő jelölés csúf hibaként éktelenkedett az érintőképernyőn, ezért volt jelentősége a viszonylag hosszú tesztidőszaknak.

Bár az interaktív térkép koncepciója és technológiai megvalósítása informatikai szempontból ma már nem újdonság, Magyarországon még nem terjedt el ennek alkalmazása egy település vagy egy régió örökségének bemutatásához. Ezért gondoljuk, hogy a kiállításunkra létrehozott térkép alapú alkalmazás funkcionális- és referenciarendszere példaként szolgálhat más települések épített örökségének bemutatásához. A kataszteri térképek – ritkábban korábbi térképek – más településekre is elérhetők és ha nem is nagytopográfiai mélységű kutatások, de sok helyen léteznek különböző szintű területi vagy tematikus inventáriumok, amelyeket az adott időmetszetekben fel lehetne dolgozni. Ismét csak hangsúlyozni lehet az ilyen jellegű szemléltetés előnyeit a megjeleníthető szöveges és képi tartalom gazdagságának és differenciáltságnak tekintetében.

A továbbiakban tervezzük a használati kontextus bővítését. A meglévő tartalmak alapján, külsős partnerek bevonásával egy turisztikai célú mobil alkalmazás is fejleszthető lenne. Az ismert „városi séták” mintájára a történeti adatokat ki lehet egészíteni a mai Tállyára vonatkozó aktuális tartalmakkal. A Tállya, fejedelmek városa című digitális alkalmazás elérhető egy egyelőre még nem publikus weboldalon is, reményeink szerint ez bizonyos feltételek teljesülése után nyilvánossá válhat. Intézményünk, a MÉM MDK honlapján

hamarosan elérhető lesz a sárospataki kiállítás virtuális verziója. Megfontolandó az elkészült adatbázis bővítése is, amelyben már minden képi és írott anyag megjelenne, a források pontos megjelölésével. Hogy ezt érdemes-e az interaktív térképeken megjeleníteni, illetve megfelelőbb más internetes elérhetést biztosítani, vagy esetleg csak a nyomtatott nagytópográfia digitális mellékleteként szolgál majd, a későbbiekben tudjuk eldönteni. Középénzen finanszírozott kutatási programról lévén szó, a fenti lehetőségek közül preferálni kellene a nyílt hozzáférés biztosítását, mivel ez növeli az összegyűlt hatalmas forrásanyag és az eredmények interdiszciplináris felhasználásának esélyét, a tudományos közösségen belüli véleménycserét.

Felhasznált források és irodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos levéltára, Budapest
S 11 = Térképtár, Kamarai térképek

- BOROSSAY, 2019a. = BOROSSAY Katalin: Tállya rejtőzködő kápolnái. *Műemlékvédelem* 63 (2019/5–6) 272–282.
- BOROSSAY, 2019b. = BOROSSAY Katalin: Rettegés és félelem Tállyán: adalékok a tállyai római katolikus templom építéstörténetéhez, különös tekintettel az 1931. évi boltozatcserére. *Ars Hungarica* 45 (2019/3) 295–308.
- CSEJDY, 2012. = CSEJDY Júlia: Református tulajdonú telkek és épületek Tállyán a XVIII–XIX. században. *Műemlékvédelem* 56 (2012/5) 276–288.
- CSEJDY, 2013. = CSEJDY Júlia: „Domus Vinaria Talyensis, Wienn ddo 29 May 761” Adalék az elpusztult Grassalkovich-tervtár egy rajzához. *Műemlékvédelem* 56 (2013/4) 254–259.
- CSEJDY, 2020. = CSEJDY, Júlia: A History of the Jewish Community of Tállya and of Their Synagogue. *Acta Historiae Artium* 61 (2020) 149–179.
- CSEJDY–BÁLINT, 2019. = CSEJDY Júlia – BÁLINT Ádám: „Inkább akarnék az én istenemnek házában küszöbén ülni hogynem mint lakni a gonoszoknak hajlékokban.” Ki emelte a tállyai római katolikus templom déli kapuját? *Ars Hungarica* 45 (2019/3) 285–294.
- CSEJDY–HARIS, 2017. = CSEJDY Júlia – HARIS Andrea: A tállyai „Kossuth-templom” és az evangélikus egyház épületegyüttese. In: Mentényi Klára – Istvánovics Eszter (szerk.): *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 59. Nyíregyháza, 2017. 315–329.
- CSEJDY–SIMON, 2012. = CSEJDY Júlia – SIMON Zoltán: Tállyám emlékezete... Bevezető. *Műemlékvédelem* 56 (2012/5) 262–264.
- ENTZ, 2009. = ENTZ Géza Antal (szerk.): *Székesfehérvár*. Bp., 2009. (Magyarország műemlékei)

- ENTZ–SISA, 1998. = ENTZ Géza Antal – SISA József (szerk.): *Fejér megye művészeti emlékei*. Székesfehérvár, 1998. (István Király Múzeum Közleményei A. sorozat 34.)
- DÁVID–GODA–THIRRING, 2008. = DÁVID Ferenc – GODA Károly – THIRRING Gusztáv: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939*. Sopron, 2008.
- FRISNYÁK, 1994. = FRISNYÁK Sándor (szerk.): *Tállya*. Tállya, 1994.
- HILZENS AUER et al (Bearb.) 2013. = HILZENS AUER, Erik et al (Bearb.): *Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz: die Profanbauetn des II., III., und VI.-Bezirk*. Wien, 2013. (Österreichische Kunsttopographie 60.)
- SIMON, 2011. = SIMON Zoltán: Adalékok a tállyai középkori és kora újkori erődítések történetéhez. In: TEREI György et al. (szerk.): *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*. Bp., 2011. 231–240.
- SIMON, 2012a. = SIMON Zoltán: A tállyai vár. *Várak, kastélyok, templomok* 8 (2012/2) 16–17.
- SIMON, 2012b. = SIMON Zoltán: A középkor és a kora újkor építészeti emlékei Tállyán. *Műemlékvédelem* 56 (2012/5) 265–275.
- SIMON, 2015. = SIMON Zoltán: A tállyai Rákóczi ház. In: Kósa Pál (szerk.): *Várak, kastélyok, templomok évkönyv*. Bp., 2015. 98–101.
- TAKÁCS, 2001 = TAKÁCS Péter: Tállya. Bp., 2001. (Száz Magyar Falu Könyvesháza)

Tállya, a Town of Princes – How to Present the Results of Monument Topographic Survey in an Exhibition

The essay summarizes the challenges that we faced when we decided to present the results of our years long monument topographic survey. The exhibition entitled Tállya, a town of princes – centuries of a market town in Tokaj-hegyalja was created by the Hungarian Museum of Architecture and Monument Protection Documentation Center in 2022 and visitors could see it in Sárospatak and in Budapest as well. Besides the usual historical descriptions, illustrations and precious objects, an interactive app based on the 18–20th century maps helped to understand the history of the built heritage of the settlement. All facts, data and photo were the results of our research in all kinds of ecclesiastical and secular archives and also of thorough field survey. Artefacts – gold and silver chalices, paintings, embroidered covers of the communion table – of the Reformed, Catholic and Lutheran churches were on display, too.

The use of interactive maps to present the heritage of a town or of a region is still not prevalent in Hungary, though the app is not a novelty any more. Stratified data and a great number of tags give the possibility for the visitors

TÁLLYA FEJEDELMEK VÁROSA

to select as much information as they need. Our app may be improved in the future for different purposes. One can upgrade the database with all the collected written and visual sources about the town, and one can also create walking tours where less historical data is available but actual information is regularly updated.

Hajós-Baku Eszter – Szűts Beáta – Váli István Frigyes

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZ- GYŰJTEMÉNYÉNEK TUDOMÁNYOS IGÉNYŰ FELDOLGOZÁSA

Hogyan lesz az egykor innovatív oktatási eszközökből raktárban porosodó tárgy halmaz, e tárgy halmazból gyűjtemény, majd e gyűjteményből nemzetközi figyelmet is felkeltő tudományos kutatás? A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának Rajzi és Formaismereti Tanszékén található gipszgyűjtemény – kiegészülve immár a történeti rajzgyűjteménnyel – egy tudatosan felépített felmérés, adatbázisépítés, történeti kutatás, gyűjteményi rekonstrukció és egy kiállítási koncepciókészítés középpontjában állt, melynek köszönhetően a tárgyak művészeti értéke, megismerése és megismertetése, restaurálása és kiállítása került fókuszba az elmúlt hat évben.

A Műegyetem történetének kezdetét jellemző intézmény-átalakulások legtöbbször együtt jártak az oktatási helyszínek váltakozásaival, mígnem a végleges lágymányosi campus az 1909/10-es tanévben nyitotta meg kapuit.¹ Az oktatáshoz használt segédeszközök – mint a gipszmásolatok – beszerzése azonban már lényegesen korábban megkezdődött. A gipszminták vásárlására vonatkozó legkorábbi adatot a Műegyetem elődintézményének, a József Ipartanodának az egyik inventáriumában találjuk az 1852/1853-as tanévre vonatkozóan.²

A József Ipartanoda és utódintézményeinek taneszközyűjteménye egy mára már csak töredékesen ismert, egykor azonban hatalmas gipszgyűjteményt is jegyzett. A gipszmásolatok száma az egyetem rajzoktatásának megreformálásához kapcsolódóan hosszú évtizedek alatt gyarapodott. Az egyetemen készült gipszek mellett elsősorban hazai és külföldi vásárlások valamint ajándékozás útján kerültek be a rajz, a művészet- és építészettörténet oktatás számára nélkülözhetetlen darabok. Az új campus épülete immáron a teljes kollekció elhelyezésére és a nagy hazai és külföldi egyetemekhez hasonlóan önálló öntöde működtetésére is alkalmas volt. Jelen tanulmányunkban az egykori műegytemi gipszgyűjtemény történetét, az ahhoz kapcsolódó múzeumot és az öntödét vizsgáljuk, végigtekintve a felmérés és tudományos kutatás, adatbázis építés egyes rögös fázisait.

¹ Gy. BALOGH, 2013.

² HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2021a. 236.

A szobrászati gipszmásolatok öntésének és gyűjtésének története a 18–19. századig nyúlik vissza. Magyarországi történetük kezdete is megegyezik a nagy nemzetközi gyűjtemények létrehozásának idejével, a különbség csupán annyi, hogy míg Londonban, Berlinben, New Yorkban a 19. század második harmadában nyíltak meg a reprezentatív kiállítások, addig Magyarországon csak a 20. század elején állt össze a kiállítási anyag a Budapesti Szépművészeti Múzeum külön e célra tervezett termeiben.³ Az antik eredetiktől készült gipszeket kezdetben főként az oktatásban használták, majd a 19. század nagy múzeumépítő tevékenysége az antik gipszek mellett a középkori és reneszánsz másolatokat is előszeretettel illesztette historizáló szemléletébe, a művészet történetének a lehető legteljesebb megismerésének eszközeiként alkalmazva a gipsz szobrokat.⁴

A kezdeti gyűjtési lázat követően, már a 1930-as évektől kezdődően a nemzetközi és hazai múzeumi gipsz szobormásolati gyűjtemények sorsa szinte kivétel nélkül hasonló módon alakult: a túlméretes, sokszor a másolat másolatát mutató gipszek látszólagos értékcsökkenése és funkcióvesztése majd mindenhol raktárakba és eldugott padlások, pincék árnyékába úzta ezeket az értékes kollektciókat. Az oktatási tevékenységben taneszközként használt gipszek szerepe lassabban fordult a teljes elfeledés irányába. Az Építészmérnöki Kar rajz-oktatásában az 1950-es évekig használták őket rendszeresen, és csak ezt követően kerültek raktárba.⁵

A nemzetközi tendencia, a gyűjteményi rekonstrukciók, a raktárak felmérése és a tárgyak rehabilitálása, s nem utolsósorban a gondolkodásmód gyökeres átalakulása kissé megkésve bár, de Magyarországra is eljutott, s a Szépművészeti Múzeum hatalmas gipszgyűjteménynek felméréseivel,⁶ majd ennek végeredményeként 2022-ben megnyíló új tárlatával indult meg. A múzeumi gipszek újra gyűjteménnyé szervezése számtalan izgalmas folyamatot elindított. A 2016. februárjában megrendezett „Törékeny érték: a gipsz a 19–20. századi múzeumi és oktatási gyakorlatban” című tudományos konferencia összegezte a hazai tudományos élet eredményeit.⁷ A Szépművészeti Múzeumban megkezdődött felmérési munkákkal párhuzamosan a BME Építészmérnöki Karán az Építészet-történeti és Műemléki Tanszék is elkezdte vizsgálni az építészeti rajz szerepét és annak sajátos oktatási vonatkozásait.⁸ Az építészeti rajztár tudományos feldol-

³ Szócs, 2021.

⁴ Frederiksen–Marchand, 2010.

⁵ Hajós-Baku–Szűts, 2021b.

⁶ 2013 elején a Szépművészeti Múzeum felkérésére Baku Eszter művészettörténész, Andó Géza muzeológus és Mody Péter restaurátor végezte el a Szépművészeti Múzeum szobrászattörténeti gipszmásolat-gyűjteményének felmérési dokumentációját.

⁷ A konferencián elhangzott előadások az *Ars Hungarica* 2016. évi tematikus köteteiben olvashatók. (Törékeny érték. A gipsz a 19–20. századi múzeumi és oktatási gyakorlatban I–II., *Ars Hungarica* 42 (2016/2–3).

⁸ A kutatás eredményeiről lásd Kräling–Baku–Fehér, 2016–2017.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

gozásával párhuzamosan, illetve a Szépművészeti Múzeum gipsz szobrászati másolatgyűjteményének tudományos felmérésén alapulva fogalmazódott meg az igény a BME Rajzi és Formaismereti Tanszék gipsz másolati gyűjteményének feldolgozására, kutatására is.

I. Kezdeti lépések

I.1. A felmérés

A kutatómunkát megelőző tervezési szakaszban alapvetően három, egymásra épülő munkafázist különítettünk el.⁹ Először is ki kellett alakítani a felméréshez szükséges munkarendet, összeírni a gipszek ismert lelőhelyeit, katalógust készíteni. Ezt követően kezdődhetett meg az első szakasz, a felmérés. A helyszíni munkát a levéltári kutatás és adatfeldolgozás szakasza követte, amit a publikációs fázis zárt. A kutatás kezdete óta eltelt években eredményeinket több külföldi és hazai publikációban és konferencia előadáson is közzétettük.¹⁰

Az első szakasz, vagyis a gyűjtemény darabjainak muzeológiai szempontú feldolgozása 2016 decemberében kezdődött. Első lépésként a BME Rajzi és Formaismereti Tanszékének területén egy általános felmérést végeztünk, amelynek során kiderült, hogy a tanszék jelenlegi teljes területén, a rajztermekben, a tanári szobákban – a hozzájuk kapcsolódó raktárhelyiségeket is beleértve – nagy számban találhatók gipsztárgyak. A kutatás kezdetén alig több, mint 100 darabra becsültük a teljes gyűjteményt, hiszen több helyszín nem volt ismeretes még akkor, illetve az állomány elrendezése sem tette lehetővé számuk pontos meghatározását. A felmérési munka folyamata alatt vált csak nyilvánvalóvá, hogy több mint 400 darabból áll a teljes anyag, és közülük számos külső helyszínre volt szétszórva, ami jelentősen megnehezítette a munkát. Ezt követően kezdődött meg a különböző helyeken – a tanszéki helyiségekben, majd a külső, vidéki helyszíneken – lévő gipsztárgyak számbavétele, fotózása és leírása. A tárgyak egyesével mérve, szakszerűen leírva, azonosítva, állapotukat felmérve és fotózva kerültek a katalógusba. A felmérés során igyekeztünk a jelentős, potenciálisan sérülést okozó tárgymozgatásokat kerülve dolgozni, így a munkamódszert minden esetben az adott helyszínhez igazítottuk, ami a raktárakban őrzött darabok esetében sokszor igencsak nehézkesnek bizonyult.

⁹ Az önerőből elkezdett kutatás folytatását és befejezését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, melyért ezúton is hálásak vagyunk.

¹⁰ HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2021a., HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2021b., HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2023. Megjelenés alatt.

I.2. Helyszínek

I.2.1. BME Rajzi és Formaismereti Tanszék

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának Rajzi és Formaismereti Tanszékén őrzött gyűjtemény az egyik, ha nem a legnagyobb fennmaradt oktatási szerepet betöltő gipszgyűjtemény Magyarországon. A több száz tételből álló gyűjtemény jelentős része a tanszék területén található. (24. kép) Egyes darabokat jól látható helyeken, így például a tanszéki fogadócsarnokban, posztamensekre állítva vagy fali konzolokon helyezték el, és az ott található állandó kiállítási anyag szerves részét képezik. Többségüket azonban a tanári szobákban, a rajztermekben és a hozzájuk kapcsolódó raktárhelyiségekben őrzik. Elhelyezésük nem kis mértékben nehezítette számbavételüket és felmérésüket. Külön érdekesség, hogy egyes tételekről – elsősorban építészeti és ornamentális részletekről másolatok is előkerültek. A vizsgálat során ezekről a másolatokról kiderült, hogy a gyűjteménybe bekerült egy-egy eredeti gipsztárgy után készült öntvények. Ezek a másolatok helyben, már a tanszéken készültek. A másolatok nagy számát tekintve feltételezzük, hogy a 20. század első évtizedeiben működő gipszöntőműhelyben készültek a tárgyak. Ezek eredete azonban öntőpecsét és jelölések hiányában nem volt meghatározható. A későbbi tudományos kutatás rámutatott ezen gipszek gyarapodásának szükségességére és funkciójára.

I.2.2. A dégi Festetics kastély

2008-ban, a Reneszánsz év alkalmából a Rajzi Tanszék történeti gipsz szobormásolati gyűjteményéből az akkori Forster Központ felkérésére több vidéki helyszínre, így például a Fejér megyei dégi Festetics kastélyba és a Tolna megyei ozorai várkastélyba összesen 76 darab gipsz szobormásolatot helyezett letétbe. A dégi kastély állandó kiállításán szereplő mintegy 16 darabból álló szoborkollekciót 2018 márciusában szállították vissza a Rajzi Tanszékre, a tárgyak jelenleg a tanszéki fogadócsarnok területén kaptak helyet.

A Dégről visszaérkezett tárgycsoportot 6 egészalakos és 10 mellszobor alkotja. A tárgyak egytől egyig az antik görög és római művészet legkiemelkedőbb szobrászati emlékeinek másolatai. Az egészalakos szobrokból 5 az eredetiekkel megegyező méretben készült (pl.: Dárdavívő, Athena Lemnia, Diszkoszvető, Venus Genetrix és a Medici Venus), míg 1 kicsinyített mása a mintául szolgáló műalkotásnak (például: Belvederei Apollón).

I.2.3. Az ozorai Vár Múzeum

2008-ban a dégi kastélymúzeumban elhelyezett gipszöntvényekkel egy időben egy igen nagyszámú gipsz kollekciót szállítottak az ozorai várkastély múzeumba. A vármúzeum mind a mai napig állandó kiállításán szereplő

tárgykollekció összesen 62 darabot számlál. Ebből 60 darab a várkastély ún. tanácstermében, 2 pedig a várkápolnában került elhelyezésre. A vármúzeum tanácstermében kiállított öntvények túlnyomó többsége reneszánsz kori, elsősorban az itáliai quattrocento és cinquecento szobrászat legkiemelkedőbb alkotásairól készült másolatok, Andrea és Luca della Robbia, Antonio Rossellino, Benedetto da Maiano, Desiderio da Settignano, Francesco Laurana, Donatello, Verrocchio és Michelangelo alkotásainak a másolatai. Műfajukat és típusukat tekintve az itt kiállításra került kollekció darabjait rendkívüli változatosság jellemzi. A figurális szobrászati alkotások – egészalakos szobrok, ortrébüasztók, narratív jeleneteket ábrázoló reliefek – mellett reneszánsz ornamentikát bemutató öntvények, korabeli reneszánsz épületek díszítő elemeiről vett ornamentális díszítésű reliefek, épületdíszítő elemek is bemutatásra kerültek. A reneszánsz kori szobrokat egy-egy ókori görög és római kori szobrászati emlék másolata egészíti ki (pl. a párizsi Louvre-ban őrzött Marsyas törédék vagy Démoszthenész portrébüasztje). Az itáliai reneszánsz darabokon túl a vármúzeum állandó kiállításán további 2 tárgy, egy késő gótikus Madonna a gyermekével szoborkompozíció és egy szintén késő gótikus angyal szobormásolata került elhelyezésre. Mindkét szobrot a várkastély rekonstruált kápolnájában állították ki.

I.3. Tipológia

A katalogizálás során típusuk szerint összesen 6 tárgycsoportot különítettünk el. Az egyik leglátványosabb, számát tekintve a kollekció legnagyobb részét az építészeti alaktani gipszöntvények alkotják. Ebbe a csoportba tartoznak a klasszikus görög és római oszloprendeket szemléltető fejezet-párkányzati és lábazati-talapzati elemek, románkori és gótikus, valamint reneszánsz kori oszlop- és pilaszterfejek, klasszikus és reneszánsz párkányrészletek, valamint a különféle épületdíszítő elemek, mint a gótikus keresztrózsák, zárókövek, futóleveles díszű konzolok, vimpergák stb. Az építészeti gipszöntvények mellett újabb csoportot a különféle korszakok és stílusok ornamentikáját bemutató gipszöntvények jelentenek. A románkori, reneszánsz és barokk ornamentális részleteket bemutató öntvények mellett jól elkülöníthető csoportot a növényi eredetű formákat, gyümölcsöket, leveleket bemutató öntvényminták képeznek. Külön csoportot alkotnak a figurális jellegű gipszminták, amelyeket további alkategóriákra bontottunk a katalogizálás során. Külön csoportba soroltuk a narratív és figurális reliefeket, az egészalakos szobrokat és mellszobrokat. Az egészalakos szobrok között kicsinyített szobormásolatokra és egy az egyben készült öntvényekre is találunk példát a gyűjteményben.

A kollekció különleges csoportját az anatómiai és ábrázoló geometriai modellek képezik. A kislétszámban fennmaradt anatómia modelleken belül szintén

többféle típust különböztethettünk meg: az egészalakos öntvények mellett a különféle testrészeket, kézfejet, kart, lábfejet, arcreszletet és az emberi test izomrendszerét bemutató darabok.

II. Tudományos kutatás és eredmények

A gipsz kollekció felmérését követte a gyűjtemény tudományos igényű kutatása, ami elsősorban az egyes tárgyak eredetére, a rendelésekre fókuszált. A gipszekhez hasonlóan megtépezott levéltári anyag rendkívül kevés, ámde annál hasznosabb adattal szolgált, s a kisebb nagyobb hiátusok ellenére lassan összeállt a különféle tanszékek és szertárak megrendeléseiből mára egygyé olvasztott Rajzi Tanszék gipszgyűjteményének története.

II.1. A gipszgyűjtés kezdete a Műegyetemen – Az Általános Rajzterem Szeretári gyűjteménye (1847–1861)

A gipszminták vásárlására vonatkozó legkorábbi adatot a József Ipartanoda egyik inventáriumában találjuk, melynek bejegyzése alapján az első gipsztárgyak beszerzésére az 1852/1853-as tanévben került sor.¹¹ A dokumentum további 5 leltárjegyzékkel maradt fent és 1847-től 1875-ig követik nyomon a József Ipartanoda, illetve utódintézményeinek, a Joseph Polytechnicum, majd a Császári és Királyi József Műegyetem taneszközyűjteményét. A leltárívek az Ipartanoda Általános Rajztermének Szeretára számára beszerzett mintalap és modelltest gyűjteményt összesítik.

A szertár gyűjteményébe került taneszközöket leltárba vételüket megelőzően típusuk szerint különféle csoportokba sorolták be, és betűjelzettel látták el. 1847-től, az Ipartanoda megnyitásától kezdődően az „A”-tól „D”-ig terjedő leltárakba, valamint az „F” leltárba a mintalapok kerültek típusuk szerint.¹² Leírásaikból az is megállapítható, hogy az oktatás kezdeti időszakában a mintalap és mintakönyv gyűjtemény kialakítására jelentős hangsúlyt fektettek, mivel az évek során mennyiségét tekintve ez az állomány gyarapodott a legintenzívebben. A szertár másik nagy tárgycsoportját, a modelltesteket és gipszeket az „E”-vel jelzett leltár tartalmazta.¹³ A fennmaradt inventárium leltárívei 1851 és 1861 között sorszámmal ellátva összesíti a szabadkézi rajz oktatásához használt különféle típusú geometrikus testeket. Az 1852/53-as tanévtől kezdődően már gipsz tárgyakat is találunk a jegyzékben. Az 1853-as leltár leírásában 3 darab

¹¹ BME RFT, „E” Leltár 1851–1861.

¹² BME RFT, „A” Leltár 1849–1875., „B” Leltár 1847–1875., „C” Leltár 1847–1860., „D” Leltár 1847–1868. és „F” Leltár 1853.

¹³ BME RFT, „E” Leltár 1851–1861.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

gipsz tárgy szerepel, számuk a későbbiek során tovább gyarapodott. Az inventárium 1861/62-es tanévi, utolsó bejegyzése szerint az Általános Rajzterem Szertára már 17 darab gipsszel rendelkezett.

A leltár leírása alapján az első gipsztárgyak alapvetően kisebb, épületdíszítő elemek (pl. ornamentális díszítmények, rozetták, akantuszelevél) és építészeti részleteket (pl. konzol) bemutató darabok voltak.

II.2. A Mintázás és Műépítészeti Szertár gipszállományának gyarapodása a Műgyetem éves statisztikai beszámolóinak tükrében (1861–1870)

Leltárok és egyéb források hiányában az 1860 és 1871 közötti időszakban a Műgyetem éves statisztikai kimutatásai alapján tudjuk az egyetemi gipszállomány gyarapodását nyomon követni. A statisztikai iratok az egyetem hallgatói létszám kimutatásai és költségvetési adatai mellett a könyvtárati és összesen 12 szertárt említenek. A gipszek történetére vonatkozóan e statisztikai adatoknak kulcsfontosságú szerepe van, hiszen az adatok elemzéséből látható az egyes szertárak rajzainak, gipszeinek pontos gyarapodása. Ezek közül az Általános Rajzterem Szertárában és a Mintázási Szertárban már 1860/61-es¹⁴, míg az 1869/70-es tanévtől a Műépítészeti Szertárban¹⁵ is találunk gipszöntvényekre utaló statisztikai adatokat.

A rendelkezésre álló éves egyetemi statisztikák bejegyzései alapján az Általános Rajzterem Szertárában a gipszek számát illetően nem történt a vizsgált időszakban számottevő gyarapodás.¹⁶ A Mintázás Szertárban az 1869/70-es tanév kimutatásában tapasztalható nagyobb növekedés.¹⁷ A Műépítészeti Szertár gyűjteményében ugyanezen tanév kimutatásában jelenik meg először gipsztárgy, számát tekintve összesen 70.¹⁸

Ez a gyarapodás feltehetően azzal a 1869-es bécsi megrendeléssel függ össze, melynek számláit ma a bécsi Iparművészeti Művészeti Múzeum Archívumában őrzik.¹⁹ A fennmaradt összesítő számlán 96 megrendelt gipsztárgy szerepel. Ehhez a számlához további két dokumentum is kapcsolódik, melyekből kiderül, hogy az összesítő számlán szereplő 96 tárgyból 14-et a Polytechnikum Mintázás

¹⁴ BME RFT, „E” LELTÁR 1851–1861.

¹⁵ 1865/66-os statisztikai adatokban szerepel először a Műépítészeti szertár, mint önálló egység (BME-OMIKK VIII.2.b. 16. doboz 22/1865/66.). BME-OMIKK VIII.2.b. 20. doboz 31/1869–70.

¹⁶ Az 1871/72-es tanév statisztikai adatai szerint ebben a szertárban a gipszek száma megegyezik az „E” Leltár 1861/62-es tanévi bejegyzésében közölt darabszámmal. BME-OMIKK VIII.3.c 1. doboz 87/1871/72.

¹⁷ BME-OMIKK VIII.2.b. 20. doboz 31/1869–70.

¹⁸ Uo.

¹⁹ MAK Wien Levéltára, 85–1869.

Szertárába („Modolier Kabinet” [sic!]), 81-et pedig az intézet Építészeti Szertárba („Architectonisches Kabinet” [sic!]) rendelték.²⁰

II.3. A Szabadkézi Rajz Szertár Pótleltárai (1883–1902)

A fentiekben bemutatott „E” Leltár még az 1850-es években kialakított leltározási rendszert követi. Feltehetően a tárgyak gyarapodása és az oktatási rendszer alakulása az adminisztrációt is érintette, hiszen szükségessé vált egy egyszerűsített leltári rendszer kialakítása. 1883-tól új leltári besorolásba kerültek a tárgyak és az eszközök, s a korábbi „A”-tól „E”-ig terjedő felosztást lecserélték egy háromosztatú rendszerre: „A”, „B” és „C” leltárakra.²¹ Az átszervezések az intézmény szakosztályain belül működő szertárakat/tanszékeket is érintette, az eddigiekben Általános Rajzterem Szertára néven ismert szertárat innentől fogva már Szabadkézi Rajz Szertáraként említik a források.

A „Szabadkézi Rajz Szertárának pótleltáraiban” a „B” jelzésű leltár tartalmazta innentől kezdve a gipszöntvényeket. Először az 1889-es pótleltárban B181–192-ig közötti leltári számon szerepelnek „éktímként” a gipszöntvények, összesen 61 darab.²² Az 1890-es évben már 345 darab gipsztárgyat sorolnak fel.²³ Az 1896-os pótleltár további vásárlásokról tudósít: ekkor került beszerzésre például a Parthenón fríz egyik domborműve („Parthenónról v. friesorozat”), illetve a „phigaliai templom frízéről” készült másolat.²⁴ Ezekkel a beszerzésekkel már 347-re bővült a leltárba vett gipszek száma. Az 1898-os évben a leltárban szereplő gipsz- és plasztikai minták száma összesen 383-ra növekedett.²⁵

²⁰ Külön érdekesség, hogy az összesítő (elő)számlája és a két szertár számlája között eltérések figyelhetők meg. Ilyen például, hogy míg az összesítő (elő)számlán 96 tárgy, a két részletező számlán mindösszesen már csak 95 gipsztárgy szerepel. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a megrendelések véglegesítéséig további egyeztetéseknek kellett történnie a két intézmény között.

²¹ BME RFT, „A m. kir. József-műegyetem Szabadkézi rajz szertárának pótleltárai 1883–1903”.

²² BME RFT, „Pótleltár az 1889 évben a pótkeruházási alapból a »Szabadkézi rajz« címén kezelt szertár részére engedélyezett 300. forinton beszerzett taneszközökről”.

²³ BME RFT, „Pótleltár a m. kir. József-műegyetem »szabadkézi rajz« címén kezelt szertára részére a pótkeruházási alapból az 1890. évben engedélyezett 300 forinton beszerzett taneszközök és berendezési tárgyakról”.

²⁴ BME RFT, „Pótleltár a m. kir. József-műegyetem Szabadkézi rajz szertárának 1897. évi átalányából beszerzett taneszközök és berendezési tárgyakról”.

²⁵ BME RFT, „Pótleltár a m. kir. József-műegyetem Szabadkézi rajzi szertárának azon taneszközeiről és berendezési tárgyairól, melyek a részére az 1898. évben az évi átalányból (=1140 frt.) beszereztek”.

II.4. A Szabadkézi Rajz Szertár beszerzései, a Pénztári Könyv (1884–1901)

Míg a „Pótleltárak” 1903-ig vezetik a Szabadkézi Rajz Szertárának²⁶, vagyis a mai Rajzi és Formaismereti Tanszékhez kötődő sertár leltári állományát, addig a tanszék könyvtárában meglelt egyedülálló dokumentum az 1883–1902 közötti beszerzéseket részletezi. Az ún. „Pénztári könyv”²⁷ a műegyetemi gipszek kutatása során előkerült legizgalmasabb forrás. Az irat valószínűsíthetően a mai Rajzi Tanszék elődjéhez, az Építész Szakosztály Szabadkézi Rajz Szertárához tartozó oktatói és tanulói helyiségeibe, illetve sertáraiba vételezett tanszer és eszközbeszerzéseinek elszámolását tartalmazza. A Tanszék/Szertár egy évre eső költségvetését egy-egy bevételi és kiadási oldalon vezeti le a könyv. A bevételi oldalon a tanév őszi és tavaszi félévére kapott „donatio”-kat sorolják fel, majd azt a kiadással összesítik. A könyv a kiadási oldalon pontos tételes felsorolásban ismerteti az éves szinten beszerzett használati tárgyakat és taneszközöket. A felsorolásban található egyes tételek mellett a beszerzés pontos dátuma (év, hó, nap), illetve az azokra költött összeg is szerepel. A kiadási oldalon feltüntetett tételes felsorolások között bútorkészítésre, karbantartásra vonatkozó tételeket, takarításhoz szükséges eszközöket, rajzeszközöket (rajz és írószerek), irodai eszközöket (papír, könyv, tinta stb.) könyvtári tételeket (könyv, folyóirat, mintalap stb.), fényképek, fényképező gép felszereléséhez tartozó alkatrészek és eszközök, mértani modelltestek (fa), illetve gipszek beszerzésére és javítására vonatkozó sorokat is találunk.

1884 és 1901 között majd minden évben regisztráltak a gipszek beszerzésére vonatkozó adatokat. A beszerzéseket leíró első pont a könyvből egy 1884. márciusi számla Kelety Gusztávhoz,²⁸ az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda (a későbbi Mintarajziskola) – a mai Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődje – „alapítójához” köthető. A Mintarajztanoda gipszöntőműhelye az intézmény épületének alagsorában működött. E vásárlás is feltehetően hozzá köthető. A Mintarajztanodától további két alkalommal, 1886-ban 42 db, majd utódjától, a Mintarajziskolától 1891-ben 61 darab gipszet vásároltak a Szertár/Tanszék számára. Hazánkban a Mintarajztanoda mellett a Paedagogium, a Budai Tanítóképezde gipszöntőműhelye látta el az országot a szükséges tanfelszerelésekkel, jelen esetben gipszekkel. A kiadási könyv bejegyzése alapján egy alkalommal, 1887 szeptemberében tőlük s vásároltak öntvényeket a sertár részére. A számlák tanúsága szerint Turri Adolf „gypsöntőtől” 1894 és 1900 között összesen hét alkalommal rendeltek új öntvényeket, és két alkalommal

²⁶ A fentebb bemutatott „A-E” Leltárak ívein és a statisztikai adatokban még az Általános Rajzterem Sertára megnevezéssel szerepelt ez a sertár.

²⁷ BME RFT, „Pénztári könyv 1883–1902”.

²⁸ Kelety Gusztávról bővebben lásd: A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Egyetemig | DLA (mke.hu) (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

pedig javítással bízták meg (1898: 24 db és 1900: 42 db). 1895-ben 5 alkalommal összesen 190 darab tárgyat, 1897-ben egy alkalommal 100 darab öntvényt, 1900-ban pedig 141 darab gipszet rendeltek tőle. Ezek javarészt ornamentális részletek, építészeti részletek és tagozatok. Turri számláinak érdekessége, hogy egy tárgyból több mintát is gyártott, tehát nem egyedi darabokról van szó, hanem feltehetőleg olyan mintákról, amit az oktatás során használtak. Turri személye, ahogyan Kelety Gusztáv is, a Mintarajziskolához köthető.²⁹ A Pénztári könyv a bécsi Museum für Kunst und Industrie (MAK) intézményéből történt gipszbeszerzéseket is említ. 1886-ban 33 tárgy, 1897-ben 40 tárgy és 1899-ben 48 darab gipsz került a gyűjteménybe. 1901-ben egy újabb számla került kifizetésre gipszek megrendeléséhez kapcsolódva, de ennek részletei sajnos nem ismertek.

A jellemzően oktatási intézményekhez, illetve azok gipszöntő-műhelyeihez köthető megrendelések mellett magán öntőktől is szereztek be tárgyakat, bár lényegesen szerényebb mennyiségben. 1897-ben Attilio Belmonte-től 2 gipsz került beszerzésre, míg ugyanebben az évben Schvihalek Lajos „gipszöntőtől” összesen 17 darab mell- és egész alakos szobor került az egyre gyarapodó gyűjteménybe. A Pénztári könyv által rögzített tételek között ezek egyszeri vásárlásnak tűnnek a Szabadkézi Rajz Szertára számára.

A megrendelések kiugróan magas számát alapul véve azt láthatjuk, hogy 1884–1901 között nagyobb beszerzési hullámnak lehetünk tanúi, hiszen 674 darab gipsz tárgy került ezalatt az idő alatt az említett Szabadkézi Rajz Szer-tárába. A gipszek robbanásszerű emelkedése feltehetően a Műegyeten 1884-ben bevezetett rajzoktatási reformmal és abban a gipszek kiemelkedő szerepével magyarázható.³⁰

III. A meglévő gyűjtemény eredete, 1902–1930 közötti időszak beszerzései

Az 1850 és 1900 között tartó időszakban a Műegyeten gipsztárgyainak a beszerzésére, a kollekcio számbeli gyarapodására vonatkozóan a fennmaradt levéltári adatokból (leltárakból, az egyetem éves statisztikai kimutatásaiból, valamint kiadási könyvekből) tudunk tájékozódni. Azonban ehhez az időszak-hoz a mai, meglévő gyűjteményből nem igazán tudunk tárgyakat kötni. A jelenlegi gyűjtemény gipsztárgyainak túlnyomó többsége 1900 és 1930 között került az egyetem tulajdonába. Erre az időszakra vonatkozóan viszonylag kevés írásos forrással rendelkezünk. Számlák és leltárkönyvek hiányában a gipszek

²⁹ Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1900–1901. (12. évfolyam) 1577.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPLAKCIMJEGYZEK_12_1900-1901/?pg=1646&lay-out=s&query=turri (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

³⁰ BME-OMIKK VIII.3.c. 10. doboz 577/1884–85.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

készülési és beszerzési idejére vonatkozóan alapvetően a korabeli öntőműhelyek katalógusai és képes mellékletei, illetve a Rajzi Tanszék gyűjteményében fennmaradt hallgatói rajzokra támaszkodtunk. A rendelkezésünkre álló régi árjegyzékek és katalógusok hatalmas segítséget jelentettek a tárgyak azonosításában, ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy mind a magyar, mind pedig a külföldi katalógusok kínálata sok esetben fedi egymást. Gyakran nemcsak a tárgykínálatra, hanem az öntvények méreteire vonatkozó egyezésekkel is számolni kellett. A korszak öntőműhelyei sok esetben ugyanazzal a mintakészlettel dolgoztak, azonos műtárgyakról szereztek be öntvényformákat, de az sem kizárt, hogy a kisebb műhelyek a nagyobb öntőműhelyektől beszerzett darabokat másolták és kínálták eladásra. Olykor teljes mintakészlet került egy új intézmény tulajdonába, mint ahogy ez Paedagogium és a Felső Ipar Iskola öntőműhelyeinek esetében is történt. Amikor a Paedagogiumban működő öntödét felszámolták, mintakészletét az újonnan létrehozott Felső Ipar Iskola gipszöntőműhelyébe helyezték át.³¹

A Rajzi Tanszék állományában található öntvények többsége jelölés nélküli. A fent vázoltak alapján a jelöletlen öntvények készítési helyét és idejét, vagy azt, hogy mikor került az egyetem gyűjteményébe, az esetek egy részében már nem lehet meghatározni. A jelöletlen öntvények datálásához sok esetben a Rajzi Tanszék régi rajzgyűjteményében lévő, az egyes gipsztárgyakról készült rajzok nyújtanak segítséget. Jó példa erre a gyűjteményben található Medici Venus, a Diszkoszvető vagy a Parthenón oromzatáról származó lófej másolatai. (25. kép) A róluk készült rajzok (26. kép) készítési idejének alapján viszont sikerült megállapítani, hogy az 1920-as évek előtt már biztosan a gyűjtemény állományában voltak.

A jelölt öntvények esetében a rendelkezésre álló katalógusok és a tárgyakon található jelölések és öntőpecsétek összevetésével a gipsztárgyak egy részének biztonsággal sikerült tisztázni az eredetét. A kutatás során megállapítottuk, hogy ebben az időszakban az egyetem a budapesti Szépművészeti Múzeum, illetve a nyugat-európai oktatási intézmények gyűjteményéhez hasonlóan, külföldről, főleg német és olasz öntőktől vásárolta a gipszeket, de nagy szerepet kaptak a magyar öntőműhelyek is.

A gipszek jelentős része magyar öntőműhelyekből származik, ezek közül a legtöbb darab az 1900-as évek elején a budapesti Állami Felső Ipariskola gipszöntőműhelyében készülhetett.³² A M. K. Kereskedelemügyi Minisztérium a Felső Ipariskola gipszöntőműhelyét a budapesti állami Paedagogiumhoz tartozó régi öntőműhely összeolvasztásával hozta létre, ahogyan fent arról már

³¹ A Budapesti Áll. Felső Ipariskolával kapcsolatos gipszminta-öntőműhelyben készülő minta- és szobormásolatok árjegyzéke. Bp. 1904. 5.

³² Uo. 5.

szó volt.³³ A műhely Budapesten az iskola Népszínház utca 8. szám alatt álló épületében működött. A gipszöntő műhely 1904-ben adta ki fekete-fehér fotókkal illusztrált katalógusát, mely stílus, műfaj és motívumok, illetve formák szerint 5 sorozatra és 16 tematikus csoportra bontva kínálta a gipszöntvényeket a különféle szintű tanintézmények számára. A fennmaradt gipsztárgyak és árjegyzék alapján jelentős mennyiségű tárgyat vásároltak az öntőműhelytől. A katalógusból rendelt mintakészlet legnagyobb részét az építészeti alaktani gipszöntvények alkotják. E csoportba tartoznak a klasszikus oszloprendeket szemléltető fejezet-párkányzati (27. kép) és lábazati-talapzati elemek, románkori, gótikus, illetve reneszánsz oszlop- és pilaszerfejek, antik, antikizáló és reneszánsz párkányrészek, valamint a különféle épületdíszítő elemek: antik akrotériumok, gótikus keresztrózsák, zárókövek, futóleveles díszű konzolok és vimpergák. Az építészeti gipszöntvények mellett nagy mennyiségben maradtak meg a különféle stílusok, főként reneszánsz, barokk és rokokó ornamentikáját bemutató öntvények. Külön csoportot képeznek a természeti formákat, főként növényeket, virágokat, gyümölcsöket, illetve leveleket naturalisztikus vagy stilizált módon bemutató öntvények, melyek között kiemelt számban szerepelnek a történeti stílusok stilizált növénymotívumai, a palmetta és akanthus levél különféle variációi. (28. kép) Az építészeti és ornamentális gipszek mellett a fennmaradt anyag számszerűleg kisebb részét a büsztök és egész alakos szobrok alkotják. Ezek szintén megtalálhatók a Felső Ipariskola gipszöntőműhelyének katalógusában.

Számos darabot vásároltak német öntőműhelyekből, így például August Gerber szobrászművész kölni, a müncheni Rappa & Co. cég gipszöntőműhelyéből, valamint a Berlinben található Kaiser Friedrich Museumhoz³⁴ kapcsolódó öntőműhelyből.

A legkvalitásosabb darabokat August Gerbertől szerezték be. A kölni öntőműhely az 1880-as évektől kezdődően készített másolatokat, kínálatában az antik görög és római, bizánci, középkori, reneszánsz, valamint 19. századi szobrászat és ötvösművészet alkotásaiból találunk szép számmal válogatást.³⁵ Az 1900-as évek elejére Gerber műhelye Európa egyik legnagyobb öntőműhelyévé nőtte ki magát, s az 1910-ben kiadott árjegyzékében már több mint 3000 öntvényt kínált. Az általa készült másolatokat Európában és az Egyesült Államokban is forgalmazták.³⁶ A mai gyűjteményben összesen 12 öntvény köthető az ő műhelyéhez. Két darab kivételével, a szobrok egytől-egyig az antik görög és az itáliai reneszánsz művészet legkiemelkedőbb szobrászati alkotásainak másolatai, melyek a gyűjtemény leglátványosabb és legértékesebb darabjai is

³³ Uo. 5.

³⁴ ma: Bode Museum, Berlin.

³⁵ Reproduktionen Klassischer Bildwerke aus der Kunstanstalt August Gerber. Köln, é.n.

³⁶ BORN, 2002.

egyben. (29. és 30. kép) A kölni műhelyhez köthető szobrok között festett és patinázott darabokat is találunk.

A tanszéki gyűjteményből három öntvényt tudunk biztonsággal az egykori berlini Kaiser Friedrich Múzeum (Berlini Királyi Múzeumok) öntőműhelyéhez kötni, egy antik korinthuszi oszlopfőt, mely az athéni Szelek tornyát díszítő eredeti másolata, egy, az athéni Lysikrates-empléműről származó kompozit pilaszterfőt, (31. kép) valamint egy későgótikus szoborfülke záró baldachint a Strassbourgi dómból. Ez utóbbi a Szépművészeti Múzeum letéteként került a gyűjteménybe 1923-ban.³⁷ A berlini múzeumi másoló műhely Európa egyik legrégebbi öntőműhelyének számít. A gipszöntőműhelyet még III. Frigyes Vilmos porosz király alapította 1819-ben, s közel egy évtizeden át „Porosz Királyi Gipszöntőde” néven önállóan működött, míg 1830-ban az akkori „Berlini Királyi Múzeumok” intézményegyesítésével vonták össze. Az öntőműhely mind a mai napig működik, bár a műhelyt többször költöztették a múzeumegyesítés épületein belül.³⁸

A német öntvények között különös figyelmet érdemelnek a müncheni Rappa & Co. műhely öntödéjében készült darabok. A mai gyűjteményben összesen 5 tárgy – egy nagyméretű antikizáló, táncoló nőalakokat ábrázoló kratér, egy Madonna-tondó Andrea della Robbiától, egy reneszánsz pilaszterfő és orosz-lánfejes maszk, valamint egy román kori oszlopfő – származik az ő műhelyükből, melyek mind műfajuk mind pedig stílusuk tekintetében igen változatos együttest alkotnak. A fennmaradt tárgyak minőségéből és műfaji változatosságból arra következtetünk, hogy a műhelynek kiterjedt és sokszínű tárgykínálattal kellett rendelkeznie.

A német eredetű gipsztárgyak mellett olasz öntőcégek műhelyében készült darabok is megtalálhatók a gyűjteményben. A milánói Carlo Campi műhelyéből került ki az a három darab román kori, állatos-indafonatos díszű relief részlet, illetve az a bizánci oszlopfő töredék, mely a felirata alapján a cremonai dómból származik. Igazi különlegességnek számít az a rendkívül kvalitásos kora középkori reliefrészlet, amely a milánói Sant’ Ambrogio templomban található szószék alépítményének másolata, s amely a rajta található jelölés alapján szintén Carlo Campi műhelyében készültek. (32. kép)

Két alkalommal, 1923-ban és 1938-ban az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum gipsz állományából származó darabokkal gyarapodott a gyűjtemény.³⁹ Ezek egy részét sikerült azonosítani, de többségük sajnos lappang vagy megsemmisült.

³⁷ SZM Irattár. Letéti szerződés, 1923., 349/1923.

³⁸ <https://www.smb.museum/en/museums-institutions/gipsformerei/about-us/history/> (A letöltés időpontja: 2023. január 23.)

³⁹ SZM Irattár. Letéti szerződés, 1923., 349/1923.; Átvételi elismervény, 1939. november 11., 36/1939; továbbá BME-OMIKK VIII.4.b. Rektori tanácsulések 1938–1939., 1939. március 2. (115–124), 19. pont (140–1939.), 6–7. (120–121).

A múzeumi letétek mellett ajándékozás útján is gyarapodott a gyűjtemény. Az eddigi levéltári kutatás során ebből az időszakból egyetlen ilyen tárgycsoporthról vannak ismereteink. A pécsi székegyház domborműveinek gipszmásolatai az 1938/39-es tanévben a Mintázás tantárgy gyakorlati oktatója, Maróti Géza szobrászművész ajándékaként kerültek be az akkori Középkori építészeti tanszék szertárának gyűjteményébe.⁴⁰ A gipszöntvények azoknak a román kori domborműveknek újrafogalmazott és kiegészített változatai, melyeket Zala György a pécsi székegyház restaurálásakor az altemplom lejáratahoz készített 1887-ben.⁴¹

IV. A Műegyetem Gipsz Múzeuma

A műegytemi gipszgyűjtemény egyik legizgalmasabb s egyben legtalányosabb pontja a Műegytem Gipsz Múzeuma létrehozása. A gyűjtemény egy részének gyarapodása feltehetően a Múzeum megalakulásához köthető. Forrásanyagok hiányában a Műegytem Gipsz Múzeumának megszervezéséről, gyűjteményének kialakításáról, és az ott bemutatott darabok összetételéről egyelőre csak sejtéseink vannak. Az igény, hogy egy rendszeres, minden korszakot átölelő gyűjteményt alakítsanak ki az egyetemen, aránylag korán felmerült. 1884-ben Rauscher Lajosnak, a Szabadkézi Rajzi Tanszék vezetőjének az egyetemi rajzoktatás megreformálása kapcsán tett javaslatlétében fogalmazódik meg először egy olyan tanulmányi gyűjtemény létrehozása, melynek darabjai minden művészeti stílus korszakot lefednének.⁴² Írásában arra is kitért, hogy mindehhez szeretne kialakítani egy olyan helyiséget – ekkor még az egyetem rajztermeihez kapcsolódóan –, ahol a gipszek folyamatosan megtekinthetők lehetnének. Ezt egyfajta látványraktárnak nevezhetjük, ami a szertárhoz kapcsolódott volna. Ekkor még nem beszélhetünk múzeumról, hiszen Rauscher kezdeményezése alapvetően a szabadkézi rajz megreformálásához, azon belül is az akkor újonnan bevezetésre kerülő Ékítményes alaktan című tantárgy oktatásához köthető. A fennmaradt források arra engednek következtetni, hogy a Múzeum kialakításánál alapvetően az egyetemes művészet jellegzetes darabjainak, az ókori görög és római, (33. kép) valamint reneszánsz szobrászat, azon belül is Michelangelo, Donatello és Verrocchio alkotásainak, illetve ezen korszakok építészeti emlékéanyagának a bemutatását tűzték ki célul, melyet talán

⁴⁰ A Budapesti M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1939/40. tanévének megnyitásakor, valamint az 1938/39. tanév ünnepélyein tartott beszédek és az 1938/39. tanévi évkönyv, 184/VII tábla http://public.omikk.bme.hu/bme_evkonyv/weblap.php?step=2&cat=beszedek&konyv-tar=/beszedek/1938_39/&alcim_id=261 (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

⁴¹ SZAKÁCS, 2005.

⁴²BME-OMIKK VIII.3.c. 10. doboz 577/1884/85, 5–6.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

a magyar művészet emlékanyagával is kiegészítettek. A nagyívű koncepció mellett a ténylegesen kiállított darabok nem ismertek, s a múzeumi gyűjtemény összetételét és darabszámát sem ismerjük egyelőre. Feltehető, s a műegyetemi szervezeti struktúra is arra enged következtetni, hogy saját gyűjteménnyel rendelkezett, így nem az oktatás során használt, alapvetően tanszéki gipszeket állították ki. Mindemellett ugyanakkor elképzelhető, hogy egy-egy tanszéki tulajdonban lévő tárgy, vagy oktatói, hallgatói munka is olykor kiállításra került. További érdekesség, hogy a Műegyetem gazdasági iratanyagában sem találtunk utalást múzeumi beszerzésekre, sem pedig a szervezeti struktúrában nem sikerült az intézmény nyomára bukkanni. Hosszú időn át Rauscher javaslata volt az egyedüli dokumentum, mely egy Gipsz Múzeum létesítésére irányuló igény kifejezőjeként volt értelmezhető.

Az egyetem Gipsz Múzeumára vonatkozó első kézzel fogható forrásunk Hauszmann Alajosnak a Királyi József Műegyetem Központi épületéhez készített terve.⁴³ A fennmaradt rendkívül töredékes iratok közül lényegében eddig ez az egyedüli, ami a Múzeum tényleges meglétére utal. A tervrajzok alapján a múzeum az épület alsó földszintjén (ma földszint), az északi szárny két belső udvara által közrefogott, oszlopsoros helyiségében kapott helyet.⁴⁴ A múzeummal átellenben, a szárny nyugati homlokzata felé eső helyiségeit a Mintázó terem és az egyetemi Gipszöntő Műhely foglalta el. Írásos források és fotó dokumentáció hiányában a múzeum helyiségének kialakításával, illetve berendezésével kapcsolatosan sajnálatos módon nem rendelkezünk további ismeretekkel. Annyi bizonyos, hogy a Múzeum a Mintázó teremmel együtt hosszú évtizedeken, közel negyven éven keresztül itt helyezkedett el, majd a második világháborút követően az épületen belül új helyre költöztették. A Múzeum költözéséről az egyetem Gazdasági Bizottságának 1947. február 13-i ülésén döntöttek,⁴⁵ A bizottsági ülés jegyzőkönyvébe vett határozata alapján a Gipsz Múzeum a Mintázóval együtt ekkor az északi szárny második emeletének 14–16. számú helyiségébe került. A bizottság egyben arról is döntött, hogy a Mintázó régi helyén az építészeti osztály részére kiállítási termet alakítsanak ki. Ezzel a költözéssel egy időben döntöttek a Rajzi Tanszék III. emeletre költözéséről is.⁴⁶ A Múzeum költözés utáni működéséről egyelőre nem rendelkezünk pontos adatokkal, nagy valószínűséggel a múzeumot az 1950-es években számolták fel.

⁴³ BFL XV.17.f.401.119. 6. Hauszmann Alajos, a Műszaki Egyetem Központi épületének terve, 1906 1909. <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/27725/view/?pg=3&bbox=12494%2C-12729%2C23319%2C-7231> (A letöltés időpontja: 2023. január 23.)

⁴⁴ Ma az Építőmérnöki Kar laborjai kaptak helyet e termekben.

⁴⁵ BME-OMIKK VIII.4.a. Gazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1949., 1947. február 13. (165–182), https://library.hungaricana.hu/hu/view/BMEjvk_GazdBiz_1945_1949/?query=gipsz&pg=177&day-out= (A letöltés időpontja: 2023. január 23.)

⁴⁶ Uo.

V. Egyetemi mintázó és öntőműhely

Az egyetemi Mintázóterem és öntöde létrehozásának idejére vonatkozólag nem rendelkezünk pontos adatokkal. Annyi bizonyos, hogy a Mintázás tantárgy bevezetésnek ötlete, illetve ahhoz kapcsolódóan a Mintázó létrehozása már igen korán felmerült. Fennmaradt Juhbál Károlynak, a József Ipartanoda rajz tanárának egy levele, melyben az intézmény akkori igazgatójának, Karácson Mihálynak részletesen beszámol bécsi és müncheni utazásairól.⁴⁷ Juhbál Károly utazásának elsődleges célja az volt, hogy a „bécsi összműintézetből”⁴⁸ mintarajzokat vásároljon az Ipartanoda számára. Bécsből Münchenbe érkezve az ottani ipartanodákban folyó oktatási tevékenységet tanulmányozva megállapította, hogy ezen intézményekben aránylag kevés részlet lehet utánzásra alkalmas, mivel kevésbé hasonlít a magyar Ipartanodához, hiszen ezekben az intézményekben sokkal inkább művészeti képzés folyik, ami eltér a hazai Ipartanoda profiljától. Ennek ellenére kiemeli, hogy az ott látott mintázóterem gyakorlati haszna követendő lenne a magyar ipartanodák számára is. Ennek érdekében arra kéri az Igazgatót, járjon közben a Helytartótanácsnál, hogy Juhbál Károly még az év őszén ismét Münchenbe utazhasson s a „mintázást egész kiterjedésében megtanulhassa.”⁴⁹ Külön Mintázó és öntőműhely léteről az Ipartanoda fennállásának éveiben még biztosan nem beszélhetünk. Valószínűsíthetően a Mintázás tárgyat is csak jóval később vezették be a rajzoktatáshoz kapcsolódóan a képzésbe.

A Mintázás tárgyra vonatkozó első adatot a fentiekben bemutatott éves egyetemi statisztikák 1859/60-as tanévi kimutatásában találjuk.⁵⁰ A kimutatásból tudjuk meg, hogy ekkorra a kötelező rajztárgyak mellé már a Mintázást is bevezették a tanrendbe, az iratból az is kiderül, hogy a tárgynak külön oktatója volt, és hogy a tárgyhoz kapcsolódóan külön szertári gyűjteményt is létesítettek.

A Mintázóval és az öntödével kapcsolatosan egy 1862-es levélből és annak mellékletéből, egy átvételi jegyzőkönyvből tájékozódhatunk.⁵¹ A levél a Műegyetem akkori igazgatójának, Stoczek József szignójával a Helytartótanácsnak lett címezve. A levélben leírják, hogy a Mintázó Műhelyt az addigi mintázást oktató tanár halálát követően 1862. április 14-én leltáraival és eszközeivel együtt Szandház Károly ideiglenes tanítónak adták át. A levél mellékletét képező átvételi jegyzőkönyvben négy ponton vették végig a Mintázó Műhely kézi eszközeinek, rajzelőpéldányainak és gipszmintáinak leltárát. A gipszek leltárában 1. és 59. tételszám közé eső gipszek az elhunyt Uhrl Ferenc mintázás-

⁴⁷ BME-OMIKK VIII.1.a. 1. doboz 106/1846/47.

⁴⁸Ma Museum für angewandte Kunst Wien (MAK Wien).

⁴⁹ BME-OMIKK Levéltára 1/a fond 1. doboz 106/1846/47.

⁵⁰ BME-OMIKK VIII.2.b. 11. doboz 14/1860/61.

⁵¹ BME-OMIKK VIII.2.b. 12. doboz 145/1861/62.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

tanító vagy egyéb mesterek munkái, illetve az egyetem által vásárolt darabok, amelyeket az oktatás során „lemásolási példányokként” használtak. A 60-tól 96-ig tartó tételcsoport tartalmazta a hallgatói munkákat. Ezek egy része olyan töredékesen vagy befejezetlenül maradt, gyenge kivitelű másolatok voltak, melyeket nem akartak a továbbiakban oktatási célokra használni, ezért kérték kivezetésüket a szertár gyűjteményéből. A sikerültebb hallgatói munkákról külön leltári jegyzéket terveztek bevezetni, mivel ezeket a darabokat a kezdő hallgatók mintaleöntési gyakorlataiknál továbbra is használni tudták. Az irat több szempontból érdekes a kutatás számára. Egyrészt utal a gyűjteménybe került gipszek eredetére és kvalitására, másrészt a gipszek oktatásban betöltött szerepére, illetve az intézményben zajló oktatási folyamatokba, módszerekbe is betekintést enged.

A Mintázó és öntöde meglétére és kialakítására vonatkozóan az első konkrét „képi dokumentumunk” a már a Gipsz Múzeum kapcsán is említett látványosi campus Központi Épületének Hauszmann Alajos által készített terve.⁵² Ez alapján a Mintázó és öntöde az épület alsó földszintjén (ma földszint), az északi szárnyban, a múzeummal átellenben kapott helyet. A rendelkezésre álló források alapján közel negyven évig ezen a helyen működött, majd többszöri költöztetés után valamikor az 1950-es évek derekán a mai Rajzi Tanszék IX. számú termébe helyezték át.⁵³ A fennmaradt tanrendek alapján a Mintázás tárgyat még hosszú évtizedeken keresztül az építészhallgatók kötelező tantárgyai között találjuk, megszűnésére valamikor az 1970-es években került sor.

A Műegyetemen aránylag hamar bevezették az oktatásba a gipszek utáni rajzolást a stíluskorszakok és az építészeti formák hatékonyabb elsajátítása érdekében.⁵⁴ E módszer sikeressége az évtizedeken át tartó alkalmazásban, vagyis a gyakorlatban nyert létjogosultságot, s mindaddig fennmaradt, míg az oktatásban nehézségen megszülető reformok az új technikákat nem kezdték el követni. A gipszek utáni rajzolás az 1950-es évek szocialista-realista építészet oktatási módszertanában is megtalálta helyét, s Bardon Alfréd 1952-es cikke szerint az Ékítménytantan tantárgy hosszu kimaradás után újra elővették a tanrendbe.⁵⁵ Bardon írásában kitér a gipszek használatára is, és részletesen leírja az I. szemeszterben a plasztikus gipszornamensek után való rajzolást, valamint bemutatja a Rajzi Tanszék mesterséges megvilágítású termeit, ahol a hallgatók fülkében gipsztárgyakat

⁵² BFL XV.17.f.401.119. 6. Hauszmann Alajos, a Műszaki Egyetem Központi épületének terve, 1906–1909. <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTervtar/27725/view/?pg=3&bbox=12494%2C-12729%2C23319%2C-7231> (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

⁵³ BME-OMIKK VIII.4.a. Gazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1949., 1947. február 13. (165–182), https://library.hungaricana.hu/hu/view/BMEjvkv_GazdBiz_1945-1949/?query=gipsz&pg=177&layout= (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

⁵⁴ BME-OMIKK VIII.3.c. 10. doboz, 577/1884–85.

⁵⁵ BARDON, 1952. 235.

rajzoltak.⁵⁶ Cikkében közölt fénykép magyarázatot ad arra, miért sokszorosítottak egy-egy kisebb méretű gipsz tárgyat nagy mennyiségben. A BME Építészmérnöki Karának egykori hallgatói szóbeli tájékoztatása alapján tudjuk, hogy még az 1960-as években is rajzoltak gipszek után, illetve a K épület II. emeletén számos tárgy ki is volt állítva.⁵⁷ Az elkövetkező évtizedekben a gipszek lassan kiszorultak az oktatásból, prezentációs eszközzé, majd dekorációs elemmé s végül elfeledett tárggyakká váltak és raktárakba kerültek.

Az eddig feltárt forrásanyagok sajnálatos módon ez idáig nem tették lehetővé, hogy a közel egy évszázadon keresztül formálódó gipszállomány pontos darabszámát, illetve a tárgyak szertári elosztását teljes mértékben rekonstruálhassuk. Az egyetem gipsz beszerzései kapcsán csak ritkán lehetett pontosan meghatározni, hogy az egy-egy vásárlás során beszerzett vagy adományok útján bekerült darabok az Építészeti Osztály, vagyis a Kar mely szertárának anyagát gazdagították. A 1850-es évektől a századfordulóig tartó időszakban alapvetően az Általános Rajzterem Szertárába és a hozzákapcsolódó Mintázás Szertárba, valamint a Műépítészeti Szertárba vásároltak nagy számban gipszeket. Ezek közül is az Általános Rajzterem Szertárában, a későbbiekben már Szabadkézi Rajzi Tanszékhez tartozó szertárban lehetett számottevő gyarapodást kimutatni. A fennmaradt kiadási könyv és leltárjegyzékek alapján tudjuk, hogy az 1900-as évek elejére a Szabadkézi Rajzi Szertár gipszállománya közel 700 darabra rúgott. Becsléseink szerint a Mintázó Szertárnak is hasonlóan nagy gyűjteménnyel kellett rendelkeznie. Azonban annak a lehetőségét sem zárhatjuk ki, hogy ezt a gyűjteményt megosztották a két szertár között. Vélhetően az Építészeti Osztály legnagyobb darabszámmal rendelkező gyűjteménye e két szertár lehetett. A Rajzi és Mintázó szertár gyűjteménye mellett az Építészeti Osztály szinte minden tanszékehez tartozott szertári gyűjtemény, melyben gipszek is fellelhetőek voltak. Sajnálatos módon ezen tanszéki szertárak gipsz gyűjteményeiről források hiányában egyenlőre csak hipotéziseink lehetnek. Hasonlóképpen a tanszéki szertárak gipsz gyűjteményéhez, ez idáig a műegyetemi Gipsz Múzeumhoz sem sikerült konkrét darabokat kötni a meglévő állományból.

A tárgyak gyűjteményi elhelyezése is renget kérdést vet fel. A rendelkezésre álló források alapján a tanszékek tanulmányi gyűjteményeit, így a gipszeket is időről időre újra felosztották. Erre világít rá az az 1945. július 11-i Rectori Tanácsülésén elhangzott dékáni előterjesztés is, mely az építészeti osztály építéstörténeti és tervezési tanszékeinek újjászervezését és átcsoportosítását javasolja.⁵⁸ A javaslatban

⁵⁶ Uo. 241–242.

⁵⁷ Jelenleg a KII75 előtti folyosón található 7 db tárgy.

⁵⁸ BME-OMIKK VIII.4.b. Rectori tanácsülések jegyzőkönyve 1945. július 11. (35–52.). Forrás: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/BME_RT_1945/?query=SZO%3D\(%C3%BAjkori%20%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9st%C3%A9rt%C3%A9neti%20tervez%C3%A9si%20tansz%C3%A9k\)&pg=47&layout=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/BME_RT_1945/?query=SZO%3D(%C3%BAjkori%20%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9st%C3%A9rt%C3%A9neti%20tervez%C3%A9si%20tansz%C3%A9k)&pg=47&layout=s) (A letöltés időpontja: 2023. január 23.).

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

a tanszékek gyűjteményeinek és tanfelszerelésének a felosztására is kitértek. A tanszéki átszervezések következtében tehát a már meglévő gyűjtemények darabjai több ízben más-más tanszék szertárába kerültek át. Hasonló cserék, áthelyezések a Mintázó és a Szabadkézi Rajzi szertárak, valamint a Gipsz Múzeum esetében is feltételezhetők. Annyi bizonyos, hogy a jelenlegi, több, mint 400 darabot számláló gyűjtemény túlnyomó többsége a Rajzi Tanszék „elődtanszékeinek” szertári gyűjteményét képezték, melyet valamikor a második világháborút követően az építészkar többi tanszéki gipszgyűjteményekkel egyesítettek. Ennek pontos ideje egyenlőre tisztázatlan, de feltételezésünk szerint az oktatásmódszertan megváltozásával és a gipszek oktatásból való fokozatos kiszorulásával van összefüggésben. Ezen kérdések megválaszolása azonban további kutatásokat igényel.

Jelen tanulmány a Műegyetem történeti gipsz szobormásolati gyűjteményének korai időszakát dolgozza fel a beszerzések, öntőműhelyekre fókuszálva, kényszerűségből mellőzve az oktatási kérdéseket és a gipszek szerepét az építészettanításban, amely egy önálló tanulmány tárgya. A kutatás előre haladásával semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a jelenleg muzeológiai jellegű tárgycsoport rendkívül fontos szerepet töltött be az oktatásban, olyannyira, hogy évtizedeken át meghatározó volt mind a szabadkézi rajz mind a mintázás mind pedig az építészeti alaktan oktatásánál.

Felhasznált források és irodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára, Budapest

XV.17.f.401.119. = Gyűjtemények, Tervtár, Építészek, vállalkozók, vállalatok, vállalatok, beruházók tervei, Havel Lipót cég tervei, Királyi József Műegyetem

BME = Budapesti Műszaki Egyetem, Budapest

OMIKK = Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

VIII.1.a. = Tanintézetek, intézmények, József Ipartanoda

VIII.2.b. = Tanintézetek, intézmények, Joseph Polytechnicum és József Műegyetem, Igazgatói Hivatal iratai

VIII.3.c. = Tanintézetek, intézmények, Magyar Királyi József Műegyetem, Rectori Hivatal iratai

VIII.4.a. = Tanintézetek, intézmények, Magyar Királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Egyetemi tanácsulási jegyzőkönyvek

VIII.4.b. = Tanintézetek, intézmények, Magyar Királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Rectori tanácsulási jegyzőkönyvek

RFT = Rajzi és Formaismereti Tanszék

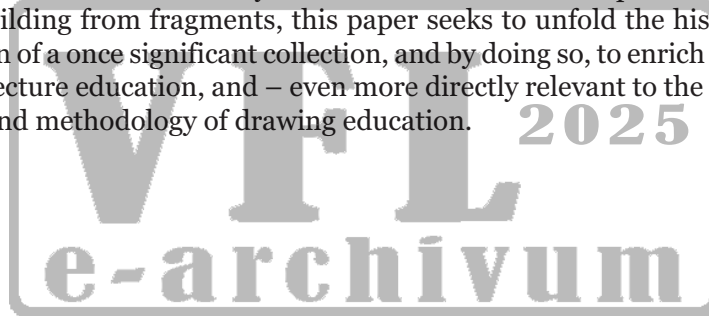
MAK Wien = Museum für angewandte Kunst, Wien
SZM = Szépművészeti Múzeum, Budapest

- GY. BALOGH, 2013. = GY. BALOGH Ágnes et al.: *A történeti Múgyetem – The historic Campus*. Bp., 2013.
- BARDON, 1952. = BARDON Alfréd: Rajzoktatás az építőművészeti nevelés szolgálatában, *Magyar Építőművészet* 1 (1952/5–6) 232–247.
- BORN, 2002. = BORN, Pamela: The Canon is Cast: Plaster Casts in American Museum and University Collections. Art Documentation. *Journal of the Art Libraries Society of North America* 21 (2002/2) 8–12.
- FREDERIKSEN–MARCHAND, 2010. = FREDERIKSEN, Rune – MARCHAND, Eckart (eds.): *Plaster Casts. Making, Collecting and Displaying from Classical Antiquity to the Present*. Berlin–New York, 2010. (Transformationen der Antike 18.)
- HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2021a. = HAJÓS-BAKU Eszter – SZÜTS Beáta: Egy gyűjtemény rekonstrukciója – gipsz szobormásolatok a BME Építészmérnöki Karán. *Műemlékvédelem* 65 (2021/4) 233–246.
- HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2021b. = HAJÓS-BAKU Eszter – SZÜTS Beáta: „Drawings, ornaments, and historical plaster casts: the reform of drawing education in the Technical University of Budapest”. *Symmetry: Culture and Science* 32 (2021/3) 431–449.
- HAJÓS-BAKU–SZÜTS, 2023 = HAJÓS-BAKU, Eszter – SZÜTS, Beáta: „Historical Plaster Casts in Architecture Education. History of the plaster cast collection of the BME Faculty of Architecture from the beginnings to 1930s”. *RIHA Journal* (megjelenés alatt)
- KRÄHLING–BAKU–FEHÉR, 2016–2017. = KRÄHLING János – BAKU Eszter – FEHÉR Krisztina (szerk.): *Építészettörténeti Rajztár 1–3*. Bp., 2016–2017.
- SZAKÁCS, 2005. = SZAKÁCS Béla Zsolt: Másolás és újraalkotás: a pécsi altemplomi lejáratok domborművei. *Ars Hungarica* 1 (2005) 241–256.
- SZŐCS, 2021. = SZŐCS Miriam (szerk.): *Egy gyűjtemény újjászületése. A Szépművészeti Múzeum gipsz szobormásolatai a megújult komáromi Csillagerődben*. Bp., 2021.

A BME RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉKE GIPSZGYŰJTEMÉNYE

Scientific Analysis of the Plaster Cast Collection of the Department of Graphics, Form & Design at the Budapest University of Technology and Economics (BME)

The historical plaster cast collection of the BME Department of Graphics, Form and Design is one of the largest, if not the most extensive educational plaster cast collection in Hungary. Its ill fate reverberates the adversity of similar collections. Plaster casts, once indispensable accessories of educational reforms had eventually become oversized disposable objects, degraded to remote storage rooms and replaced by more up-to-date demonstration tools and techniques. Revived research interest in plaster casts however has brought the BME collection into the limelight too, this time from an entirely novel perspective. Started in 2016, the underlying research of this paper approached the items of this unique collection of impressive richness and quality as historical documents of education, as well as objects of heritage value. Scientific survey and cataloguing have been followed by a series of studies into the provenance of the casts. Building from fragments, this paper seeks to unfold the history of the formation of a once significant collection, and by doing so, to enrich the history of architecture education, and – even more directly relevant to the casts – the history and methodology of drawing education.

Héczey-Markó Ágnes

CSEPEL–KERTVÁROS. EGY LAKÓÖVEZET ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÉNEK FELTÁRÁSA A TOPOGRÁFIA MÓDSZERÉVEL

A már folyamatban levő topográfiai kutatások¹ mellett, 2022 márciusában új kutatási programot indított a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ Kutatási Osztálya, melynek tárgya a ma a főváros egyik kerületként működő Csepel egyik városrésze: a Kertváros. A kutatás elsősorban az 1923-ban alapítással létrejött, ezért időben és térben is jól lehatárolható lakóövezet (34. kép) két világháború között épült, a városképet még ma is meghatározó lakóépületeinek építészettörténeti szempontú vizsgálatára koncentrált, de nyilvánvalóan képet kapunk majd a városszerkezet és az épületállomány későbbi változásairól, az épületeket átalakító igény- és szemléletváltozásokról is. Szeretnénk, ha munkánk eredményét ezúttal sem csak a szakmai közönség hasznosítaná, hanem eszköz lehetne a történeti városkép megőrzéséhez mind az itt lakók, mind az építészek, mind a döntéshozók kezében. Az alábbiakban e még kezdeti fázisban levő kutatást, annak tervezett módszereit és céljait szeretném ismertetni.

A Kertváros kialakulása és az épületállomány változásai

Közel száz évvel ezelőtt Csepel, a Budapesthez közeli kistelepülés területfejlésztésbe kezdett. Az 1838-as árvíz pusztítása után új helyre települt falunak a 19. század közepétől megindult fejlődése a Weiss-fivérek 1892-es csepeli gyáralapítása után jelentős mértékben felgyorsult. Az addig agrárjellegű település a városiasodás útjára lépett, lakosságának száma ugrásszerűen emelkedni kezdett: 1900 és 1920 között a lélekszám a 4500-at meghaladóról 14 ezerre emelkedett. Az infrastruktúra és intézményrendszer fejlődése mellett új településrészek születtek, mint a század elején a Szabótelep, Csillagtelep, Újtelep és a Rózsadomb.²

A Kertváros az első világháborút követő években a településközponttól keletre elterülő uradalmi legelők, illetve kertgazdaság 1923-as felparcellázásával jött létre. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság által felosztott, közel 142

¹ Lásd Jankovics Norbert és Csejdy Júlia jelen kötetben megjelenő tanulmányait.

² MOLNÁR, 2019. 62.

katasztrális hold területen szabályos, négyzethálós utcarendszerben 150, 200 és 300 négyszögöles telkeket alakítottak ki, melyek közül 74-et nagyrészt helybéli magánszemélyeknek még abban az évben kiosztottak. A fennmaradó telkeket hadirokkantak, közalkalmazottak és nincstelenek kapták. Az építési telkek mellett fenntartottak területet 2 játszótér, 4 iskola, egy gazdasági ismétlőiskola és 2 templom létesítése céljára. Az utcák és terek a község tulajdonába kerültek.³

Az építkezéseket nagyjából a Falusi Kislakást Építő Szövetkezet nyújtotta kölcsönökből finanszírozták,⁴ de építkeztek a tisztviselők is. A korábbi mezőgazdasági terület 1934-re jórészt beépült.⁵ A Kertváros a rendezését és fejlesztését szorgalmazó lakosság munkájának, valamint az átgondolt építési szabályoknak köszönhetően,⁶ az eltérő anyagi lehetőségek ellenére is jellegzetes, egységes építészeti karakterű városrésszé fejlődött, melyet a későbbi magánépítkezések és az 1960-as évek tömbházépítései sem befolyásoltak jelentősen. (35. kép) Természetesen sor került felújításokra, átépítésekre is, de az épületek átalakulása a hagyományos építéstechnológia alkalmazása miatt még kevésbé volt szembeszökő.

Az átalakulási folyamat felgyorsulása a 2000-es évektől érzékelhető. Az ingatlanforgalom megélénkülésével egyre több épület cserél gazdát, és gyakorivá vált a befektetési célú vásárlás. A korábbi, elavult műszaki állapotú, újabb komfortigényeknek már nem megfelelő házakat elbontják és helyükre újakat emelnek, vagy a házakat az energiatudatosságot is egyre jobban figyelembe véve olyan korszerű technológiákkal újítják fel (hőszigetelés, ablakcsere), melyek az épületek karakterét alapvetően megváltoztatják. (36. kép) A kivitelezői szak tudás és az építőanyagipar kínálata, illetve árai miatt ez még akkor is megtörténik, ha az építtető tudatosan az eredeti jelleg megőrzésére törekedne. A (lakó-) épületek ilyen jellegű változása törvényszerű, az építtetők gazdasági szempontjai el nem ítélnélhetők. Az átalakulás egyre gyorsuló üteme miatt azonban bizonyos, hogy a Kertváros 20. század első felében emelt, a városképet ma is meghatározó épületeinek vizsgálata nem halasztható feladat.

³ PERÉNYI, 1934. 99.

⁴ HÁMORI, 2004.

⁵ MOLNÁR, 2019. 62.

⁶ PERÉNYI, 1934. 100.

A kutatás kérdései

A köztudatban ma még messze nem magától értetődő gondolat, hogy egy, a csepeli Kertvároshoz hasonló, 20. században létrejött lakóövezet, illetve annak házai védendő értéket képviselnek.⁷ Illusztrálja ezt az is, hogy épületei közt nem találunk műemléki vagy akár helyi védelem alá esőt, de, más csepeli városrészekkel ellentétben, a Kertváros még területi védelmet sem élvez.⁸ Ennek oka lehet, hogy a városrésznek a második világháborúig megépült, meglehetősen nagy számban még álló épülete között ugyan van néhány, építészeti színvonalát tekintve önmagában is figyelemre méltó, de a házak legtöbbször átlagosnak mondható: szoba-konyhás lakás, két-három szobás, sokszor üvegezett verandával bővített nagyobb családi ház. Némelyiken látható, hogy építéskor üzlethelyiséget is kialakítottak benne, vagy archív forrásokból ismert, hogy műhely, kocsmá vagy vendéglő volt. (37. kép) Máig megmaradt azonban a telepítéskori utcahálózat, a telekosztás rendszere, a beépítés jellege és megfigyelhető az egységesség az épületek tömegformálásában, építészeti motívumkincsében és az építőanyaghasználatban, ami az épületállományt együttesen teszi értékessé azzal, hogy sajátosan helyi, megőrzésre méltó arculatot ad a Kertvárosnak. (38. kép)

Az előzőeknek megfelelően kutatásunk feladata elsőként felmérni azt, hogy mennyi maradt meg a vizsgált korszak épületeiből, illetve ezek közül melyek őrzik leginkább az építéskori formájukat. Ezek alapján számbavehetők azok az építészeti jegyek, amelyek a helyi építészetet jellemzik és amelyek alapján az tágabb építészeti kontextusba helyezhető. Végül vizsgálható, hogy az épületek hasonlósága egy körülhatárolható tervezői/kivitelezői kör létezésével, a megrendelői ízléssel az építési előírásokkal vagy egyéb körülményekkel magyarázható-e. (39. kép)

⁷ Csepel Településszerkezeti Arculati Kézikönyve a Kertváros beépítését említi, mint településszerkezeti szempontból domináns örökségi elemet. A helyi karakter jellemzésénél a belsőterek beépíttetlenségét, a zártos- és oldalhatáron álló beépítési módot, valamint az utca felé történő oromfalas homlokzatkiemelést említi. Csepel Budapest XXI. Kerület Településképi Arculati Kézikönyve. https://www.csepel.hu/anyagok/kepek/cikkek/2017_12/Csepel_Arculati_Kezikonyve_2017.pdf (A letöltés ideje: 2022. november 30.) 16., 24.

⁸ XXI. Kerület Csepel építészeti öröksége, építészeti értékei. Térkép. Budapest XXI. kerület Csepel Önkormányzat Képviselő-testülete 35/2017. (XII.20.) önkormányzati rendelete Csepel településképi-védelméről és alakításáról. https://www.csepel.hu/anyagok/dokumentumtar/Rendeletek/2017/35_2017_XII_20.pdf (A letöltés ideje: 2022. november 29.) 50.

Források

Míg az épületkutatásban az elsődleges forrás az épület, topográfiai kutatás esetén ez a feltárandó terület, illetve annak még álló, a vizsgált korszakból származó épületei. Ezt egészíti ki elsősorban az archív források (térképek, korabeli sajtó és fényképek, építészeti tervek stb.), másodsorban a vonatkozó szakirodalom áttekintése.

A terület első bejárása során a kutatás szempontjából érdekes épületekről annyira részletes fotódokumentáció készült, melyet lombfakadás előtt, de a kerítésen még kívül maradván készíteni lehet. Később a részletes kutatásra kiválasztott házakat a telek felől is vizsgálni, dokumentálni szükséges. A Csepel településtörténetével foglalkozó szakirodalom leginkább a kétségtelenül jelentős, ipari területekre fókuszál, a más területekkel, így a Kertvárossal foglalkozó munkák száma csekély.⁹

Az szintén elsődleges fontosságú archív forrásokkal kapcsolatban a rendeltetését tekintve homogén épületállományból adódó nehézségekre számíthatunk. Ezek közül az egyik, hogy egy középületekben, közterekben szegény lakóövezet a nyilvános, közérdekű dokumentálás (sajtófotók, képeslapok stb.) szempontjából kevésbé érdekes. A másik, hogy az átlagos színvonalon elkészülő magánépületek tervei nemigen kerültek be az építkezés, az építetű vagy épp az építész jelentősége miatt a korabeli szaksajtóba, levéltárba, közgyűjteménybe, közigazgatási nyilvántartásokba (Csepel, mint önálló település 1950 előtti levéltári anyaga e vonatkozásban még kutatandó). Építéstörténetük kutatásának szempontjából így különös jelentőséget kapnak azok a dokumentumok, melyeket maguk az épülettulajdonosok őriznek. A családi archívumokban fennmaradhattak az épületek tervei, az építkezés kapcsán készült feljegyzések. A családi fotókon háttérként szerepelhet a saját épület, az utca, de akár a környékbeli épületek is. Az ilyen emlékek előkerülésének annál nagyobb a valószínűsége, minél régebben (akár a parcellázás óta) tulajdonos valaki, vagy annak örököse.

A helyszín bejárása során folytatott beszélgetések alapján úgy tűnik, hogy elég nagy a régen itt lakók aránya, és sokan szívesen segítenek, ugyanakkor megfigyelhető egyfajta természetes bizalmatlanság is. A lakóépület az emberek szoros magánszférája, a családról készült fotók intim pillanatokat, emlékeket őriznek. Felmerül az is, hogy jelent-e biztonsági kockázatot az, ha hagyják lefényképezni az épületet? Valóban olyan céllal készül-e a kép, amit nekik elmondtak, nem élnek-e vissza vele?

⁹ Ezek közül, Csepelről átfogóan, tárgyalva a Kertvárost: PERÉNYI, 1934., MOLNÁR, 2019.; a Kertvárosról: SÁRA [é.n.].

E jogos és természetes aggályok eloszlatása érdekében fontos a lakosság tájékoztatása a folyamatban levő kutatásról, annak kezdeményezőjéről, céljairól, az eredmények közlésének lehetséges módjairól. Ennek fórumai lehetnek az internetes közösségi oldalak csoportjai, a lokálpatrióta egyesületek, a helyi sajtóban való megjelenés, vagy a kutatás szempontjából érdekes épületek tulajdonosainak közvetlen tájékoztatása (személyesen, szórólappal) mely lehetőséget ad a kutatást végző intézményről való tájékozódásra, a kutatóval való közvetlen kapcsolatfelvételre. Ezt a célt szolgálják a kutatás előrehaladásáról beszámoló, honlapunkon eddig megjelent és a jövőben tervezett híradások is. Ezek egyike¹⁰ célzottan egy, a vizsgált korszakból származó családi ház példáján mutatja be, hogy milyen típusú forrásokkal rendelkezhetünk egy épületről, és azokból milyen információk szűrhetők le az építéstörténetre vonatkozóan. (40. kép)

Az adatok feldolgozása

Már a kutatás első lépéseit megtéve világossá vált, hogy igen eltérő mennyiségű és jellegű adatot kell majd kezelni az egyes épületekkel kapcsolatban.

Az adatok egy része a még ma is álló épületekre vonatkozik. Kertváros (első) bejárása során, a mintegy 1,3 km² terület hozzávetőlegesen 1000 telkén közel 350 olyan épület áll, mely jelen ismereteink szerint a vizsgált időszakban, az 1920-as évek és a második világháború között épült. Ezek a házak azonban eltérő mértékben őrizték meg eredeti karakterüket. Kisebb, de a vártnál nagyobb számú csoportjuk nagymértékben őrzi eredeti tömegét, szerkezeteit, sokszor színezését is, ezért ezek topográfiaink szempontjából legfontosabb, legrészletesebben dokumentálandó és feldolgozandó épületek. A felvett épületek többségének azonban csak töredékesen és eltérő mértékben maradtak meg építéskori jellemzőik, ezért inkább csak statisztikai adatként járulnak hozzá az adatbázishoz. Van az épületeknek egy olyan köre, amely állapota alapján ma már ez utóbbi csoportba sorolható, vagy esetleg el is bontották, de ismert hajdani állapotuk vizsgálatára alkalmas archív forrás, ezért a kutatás szempontjából mégis informatív csoportot képeznek. Ilyen például a már fent említett családi ház, melynek felújítása során épületkutatásra is sor került, de ebbe a csoportba sorolhatók azok az elbontott épületek is, melyek az interneten elérhető közismert, néhány évente frissített utcaképeken még szerepelnek.

Az összegyűjthető adatoknak teljesen más kezelést igénylő körét alkotják a levéltári forrásokban fellelhető említések: mesterek, üzletek, lakók nevei, hirdetések, melyeket szerencsés esetben (az azonosításnál körültekintően eljárva)

¹⁰ HÉCZEY-MARKÓ, 2022.

konkrét címhez és ezzel épülethez lehet kötni. Ez az adatszoport leginkább a társadalmi-történeti háttér megrajzolásában lehet segítségünkre.

A praktikus szempontokat és egy jövőbeli adatbázis építésének lehetőségét szem előtt tartva a gyűjtött adatokat célszerű táblázatos formában rendszerezni, külön egységként kezelve az épületre vonatkozó adatokat, valamint az épületek elemzését. A terepen felvett házakról készült fényképek utca, házszám alapján elnevezett mappába rendezettek, a házakat rendszerező táblázat szintén eszerint sorolva, egymás alatt tartalmazza az épületeket. Így könnyebben lehet visszakeresni, térképen azonosítani az épületeket, mint helyrajz szám alapján, mely egyébként a táblázat második oszlopában szerepel. A következő oszlopban az épület jellemző fotója, majd külön oszlopokban az épületleírás, építéstörténeti adatok és az egyéb történeti adatok következnek. Végül szükség van egy olyan oszlopra, mely a táblázatban nehezen megjeleníthető forrásokat (tervek, fotók) sorolja fel. (41. kép) Az épületek elemzésére, az előző rendszer címtől a fényképig terjedő oszlopait megtartva, önálló táblázat szolgál, melyben a telek és ház viszonyát, az épület építészeti és műszaki jellemzőit, komfortfokozatát vizsgáló szempontok a szerepelnek.

Ezt a szöveges-leíró jellegű adatbázist ki kell egészíteni az adatok térképes feldolgozásával. A különböző tematikájú térképek az adatok kutatás közbeni áttekintéséhez is nélkülözhetetlenek, de az eredmények összesített megjelenítésével a publikáció értelmező részét is képezik. Ez az adatnyilvántartási és feldolgozási rendszer jelen tanulmány írásakor még munkaközi, fejlesztés alatt álló konstrukció, amely informatikai szakember bevonásával kiindulási alapot tud majd képezni egy adatbázis létrehozásához.

Az eredmények közzététele

Egy adatbázis létrehozása az eredmények egyik lehetséges feldolgozása lehet, melynek előnye, hogy rugalmas, fejleszthető és aktualizálható, azonban fenntartásához biztos intézményi háttér és finanszírozás szükséges.¹¹ A benne őrzött adathalmaz azonban önmagában nem alkalmas arra, hogy a kutatást életrehívó, értékőrzést célzó szándék érvényesüljön: az adatok értelmezését, a vizsgálat eredményeit közre kell adni a szakmai és laikus közönség számára is, melyet hatékonyabban szolgálhat egy hagyományosabb médium, a topográfiai kötet.¹²

Elsősorban, de nem kizárólag a szűkebb laikus közönség, azaz a helyben lakók tájékoztatását szolgálhatja az eredmények kiállítás formájában való közzététele.

¹¹ JANKOVICS, 2022.

¹² Példaként hasonló jellegű települések, illetve településrészek kutatásának közzétételére lásd BECHTOLD–PÁLINKÁS, 2016., KISS, 2009.

Erre nem csak a kutatás lezárultával kerülhet sor: az időközi eredmények, esetleg kisebb témaegységek közzététele a lakosság közreműködési kedvére is kedvező hatással lehet.

A bemutatott topográfiai kutatás elsődleges célja egy városrész jellegzetes építészetének építés- és várostörténeti szempontú feldolgozása, melyet a szakmai és a helytörténet iránt érdeklődő laikus közönség egyaránt hasznosíthat. Eszköz lehet az újonnan építendő épületek és a felújítások városképbe illeszkedő megvalósításában, mind az építések mind a megrendelői kör szemléletének formálásával. Utóbbi fontosságát igazolják egyes, már megvalósult felújítások, melyeknek az épületek eredeti karakterét visszaidéző, átlagostól eltérő, és emiatt nyilván költségesebb részletmegoldásai nagy valószínűséggel a tulajdonosi szándék vagy nyitottság miatt valósulhattak meg. A ma álló egyes épületek korának és állapotának áttekintése ugyanakkor (speciális szempontú) látlelet is az épületállományról, melyet a várostervezés és a helyi építési jogszabályalkotás szakemberei hasznosíthatnak.

Felhasznált források és irodalom

- BECHTOLD–PÁLINKÁS, 2016. = BECHTOLD Ágnes – PÁLINKÁS Réka: *A mátyásföldi nyaralótelep. Villák és kertek*. Bp., 2016. (Kertvárosi Helytörténeti Füzetek 40.)
- HÁMORI, 2004. = HÁMORI Péter: Kísérlet a magyar falu lakásügyének rendezésére a két világháború között Magyarországon. Az Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet története. *Aetas* 19 (2004/1) 49–73.
- HÉCZEY-MARKÓ, 2022. = HÉCZEY-MARKÓ Ágnes: *Csepel–Kertváros. Építéstörténeti források egy jellegzetes kertvárosi ház példáján*. <https://memmdk.hu/cikkek/tevekenyseg-bemutatasa/csepel-kertvaros-epitestorteneti-forrasok-egy-jellegzetes-kertvarosi-haz-peldajan>. (A letöltés ideje: 2022. november 29.)
- JANKOVICS, 2022. = JANKOVICS Norbert: *Építészeti topográfia – inventarizálás avagy „épületgyűjtés” tudományos céllal*. <https://epiteszforum.hu/epiteszeti-topografia-inventarizalas-avagy-epuletygyujtes-tudomanyos-cellal>. (A letöltés ideje: 2022. november 30.)
- KISS, 2009. = KISS Gábor: *Villák és kertek a Dunakanyarban. Leányfalu*. Bp., 2009.
- MOLNÁR, 2019. = MOLNÁR Krisztián: *Egy szelet Csepel*. Bp., 2019.
- PERÉNYI, 1934. = PERÉNYI József: *Csepel*. Bp., 1934. (Magyar Városok Monografiája.)
- SÁRA [é.n.] = SÁRA Ernőné: *Emlék-töredékek Csepel–Kertváros történetéből*. [Kézirat.] Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény, [é.n.]

*Csepel–Kertváros. Exploring the built heritage of a residential area
with the methods of topography (November 2022.)*

The Research Department of the Hungarian Museum of Architecture and Monument Protection Documentation Center launched a new research program in March 2022 focusing on Kertváros, which is a quarter of Csepel, a district of the Hungarian capital, Budapest. The research concentrates mainly on the architectural-history-based examination of the residential buildings built between the two world wars in the residential area which was founded in 1923, and is still distinguishable in space and time.

The Kertváros, founded on the former lordship's pasture-lands, had developed into a distinctive city quarter with uniform architectural character by the late 1930's, unaffected by the subsequent private constructions and block buildings of the 1960's, but the new construction technology and clients' mindset (comfort, energy awareness) have been increasingly changing it since the early 2000's, making it more and more featureless.

Unlike the other quarters in Csepel, Kertváros does not enjoy territorial protection, yet the street grid structure, the system of plot layout and the nature of building style have been preserved. The residential buildings – only few of which are individually remarkable from architectural aspect – show uniformity as far as mass formation, architectural motif assets and construction material use are concerned. All these make the building stock collectively valuable by providing specifically local, preservable image to the city quarter, which should be revised soon due to the massive renovations.

The aim of the research is to explore and publish with interpretation all these specific features in order to shape the approach of the architects and owners, thus becoming a guideline for the renovations and new buildings which can fit into the cityscape. The review of the age and conditions of the individual buildings is at the same time a status report (of special aspects) about the buildings, which can be used by professionals of city planning and local architectural legislation.

For the tool of the research, the method of topography was chosen, which enables us to record a large amount of data about a large number of buildings (field tour, photography, status record, summarizing evaluation of the resources). Due to the nature of the building group, it is especially important to address and inform the residents (by studies, press releases and exhibitions showing the intermediate results) to explore the archive resources. The tabular system of the data procession allows us to develop an extendable database, besides issuing a traditional topographical publication.

Rácz Miklós

MŰEMLÉKEK ONLINE ADATBÁZISAI

Az információ átadása mindig kontextus létrehozását, kontextusba helyezést jelent. A tárgyakra, történeti dokumentumokra vonatkozó információ kontextusának fő elemei a személyek, helyek, események, tárgyak, koncepciók, időpontok és időtartamok. Történeti épületekről igen sokféle digitális, online adatbázis készül, itt elsősorban a védett épületállományok általános nyilvántartását szolgáló, nyilvános adatbázisokkal foglalkozom. A műemlékekről, mint sajátos közgyűjteményi tárgyakról a lényeges információkat, elsősorban azokat, amelyek a műemlékként való megkülönböztetést megindokolják, szükséges összegyűjteni és a nyilvánosság számára hozzáférhető módon közzétenni. Ezek az információk elsősorban a fent felsorolt kategóriákba esnek, így ezek felfedezhetők a műemlékeket megjelölő legkorábbi táblák rövid szövegeiben: az ilyen táblák a műemléki nyilvántartás és nyilvános közzététel igen egyszerű, de hatékony típusát jelentik. (42. kép) A műemlékállomány megismerése érdekében valamennyi műemlékre vonatkozó információt összegyűjtve is tárolni kell, és ma már digitális eszközökkel oldható meg leghatékonyabban a nyilvános közzététel.

Digitális megoldások

A digitális adattárolás fő előnye a könnyű elérhetőség és az adatok összekapcsolásának, keresetőségének lehetősége: éppen ez jelenti azonban a különleges kihívásokat is, ugyanis a digitális adatoknak egyrészt hosszú távon tartósan, megbízhatóan elérhetőnek kellene maradniuk – e tekintetben a kőtáblák már meggyőzően bizonyítottak –, másrészt a különböző helyeken, intézményekben, országokban keletkező, hasonló információknak egymással könnyen és hatékonyan összekapcsolhatóknak, összehasonlíthatóknak kellene lenniük. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a programok alapján futó számítógépeknek, alkalmazásoknak és emellett – a nagyobb esélyegyenlőség jegyében – szakmai háttérrel nem rendelkező felhasználók számára is minél inkább lehetővé kell tenni a rendelkezésre álló digitalizált adatok azonosítását, gyűjtését és összekapcsolását.

A nemzetközi szakmai szervezetek ezért igyekeznek közvetítő szerepet el látni az egységes elvek elfogadása érdekében, ami a történeti tárgyakra, alkotásokra, dokumentumokra vonatkozóan a mértékadó információk típusait, ezek tárolásának, összekapcsolásának szerkezetét jelenti, amely mindenekelőtt az egyes adatbázisok, adattárolási formátumok kompatibilitását kell elősegítenie. Az Európa Tanács ezért a műemlékek nyilvántartásának adattartalmára egy ajánlást készített, és tett közzé alapadattartalmi mutató (*core data index*) néven. Az ajánlás legutóbb 2009-ben jelent meg az Európa Tanács kiadásában, és az európai műemléki nyilvántartások ezt rendszerint figyelembe veszik.¹ A mutató rendszerezett formában tartalmaz egyrészt meghatározott alapadatokat, másrészt meglevő adatokra, dokumentációkra való hivatkozásokat.

A kultúrtörténeti jelentőségű, gyűjteményi tárgyakra vonatkozó digitális adatbázisépítés nemzetközi egyezményes megoldásai felé tett lépésekben egyrészt a múzeumok, másrészt a könyvtárak, levéltárak járnak elől. A múzeumi és könyvtári, levéltári gyűjtemények digitális nyilvántartásához kapcsolódnak a jelenleg mérvadó eredmények, ajánlások, és ezek alkalmazhatók a történeti épületállományra is, de azokkal összehasonlítva e téren még kevésbé előrehaladottak a fejlesztések és az alkalmazások.

A Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) Nemzetközi Dokumentációs Bizottsága (CIDOC) egy elméleti adatszerkezeti modellt (Conceptual Reference Model, CRM) készített a műtárgyakra, dokumentumokra – és épületekre – vonatkozó információtartalom szerkezetére, ami egy ajánlás a digitális adatbázisok felépítéséhez.² (43. kép)

Az egyes objektumokhoz társított, rendezett információknak hivatkozásokat kell tartalmaznia más információkhoz. Felismerhetően kell tartalmaznia a kapcsolódások jellegét, és egyértelműen kell azonosítani a hivatkozott dolgokat. A megnevezésekhez, jellemzésekhez, meghatározásokhoz, leírásokhoz kontrollált terminológiákra van szükség. E téren az egyes nagyobb nyelveken már vannak eredmények.³ Az egymással összekapcsolható, nyílt, szabadon hozzáférhető adatbázisok informatikai alapja az úgynevezett (nyílt) kapcsolt adat (*linked data*), amelynek lényege, hogy a nem digitális világ dolgai egyértelmű azonosítóval (egységes erőforrásazonosító – *Uniform Resource Identifier*, URI) rendelkeznek, amelyhez a más entitásokhoz való formális kapcsolatok társulnak, és így a dolog kontextusa automatikusan felismerhető, és más dolgokéval összekapcsolható, feldolgozható, lekérdezhető, újabb adatbázisokba átvihető.³

¹ BOLD, 2009.

² <http://www.cidoc-crm.org/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

³ HARPRING, 2010., illetve: Art and architecture theaurus online. The Getty Research Institute. <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/index.html> (A letöltés ideje: 2023. május 25.). *Das Bamberger Vokabular für historische Architektur*. <https://hist-arch-vocab.org> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

Az egymással összekapcsolható, nyílt, szabadon hozzáférhető adatbázisok informatikai alapja az úgynevezett (nyílt) kapcsolt adat (*linked data*), amelynek lényege, hogy a nem digitális világ dolgai egyértelmű azonosítóval (egységes erőforrásazonosító – *Uniform Resource Identifier*, URI) rendelkeznek, amelyhez a más entitásokhoz való formális kapcsolatok társulnak, és így a dolog kontextusa automatikusan felismerhető, és más dolgokéval összekapcsolható, feldolgozható, lekérdezhető, újabb adatbázisokba átvihető.⁴ Ez a megközelítés az ún. szemantikus web, amely az olvashatóság, felhasználhatóság, hozzáférhetőség öt lépcsőjén alapul: a felhasználók az adatokat (1) megtekinthetik, kinyomtathatják, helyileg tárolhatják, betölthetik a saját rendszerükbe, módosíthatják a saját igényeik szerint, megoszthatják másokkal, (2) speciális szoftverekkel feldolgozhatják, konvertálhatják más formátumba, (3) speciális szoftverek nélkül is feldolgozhatják (4) bárhol linkelhetik, az azonosító linkeket elmenthetik, részeiben is felhasználhatják, más adatokkal egyesíthetik (5) más adathalmazokból származó adatokkal együtt tekinthetik meg.⁵

Műemlékek adatbázisai – funkciók és jó példák

A műemlékként védett, és ezáltal megkülönböztetetten kezelt épületekért felelős közösségi, állami intézmények kötelessége, hogy a védelemmel kapcsolatos minden információt megfelelően közzétegyék: a védett műemlékek adatbázisainak ez az elsődleges háttér. Ott beszélhetünk elsősorban jó példákról, ahol a védett műemlékekről nyilvános adatbázisok állnak rendelkezésre. Ezekben az esetekben kimondható, hogy a közösséget képviselő állami intézmény vállalja a felelősséget a műemléki védettséggel kapcsolatban, ugyanakkor az állampolgárok is tájékozódhatnak, és a közzétett adatok figyelembevételével tudatosan és felelősen tudnak tervezni, cselekedni, akár az ingatlanok (leendő) tulajdonosaiként, akár azokat érintő változtatások tervezőiként, közreműködőiként. Az adatbázisok, nyilvántartások közösségi szempontból lényeges részei az épület műemléki értékének meghatározása, bemutatása, és ezáltal, vagy ettől külön, a védelem indoklása. Az adatbázisok lényeges funkciója emellett a rugalmas kereshetőség és a térképi azonosíthatóság. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy egyes országokban az illetékes intézmények nem tartanak fenn nyilvános adatbázist a műemlékekről, ennek hátterében pedig, amennyire különböző forrásokból megítélhető, jogi aggodalmak és bizonytalankodások állnak. Ide sorolható például Ausztria és Szlovákia, szűken vett nyilvántartási listák azonban itt is lekérhetőek –

⁴ KAILUS–ROSENKÖTTER, 2019.

⁵ HORVÁTH, 2018.

Magyarországon még ez sem. Ezek a műemlékek szempontjából fenntarthatatlan helyzetek bizonyonnyal csak átmenetinek tarthatók. Jó példaként említhető az Egyesült Királyság, ahol a felelős intézmény internetes oldala a nyitólapon kínálja fel a műemléki adatbázisban való keresést, böngészést.⁶ Az adatbázisban újabban az egyes épületekhez bárki tölthet fel saját megjegyzést és fotót is.

Széles adattartalmú, a korábbi nyilvántartási dokumentumokkal is feltöltött, interaktív térképpel is ellátott adatbázisok található Csehországban⁷ és Lengyelországban.⁸ Németországban az adatbázisok a tartományok szintjén készültek el.⁹ A holland műemléki adatbázis minősége, adattartalmának gazdagsága mellett érdemes megemlíteni, hogy a védelem alapos indoklását is tartalmazza.¹⁰

Az állami, hivatalos adatbázisok mellett fontos megemlíteni egy előremutató, kiemelkedő intézményi kezdeményezést. Az amerikai Getty Conservation Institute Arches projektjében egy térinformatikával is egybekötött adatbázisalkalmazást fejlesztettek ki, melynek alapja a CIDOC CRM ajánlás és a Google térképe. A kulturális szervezetek, önkormányzatok, közhasznú intézmények számára ingyenesen ajánlják fel az alkalmazást örökségi, műemléki adatok interaktív kezelésére, bemutatására.¹¹ Az intézet vállalja az adatbázisok későbbi frissítését, a formátumok szükségszerű változásainak követését is.

Közösségi, felhasználói közreműködés a szakmai adatbázisokban

A műemlékekre vonatkozó naprakész információk, kutatási adatok hozzáférhetősége nem csak a szakmai intézményeknek érdeke, hanem az érdeklődőknek, a döntések érintettjeinek és kutatásokat végző szakembereknek is. Bármely döntés jobb minőségű ugyanis, ha a lehető leginkább naprakész információk ismeretén alapul. A kutatási eredményeknek, dokumentációknak ezért legalább a meglétét, alapadatait, tárgyát fontos egy jól hozzáférhető nyilván tartásban rögzíteni – lehetőleg a főbb eredményeikkel együtt. Ezt az adatrögzítést egy jól elkészített közös, nyilvános adatbázisban elvégezhetik maguk a szakemberek – önkéntes alapon.

Erre a megoldásra példa az Egyesült Királyságban az *Archaeology Data Service* rendszere, amely épületkutatások információit is gyűjti.¹² Szintén jó példa Baden-Württemberg tartományban a műemléki hivatal és az épületkutatói szakmai

⁶ <https://historicengland.org.uk/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

⁷ <https://pamatkovykatolog.cz/soupis> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

⁸ <https://nid.pl/en/rejestr-zabytkow/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

⁹ Áttekintő oldal valamennyi tartományról: <http://www.denkmalliste.org/denkmallisten.html> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

¹⁰ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

¹¹ <https://www.thearchesproject.org/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

szervezet (Arbeitskreis für Hausforschung) által létrehozott adatbázis az épületkutatásokról és restaurálásokról.¹³ (44. kép) Az adatbázisban 2014-ben 2444 objektumról 2742 dokumentáció, 2018-ban 4282 objektumról 4822 dokumentáció, 2022-ben 5865 objektumról 6728 dokumentáció adatai szerepeltek.

Bár még kevés helyen jelent meg, de ezek eredményessége azt jelzi, hogy egy-egy jól működő, közös platform jó alapot ad a szakmai eredmények adatok hatékony, önkéntes megosztására.

Források és felhasznált irodalom

- BOLD, 2009. = BOLD, John (ed.): *Guidance on inventory and documentation of the cultural heritage*. Strasbourg, 2009. <https://book.coe.int/en/cultural-heritage/4172-guidance-on-inventory-and-documentation-of-the-cultural-heritage.html> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).
- HARPRING, 2010. = HARPRING, Patricia: *Introduction to controlled vocabularies. Terminology for art, architecture and other cultural works*. Online edition. Los Angeles, 2010. http://www.getty.edu/research/publications/electronic_publications/intro_controlled_vocab/ (A letöltés ideje: 2023. május 25.).
- HORVÁTH, 2018. = HORVÁTH Ádám: *Pötty lett a Magyar Nemzeti Múzeum*. 2018. márc. 19. <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/potty-lett-a-magyar-nemzeti-muzeum> (A letöltés ideje: 2023. június 15.).
- KAILUS–ROSENKÖTTER, 2019. = KAILUS, Angela – ROSENKÖTTER, Martha: Die digitale Vernetzung der Wissensspeicher – über die Rolle von Normdaten und neue Perspektiven für die Denkmalpflege. *Die Denkmalpflege* 77 (2019/2) 152–158. Online: <https://www.degruyter.com/journal/key/dkp/html?lang=de#issues> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

¹² <https://www.archaeologydataservice.ac.uk/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

¹³ <https://www.bauforschung-bw.de/> (A letöltés ideje: 2023. május 25.).

Online databases of historical buildings

Various digital, online databases are made of historical buildings. The main advantages of digital data storage are the easy accessibility and the possibility to link and search the data: at the same time they are challenges as well since the digital data must remain reliably accessible for a long time and the similar information generated in different places, institutes or countries should be easily and efficiently linkable and comparable.

It is the responsibility of the public and state institutes which are in charge of the protected monuments, thus distinctively handled buildings, to properly publish all the information related to the protection: this is the primary background of the databases of protected historical buildings. Good practices are where public databases about the protected historical buildings are available.

The availability of up-to-date information on historical buildings is the interest of not only the professional institutes but also of the interested enquirers, the professional researchers and those affected by the decisions. Any decision is better if it is based on up-to-date information.

Sarkadi Nagy Emese

A KERESZTÉNY MÚZEUM ONLINE KATALÓGUSA¹

Az Országos Tudományos Kutatás Alap, majd jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal posztdoktori támogatásának köszönhetően, 2013 és 2017 között az esztergomi Keresztény Múzeum egyik legjelentősebb gyűjteményi egységének katalógizálása készült el.²

A magyarországi, a német és az osztrák tartományokból származó tárgyak teljes, gazdagon illusztrált katalógusa vált a korszerű múzeumi elvárásoknak megfelelően online hozzáférhetővé, elsősorban azért, mert a gyűjtemény sokszínűsége és jelentősége mind a szakmabeliek, mind a nagyközönség számára csak úgy értékelhető igazán, ha minden darabjára kiterjedő áttekintéssel rendelkezünk. Az emlékek számottevő része kiállításban sosem volt látható, de a kutatók számára is meglepetést okozott a munka során az a felfedezés, hogy számos tárgy nyomtatásban sem jelent meg korábban, tehát egyáltalán nem volt ismert a közönség előtt.

Az új katalógus, a régebbi feldolgozásokkal ellentétben, nem választja külön a magyarországi, az osztrák, illetve a német területekről származó emlékeket, hanem egységként kezeli a három földrajzi területről származó műalkotásokat, hiszen azok, stílusukat, egymással való kapcsolatukat, történetüket tekintve szorosan összefüggnek. Gyakran – írott források hiányában – nem is dönthető el biztonsággal, hogy egy-egy alkotás valamely német vagy osztrák tartomány területén volt-e használatban eredetileg, avagy esetleg csak egy ott iskolázott mester magyarországi megrendelésre készült munkája.

Bár a katalógus célja elsősorban az anyag áttekintése, az alapadatok és aktuális fényképfelvételek hozzáférhetővé tétele volt, a több éven át zajló munka számos tudományos eredményt hozott, illetve bővebb kutatásra érdemes témákat vetett fel. Az érintett tárgycsoport egy része Simor János érsek, hercegprímás gyűjtéséből való. Az esztergomi főegyházmegye területéről begyűjtött tárgyak egyúttal a prímásnak a magyarországi középkor iránti érdeklődését, illetve a környezetében kallódó műtárgyak, liturgikus berendezés iránti felelősségét is

¹ Az itt közzétett a szöveg a korábban megjelent beszámoló némileg bővített és aktualizált változata. Lásd SARKADI NAGY, 2018.

² NKFI (OTKA) 104215.

illusztrálják. Bár kortársaihoz hasonlóan maga is szenvedélyesen gyűjtötte az itáliai, németalföldi festményeket, a középkori Magyarország alkotásaira irányuló figyelme művelt széleslátókörűségét igazolja. Így került a herceg-prímási gyűjteménybe a garamszentbenedeki bencés kolostor késő középkori berendezésének számos darabja, de MS mester híres táblaképei is. Mind-eközben, megbízottai révén, Simor folyamatosan figyelte a nemzetközi műtárgy-piacot is, és főpapi kapcsolatai is kiemelkedő jelentőségű műtárgyakhoz segítettek hozzá: a kölni Schnütgen kanonoktól származó szobrok, vagy a Dengler regensburgi dómvikáriustól vásárolt táblaképek a Keresztény Múzeum gyűjteményének rangos darabjai. Alexander von Schnütgen gyűjteményéből került Esztergomba többek között a Múzeum legrégebbi tárgya, az 1160–1180 közé keltezhető, ún. *Kenetet vivő asszony* (ltsz. 56.826), vagy több, 14. századi kölni ereklyetartó mellszobor.

Lényegesen bizonytalanabb ismereteink vannak az Ipolyi Arnold egykori egri kanonok, később besztercebányai, majd élete végén nagyváradi püspök egykori magángyűjteményéből származó tárgyakról. Úgy tudjuk, hogy Ipolyi még zohori plébánosként – Mithológiájához folytatott gyűjtőmunkájának részeként – majd később, besztercebányai püspöksége ideje alatt is egyebek mellett számos középkori műtárgyat gyűjtött a bányavárosok, Szepesség és Sáros vidékéről. Ennél pontosabb információnk azonban csak a legritkább esetben van az általa beszerzett tárgyak eredeti használati helyét illetően. Mivel vásárlási naplók – legalábbis jelenlegi ismereteink szerint – nem maradtak fenn Ipolyi műgyűjtői tevékenységéről, ezért hasonló bizonytalanságok kísérik a külföldi műkereskedelemből vásárolt tárgyak eredetét is. Levelezéseiből egyértelmű, hogy megbízottai révén figyelte az augsburgi, frankfurti, müncheni, kölni kereskedők kínálatát, azonban hogy konkrét vásárlásra hol és mikor került sor, arra vonatkozóan alig állnak rendelkezésünkre adatok. Egyes tárgyak esetében az sem volt eddig biztonsággal megállapítható, hogy valóban az Ipolyi-gyűjteménnyel kerültek-e a Keresztény Múzeumba. Ilyen kérdések tisztázásában jelentős segítségnek számított a nagyváradi püspöki levéltárban előkerült és a közelmúltban közzétett hagyatéki dosszié néhány leltára.³ Egy 1916 szeptemberében, a gyűjtemény Budapestre való szállítását megelőzően készült összeírás az eddig rendelkezésünkre álló inventáriumoknál lényegesen bővebb információkat, alaposabb leírásokat tartalmaz az egyes tárgyakról, lehetővé téve ezáltal azok biztos azonosítását. A megfelelő ellenőrizhetőség és a korabeli műértői hozzáállás illusztrálása érdekében a forrás megfelelő szöveghelyeit a proveniencia-adatok kiegészítéseképpen közzétettük az online katalógus-tételekben.

³ LAKATOS-BALLA, 2012.

Korábban is jól ismert ténynek számított, hogy Ipolyi Bécsben megvásárolta a bécsújhelyi rézmetszőtől, Blasius Höfeltől Karl Lemannhoz került, elsősorban középkori bécsi és bécsújhelyi festményeket tartalmazó gyűjtemény számottevő részét. A katalógus összeállítása során több, ebből a gyűjteményből származó, a múzeum nyilvántartásában eddig különállóként kezelt tárgy összetartozására derült fény. A bécsi Albert-oltár műhelyének alkotásaként azonosított, közismert *Mária halála*-tryptichonnak (ltsz. 56.492) például eddig csak középképét és két mozgósárnyát tartottuk számon. Az elmúlt évek kutatásai során egyértelművé vált, hogy két, Szent Borbálát, illetve Szent Katalint mutató táblaképünk (ltsz. 55.108-109) mind méretében, mind stílusában tökéletesen illeszkedik a szárnyasoltár egykori hétköznapi oldalának festményeihez, minden bizonnyal annak merevszárnyait képezték eredetileg. Szintén az oltárhoz tartozik egy három részre osztott predella (ltsz. 55.110) valamint a predella egyik mozgósárnyaként volt azonosítható a szakirodalomban gyakran felbukkanó, ún. *Evagationes Spiritus* táblakép (ltsz. 56.495). (45. kép). Az oltár ilyenformán a jó és a rossz imádság, és ezáltal a jó halálra való felkészülés allegóriájaként értelmezhető. Összetett ikonográfiája arra utal, hogy valamely (bécsújhelyi?) ispotály vagy temetőkápolna retábuluma lehetett.⁴

Más, az Ipolyi-gyűjteményből származó tárgyak esetében a feldolgozás a származási hely vagy a megrendelő tisztázásához nyújtott segítséget. Egyes táblaképek – korábban pontatlanul kiolvasott – feliratainak újbóli átírása, a korábbi tévedések korrigálása lehetővé tette eredeti felhasználási helyük és a hozzájuk kapcsolódó személyek azonosítását. Így, a korábban Heinperger-epitáfiumként ismert halotti emléktábla (ltsz. 56.509) esetében a felirat helyes olvasata révén a megrendelőt Stefan Geinpergerrel sikerült azonosítani. (46. kép) Bécsújhely egykori polgármestere, aki a hét szabad művészet és orvostudomány doktora és oktatója volt a bécsi egyetemen, elhunyt (első) felesége, a befolyásos családból származó Dorothea Gerolt számára rendelte a kiemelkedő méretű, Mária halálát ábrázoló epitáfiumot 1498-ban.⁵ Az online katalógus összeállítása során azonosított alkotások segítségével így lehetőség nyílt a bécsújhelyi későgótikus (első sorban III. Frigyes korabeli) festészet részleges rekonstrukciójára, hiszen – úgy tűnik – a Keresztény Múzeum Bécsújhely egykor igen gazdag gótikus festészetének egy jelentős tárgycsoportját őrzi.

A Múzeum gyűjteményének számos darabja Csernoch János érseksége alatt, Lepold Antal közreműködésével került Esztergomba. Bár ezen tárgyak többnyire magyarországi eredetűként kerültek be a köztudatba, eredeti használatuk helye sok esetben teljesen bizonytalan. Az ún. aranyosmaróti táblaképek (I. sz. 55.20-21 és 55.22-23) például annak a ténynek köszönhetik nevüket, hogy

³ LAKATOS-BALLA, 2012.

⁴ Lásd ehhez: SARKADI NAGY, 2019., valamint SARKADI NAGY, 2023.

⁵ MAJOROSSY–SARKADI NAGY, 2019.

a Keresztény Múzeum számára az aranyosmaróti plébániától vásárolta meg őket Csernoch János. Bizonyosan csak ennyit tudunk róluk. Semmi sem igazolja azonban, hogy a középkorban az aranyosmaróti templom berendezésének részét képezték volna, azt pedig mégannyira sem, hogy „aranyosmaróti mester” alkotási volnának – ahogyan a szükségnev ismertté vált a szakirodalomban. Valójában úgy tűnik, a táblaképek bécsi műkereskedelemből származnak, és csak a 18. század folyamán kerültek a településre. (47. kép) Hasonlóképpen, a csegöldi görögkatolikus plébániáról 1925-ben vásárolta meg Csernoch azt a tíz festményt, amelyekről a közelmúltban bebizonyosodott, hogy azok korábban a Vécsey-család birtokában voltak, az ő szatmári palotájukból kerültek Csegöldre.⁶ Hogy a szatmári magángyűjteménybe mikor és honnan kerültek be, arról egyelőre nem tudunk pontosabbat.

A Múzeum új online katalógusának munkái felhívták a figyelmet néhány új kutatási lehetőségre is, bizonyos tárgyak vizsgálatánál szükségessé és lehetővé tettek akár természettudományos megközelítést is. Az ún. alistáli Madonna esetében (ltsz. 56.839) több kutatási kérdés tisztázásához is jelentős segítséget nyújtott a szobor mikroszkópos faanyagvizsgálata és CT-vizsgálata. Az esztergomi kórházban elkészített felvételek a szobor készítésének technikai részleteire világítottak rá. Olyan faragási jellegzetességekre derült így fény, amelyek az alkotás művészettörténeti elemzését, készítőjének meghatározását is megkönnyítették, és alapját képezték a későbbi tudományos tanulmány elkészítésének.⁷ (48. kép)

A több éves munkafolyamatnak köszönhetően, a Keresztény Múzeum honlapján egy olyan, a múzeumi környezetben megszokott „check-list” vagy „Kurz-katalog” keretein néhol túlmutató katalógus áll 2017 óta az érdeklődők rendelkezésére, amely az egyes tárgyak alapadatain kívül rövid, az alkotással kapcsolatos kutatási témákat és/vagy eredményeket is felvillantó leírást, a provenienciára vonatkozó adatokat, a restaurálásáról ismert információkat és teljességre törekvő bibliográfiát is közlétesz. Amennyiben a most folyó munka során egy-egy tárgyhoz nem született új eredmény (attribúció, keltezés, proveniencia meghatározás stb.), akkor a közzétett adatok a szakirodalomban szereplő, általánosan elterjedt kutatási állapotot tükrözik. Mivel az adatbázis összeállításakor nem volt külön anyagi keret új informatikai felület kidolgozására, az elkészült adatokat a múzeum több éve működő honlapjába integráltuk, az itt rendelkezésre álló lehetőségekhez igazodva, azokat kihasználva. A keresőfelület lehetővé teszi a leltári szám, az alkotó illetve a műalkotás címe szerinti keresést, a gazdag (Mudrák Attila felvételeinek köszönhető) fotóanyag pedig könnyen értelmezhetővé teszi a közzétett adatokat. Az illusztrációk

⁶ TERDIK, 2007.

⁷ SARKADI NAGY, 2021.

elkészítésekor arra törekedtünk, hogy az egyes műtárgyak több nézetét (elő- és hátoldalát) is megjelenítsük a pontosabb dokumentálás érdekében.

Mindezeknek köszönhetően a Keresztény Múzeum magyarországi, német- és osztrák területekről származó műtárgyaira vonatkozóan olyan, jól áttekinthető, könnyen kezelhető, adatbázis-jellegű online katalógus áll a közönség rendelkezésére, amely a szakmabeliek számára a további kutatások kiindulópontját jelentheti, az átlag érdeklődő számára pedig tájékozódást nyújt és kedvcsinálónként szolgál. A katalógus nemcsak a gyűjtemény tárgyaival kapcsolatos ismerkedést teszi egyszerűbbé, de egyúttal a múzeumi munkát: a kölcsönzés folyamatait, a fotóigénylés menetét is megkönnyíti.

Éppen ezért, valamint az érintett műtárgycsoport nemzetközi jellegére és összefüggéseire való tekintettel, 2019-ben elkészült a katalógus teljes angol nyelvű verziója is, amely az utóbbi években egyre növekvő nemzetközi forgalmat generál a honlapon és a kutatásban is. A munka az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének *Opus Mirabile* díját érdemelte ki 2018-ban.⁸

Felhasznált források és irodalom

- LAKATOS-BALLA, 2012. = LAKATOS-BALLA Attila: *Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon*. Nagyvárad, 2012. (Miscellanea Historica Varadiensia III.)
- MAJOROSSY-SARKADI NAGY, 2019. = MAJOROSSY, Judit – SARKADI NAGY, Emese: “Reconstructing Memory: Reconsidering the Origins of a Late Medieval Epitaph from Wiener Neustadt”. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 60 (2019) 71–122.
- POSZLER, 2018. = POSZLER Györgyi: Emese Sarkadi Nagy: Online catalogue of the Christian Museum’s collection of medieval works from Hungary and the German and Austrian territories, Christian Museum 2017. *Acta Historiae Artium* 59 (2018) 339–351.
- SARKADI NAGY, 2017. = SARKADI NAGY Emese: The Christian Museum in Esztergom and its recently published online catalogue. *Museikon: A Journal of Religious Art and Culture* 1 (2017) 156–159.
- SARKADI NAGY, 2018. = SARKADI NAGY Emese: A Keresztény Múzeum új online katalógusa. Kutatási beszámoló. *Magyar Sion* új. XII (LIV) (2018/1) 118–120.
- SARKADI NAGY, 2019. = SARKADI NAGY Emese: Ars meditandi – Ars moriendi. Javaslatok a Keresztény Múzeum Mária-halála oltárának értelmezéséhez. *Ars Hungarica* 45 (2019) 429–450.

⁸ Lásd a róla készült recenziókat: VARGA, 2018., illetve POSZLER, 2018. További beszámoló SARKADI NAGY, 2017.

- SARKADI NAGY, 2021. = SARKADI NAGY Emese: „Részleteiben finom, arányaiban monumentális”. Az alistáli Madonna-szobor művészettörténeti összefüggései és a pozsonyi prépost régi oltára. In: GÁLFI Emőke – KOVÁCS Zsolt – P. KOVÁCS Klára (szerk.): *Arte et ingenio. Tanulmányok Kovács András hetvenötödik születésnapjára*. Kolozsvár, 2021. 643–658.
- SARKADI NAGY, 2023. = SARKADI NAGY, Emese: *Ars meditandi – Ars moriendi. Vorschläge zur Deutung des Marientod-Altars im Christlichen Museum zu Esztergom*. In: PIPPAL, Martina et al. (hrsg.): *Wiens erste Moderne. Visuelle Konstruktion von Identität im 15. Jahrhundert. Zu den Bildkünsten in Wien zwischen dem Meister von Heiligenkreuz und Lucas Cranach*. Wien, 2023. (Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien). 229–245.
- TERDIK, 2007. = TERDIK Szilveszter: Csegöld középkori temploma és a csegöldi táblaképek. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 42 (2007) 183–218.
- VARGA, 2018. = VARGA Ágota: Sarkadi Nagy Emese: A Keresztény Múzeum középkori magyarországi, a német és osztrák tartományokból származó tárgyainak online katalógusa. Esztergom, 2017. *Művészettörténeti Értesítő* 67 (2018) 149–155.

The online catalogue of the Christian Museum, Esztergom

Thanks to the postdoctoral funding by the Hungarian Scientific Research Fund, and later its legal successor the National Research, Development and Innovation Fund, one of the most significant collection unit of the Christian Museum of Esztergom was catalogued between 2013 and 2017. The richly illustrated complete catalogue of the objects from Hungarian, German and Austrian regions became online available in accordance with the modern museological requirements. A considerable part of the relics has never been on display in exhibitions and numerous objects have not been published in printing either, they were not known by the general public. The new catalogue does not separate the works coming from Hungarian, Austrian or German territories, instead it handles the artefacts from the three geographical regions in one unit since they are closely related to each other from several aspects. Yet, during the research a number of unknown or falsely identified proveniences were justified, i.e. defined the origin of the objects. Some artefacts that were formerly known as individual works were justified as related objects, a number of triptychs were reconstructed, while the research has brought along more collection history results. The bilingual catalogue available on the website of the museum, illustrated with the photos of Attila Mudrák, serves as an excellent starting point to explore the collection.

Sipos András

BUDAPEST IDŐGÉP

A Hungaricana Közgyűjteményi Portálon 2017 őszén jelent meg a Budapest Időgép szolgáltatás.¹ (49. kép) Budapest Főváros Levéltárának (BFL) több évvel korábban megfogalmazott célja volt az egyes földrajzi pontokhoz köthető különféle levéltári források és adatok összekapcsolása és georeferált térképek révén történő kereshetővé tétele, és az is világos volt, hogy ez a levéltári informatika egyik dinamikusan fejlődő területe lesz. 2015–2016-ban jutottunk arra a következtetésre, hogy az addigi digitalizálási projektek, a rendelkezésre álló digitális állományok és georeferált térképek immár kellő alapot jelentenek ennek tényleges megvalósításához. Az alkalmazás fejlesztését a Hungaricana Portál kialakítását és üzemeltetését is végző Arcanum Adatbázis Kft. valósította meg. A fejlesztés időszakában kerültünk be a hasonló irányú európai projekteket összefogni törekvő nemzetközi kezdeményezés áramkörébe, amelynek bázisán 2019-ben létrejött a bécsi székhelyű *Time Machine Organization (TMO)*.² Az alkalmazás nyilvános használatra bocsátásakor már erről nyerte az Időgép nevet, amely egyfajta európai brand lett, ugyanakkor az számunkra is meglepetést okozott, hogy a nagyszabású víziók és pilot-projektek között ez volt talán az első, amely működő szolgáltatásban valóban tömeges méretben nyújtott adatokat és digitalizált levéltári forrásokat.

A nemzetközi szervezet által megfogalmazott vízió szerint az Időgép olyan összetett technológiai környezet és szolgáltatásrendszer fantázianeve, amely a digitális világ előtti időkre – a történelmi múlt egészére – is lehetővé teszi *Big Data* előállítását és felhasználását (*Big Data of the Past*). Ennek csak alapja és kiindulópontja a források tömeges digitalizálása és közzététele – az adatok, információk kinyerésének a mindenkori technológia nyújtotta lehetőségek mértékéig történő automatizálása, adatbázisba szervezése, értelmezése és erre épülve a múlt 4 dimenziós rekonstrukciója, azaz a 3 dimenziós valóság időbeli változásában történő megjelenítése (*spatio-temporal reconstruction*) az Időgép keretében folyamatba szervezve, egymásra épülő lépésekben valósulna meg.

¹ <https://www.hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

² <https://www.timemachine.eu/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

Ez helyi időgépekre (*Local Time Machine – LTM*) épülne, amely a TMO értelmezésében meghatározott térbeli helyre, geográfiai egységre vonatkozóan összegyűjtött Big Data of the Past reprezentációja, amelyben különböző szereplők és projektek által szolgáltatott adatok, tartalmak adódnak össze.³ A szervezet működésének egyik legkézzelfoghatóbb eddigi eredménye a honlapján elérhető projekt adatbázis,⁴ amelynek segítségével interaktív térképen keresztül is megismerhetők az Európa-szerte létező, a szervezet víziójába illeszkedő projektek, link vezet honlapjaikhoz és online elérhető szolgáltatásaikhoz, s így mind az egy földrajzi térben érdekelt, mind az egymástól távol eső, de hasonló módszerekkel próbálkozó szereplők könnyen kapcsolatot találhatnak egymással. Az adatbázisban található külföldi projektek jelentős része az elsüllyedt múlt egy-egy darabjának virtuális rekonstrukciójára (VR) és a kiterjesztett valóságként (*augmented reality, AR*) kínált élményszerű behelyezkedés lehetőségére irányul, de nő a tömeges forrásokból újszerű technikákkal kinyert adatok térinformatikai rendszerbe illesztésére irányuló projektek száma is.

A térképen Budapestre kattintva a Budapest Időgép alkalmazást *Budapest Time Machine Online Platform* néven találjuk meg, de a TMO törekvésének megfelelően itt jelennek meg más önálló projektek is, amelyek többsége kapcsolódik a BFL-hez vagy együttműködik vele, de találunk attól teljesen független kezdeményezést is,⁵ amely az Időgép fentebb jelzett tágabb értelmezésébe illeszkedik.

A Budapest Időgép alkalmazást a BFL – a TMO tágabb értelmezését nem tagadva, de annak egyelőre szűkebb, a gyakorlatba a mi lehetőségeink szerint jól átültethető szegmensére szorítkozva – inkább a levéltári adatbázisok egy új „generációjaként” kezeli, amely már nemcsak kulcsszavak, szövegelemek, adatmezők szerinti keresésre ad lehetőséget, hanem arra, hogy a forrásokhoz, illetve a rájuk vonatkozó adatokhoz interaktív térképeken barangolva is hozzáférjünk, gyors és egyszerű váltással a különböző időmetszetek között. A Budapest Időgép mögött a Hungaricana hatalmas adatbázisa áll, amely több millió oldalnyi digitalizált forrásanyagot tartalmaz a város lakóira és épületeire vonatkozó, pontosan helyhez és időhöz köthető adatok tömegét nyújtva. A célkitűzésünk az, hogy fokozatos fejlesztéssel mindez a történeti térképeken navigálva is, könnyen, gyorsan, szórakoztató formában elérhető legyen.

A TMO a helyi időgépeket különböző kisebb-nagyobb, az adott lokalitásra irányuló projektek egyfajta gyűjtőmedencéjeként fogja fel. Ahogy ezek összekapcsolódásával a jövőben mind közelebb jutunk ahhoz, hogy a *Big Data*

³ <https://www.timemachine.eu/ltms/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

⁴ <https://www.timemachine.eu/ltm-projects/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

⁵ Ilyen a *Window to the Past: National Theater* projekt, amely az 1965-ben lebontott régi budapesti Nemzeti Színház 3D élményszerű rekonstrukciójára irányul.

of the Past élő valóság legyen, annál élesebben jelentkezik az az ellentmondás, amely a megkívánt robosztus infrastruktúra, informatikai háttér, a biztos és kiszámítható szolgáltatás, a fenntarthatóság követelménye, illetve az egyes projektek korlátozott hatóköre és erőforrásai között feszül. Egyelőre sokszínű kép bontakozik ki arról, hogy a különböző LTM-k mögé létrehozna-e az egyes projektek gazdáin túlmutató, stabilnak szánt intézményi háttérrel, és ha igen, milyen formában. A Budapest Időgép, úgy tűnik, abban is sajátos típust képvisel, hogy gyakorlatilag szimbiózisban él a Hungaricana-val, attól elválaszthatatlan, és intézményi bázisa egyértelműen egy városi közgyűjtemény, a BFL. A megvalósítás ugyanakkor projektalapú, magát az alkalmazás-fejlesztést a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) pályázatai tették lehetővé, a tartalom bővítés ugyanakkor más támogatók által finanszírozott projektekre is épül (például Budapest Főváros Önkormányzata a „Budapest 150” programsorozat keretében nyújt támogatást, a közjegyzői adatbázis jelentős részben a Magyar Országos Közjegyzői Kamara támogatásával készült). A tartalom- és szolgáltatásfejlesztésben évek óta részt vesz a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Annak, hogy a BFL a nemzetközi színteret tekintve is korán jelentkezett az Időgéppel, tágabb értelemben több évtizedre visszanyúló munka adja a háttérét. A történeti városrészekre vonatkozóan, a mindennapi kutatószolgálati munka gyakorlati igényeit szolgálva, az 1970-es évektől készültek a topográfiai mutatók, amelyek az épületek és telkek azonosító adatait az akkori helyrajzi számoktól a 17. század végéig, a török uralom alóli felszabadítás utáni első összeírásokig visszavezették.⁶ A 2000-es évek elején kezdődött a hagyományos segédletek mellett, majd egyre inkább ezeket felváltva különböző tömegesen előforduló irattípusok tartalmi feltárását szolgáló adatbázisok építése, amelynek során a kezdetben még off-line és szigetszerű használat mellett is fokozatosan megvalósult a különböző forrástípusokból felvett alapadatok struktúrájának és kitöltésének egységesítése. Ezzel párhuzamosan, de eleinte ettől függetlenül indult meg a tömeges digitalizálás, állományvédelmi és állománykezelési megfontolásokból is elsőként a térképtár anyagával. Ennek eredményeként az 1950 előtti térképanyag 2005-ben DVD-kiadványként megjelent.⁷ 2006–2007-ben NKA-projektek segítségével sikerült digitalizálni az 1973 előtti városi hatósági építészeti tervtárak, valamint az Ybl Miklós-hagyaték tervrajzi anyagát. A nem vizuális irattípusok digitalizálása különösen azt

⁶ BÁCSKAI, 1975., BÁCSKAI, 1982., FELHŐ-GÁL, 1980., BÁCSKAI–HIDVÉGI, 2000. Bácskai Vera anyaggyűjtését felhasználva Hidvégi Violetta elkészítette Józsefváros topográfiáját is, amely azonban önálló kiadványként nem jelent meg, de szerepel az Hungaricana adatbázisában: <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/leveltari-iratgyujtemeny/budapest-torteneti-topografiaja/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

⁷ Budapest régi térképei.

követően vett nagy lendületet, hogy a BFL a 2010-es évek első felében az Elektronikus Levéltár Projekt keretében a kor igényeinek megfelelő digitalizáló műhelyt rendezhetett be, s a digitalizálás során előnyt élveztek az adatbázissal már korábban ellátott irategyüttesek.

Szintén 2006–2007-ben fordult a levéltár az Arcanum Kft-vel együttműködve a digitalizált térképek georeferálása felé, és ez összekapcsolódott a régi történeti topográfiai adattárak adatbázisba szervezésével. Ennek eredménye lett a maga idején úttörőnek számító „Buda és Pest történeti topográfiaja georeferált térképekkel” c. DVD-kiadvány.⁸ (50. kép) A georeferálás során a digitalizálás eredményeként létrejött raszteres képállomány képi koordinátáihoz a térbeli koordináták hozzárendelésével a térképek alkalmassá váltak térinformatikai rendszerben történő használatra.⁹ Ugyanebben az időszakban, 2007–2008-ban készült el a BFL LEAR adatbáziskezelő rendszere, amely már alkalmas volt a különböző irat-típusokból felvett tömeges, szabványos adatok egységes kezelésére, közös lekérdezésére és interneten keresztüli szolgáltatására. A 2009-ben indult Magyar Levéltári Portálon pedig megvalósulhatott, az adatbázisok egy felületen történő megjelenése és egységes kezelése mellett, a digitalizált és georeferált térképek internetes közzététele is.

Az adatbázisban elsősorban az alább felsorolt fő irattípusok kerültek feldolgozásra, a jobb oldali oszlopban jelzett fő adattípusok egységesített felvételével:

■ Közjegyzői okiratok	■ Jelzet
■ Kihirdetett végrendeletek	■ Személynevek
■ Hagyatéki ügyek	■ Szerepkör az ügyben
■ Árvaszéki ügyek	■ Foglalkozás
■ Büntetőügyek	■ Dátum
■ Polgári perek	■ Ügytípus
■ Fogolytörzskönyvek és nyilvántartások	■ Lakcím (Telephely)
■ Telekkönyvi iratok	(az iratban szereplő és
■ Lakás adatszolgáltatási ívek 1944	mai megfelelője)
■ Építészeti tervek	■ Helyrajzi szám

⁸ Buda és Pest, 2007.

⁹ A georeferálás alapja a térképek vetületi rendszerének és vetületi paramétereinek tisztázása. A georeferálás az ELTE TTK Geofizikai és Űrtudományi Tanszék által Timár Gábor vezetésével kifejlesztett módszer szerint történt, az Arcanum részéről az informatikai vezető Biszak Előd volt.

Mindegyik forrástípus esetében tehát bekerültek az adatbázisba az iratokhoz kapcsolódó legfontosabb topográfiai adatok: a lakcím (az iratban érintett személy lakcíme, vállalkozás telephelye, építési iratok, telekkönyvek esetében a helyszín) gyakorlatilag minden esetben szerepel. Az 1873 előtti építészeti tervek és az Ybl-hagyaték feldolgozása során, azok kiemelt forrásértékére tekintettel, megtörtént az egyedi topográfiai azonosítás, azaz a forrásokban szereplő helyrajzi adatok mai helyrajzi számokkal történt megfeleltetése, az 1873 utáni tervek leginkább használt együttese, a székesfőváros adminisztrációjának egykori magasépítési tervtára¹⁰ pedig eleve helyrajzi számok szerint tárolta a terveket. A régi telekkönyvi betétekre vonatkozóan a digitalizálásra történő előkészítés részét alkotta a mai helyrajzi szám megállapítása és rögzítése. Ez azért is lényeges, mert az Időgépben a mai helyrajzi szám az a központi adat, amely a különböző típusú iratoknak a térképhez kapcsolását és az adott helyszínhez rendelését biztosítja.

A Habsburg Birodalom katonai felméréseinek és kataszteri térképeinek tömeges digitalizálása és georeferálása terén elért eredményekre alapozva 2014-ben indította el az Arcanum a Mapire (MAPs of the EmpIRE) szolgáltatását,¹¹ amely várostérkép gyűjteményt is tartalmazott, a leggazdagabbat Budapestről. Itt mintegy 30 válogatott, a város egészéről vagy valamely nagyobb részéről fennmaradt legrészletesebb, legnagyobb felbontású térképmű jelent meg (1:10000-tól 1:720 felbontásig) a 18. század végétől 1945/46-ig, a georeferálásnak köszönhetően már olyan lehetőségekkel, mint a régi térképek rávetítése a Google Maps és Google Satellite térképekre és egy csúszka állításával az átlátszóság szabályozása, ezzel az egykori és mai térképi állapot nagy pontossággal történő vizuális összevetése, továbbá helynevek keresése a Google Earth adatbázisa alapján, különböző térképek szinkronizált nézete adott földrajzi pontra vonatkozóan, 3D megjelenítés, terület- és távolságmérés. A 2015-ben megnyitott Hungaricana pedig nem csak az adatbázisok és digitális tartalmak hatékony közös kereshetőségét biztosította, de több, a metaadatok alapján helyhez köthető forrástípus tekintetében térképes megjelenítést és navigációs keresési lehetőséget is nyújtott, egyelőre még külön térképi felületeken – a BFL forrásai közül például az építészeti tervek, fotókra, telekkönyvi betétekre vonatkozóan.

A Budapest Időgép alkalmazás kifejlesztése 2017-ben¹² mindezekre az előmunkálatokra építő következő logikus lépés volt, és időben szerencsésen esett

¹⁰ HU BFL XV.17.d.329.

¹¹ www.mapire.eu, jelenleg tovább fejlesztett változatban Arcanum Térképek – Európa a 19. században: <https://maps.arcanum.com/hu/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

¹² Az NKA 204122/00540 sz. pályázat támogatásával. A műszaki háttérrel és a 2022 végéig működő első változat szolgáltatásairól részletesen lásd BISZAK–KOKAS, 2018.

egybe a hasonló irányultságú európai kezdeményezéssel. A munka során, a 19. század és 20. század első felének legrészletesebb, legnagyobb felbontású egykorú várostérképei alapján elkészült a főváros vektorizált térképe négy időmetszetben. Az időmetszeteket a megfelelő térképek rendelkezésre állása jelölte ki:

1. Pest-Buda–Óbuda áttekintő térképe a jelentős középületek rajzával és látképekkel (Vasquez), 1837 (BFL XV.16.d.241/cop3);
2. Pest kataszteri térképsorozata az 1872–1920 közötti változások utólagos jelölésével, Halácsy Sándor (BFL XV.16.b.221/18), illetve Buda nagyméretű kataszteri térképsorozata, 1873, Marek János (BFL XV.16.a.201/9);
3. Budapest közigazgatási térképsorozata, 1908, Budapest Székesfőváros Mérnöki Hivatala, (BFL XV.16.e.251/30);
4. Budapest közigazgatási térképsorozata az épületek színtszámával és az újabb utcanevekkel, 1937, Budapest Székesfőváros Polgármesteri III. ügyosztálya (BFL XV.16.e.251/77).

A legkorábbi kivételével hivatali használatra készült telekszintű, több tucat, vagy a városegysítés korában készült kataszteri térképek esetében több száz nagy formátumú szelvényből álló térképről van szó, amelyet fizikailag a város körülhatárolt részéről sem tudnánk magunk előtt kiteríteni úgy, hogy kényelmesen és részletekbe menően tanulmányozhassuk. A vektorizálás során „berajzolták” az utcákat, tereket és a térképen ábrázolt és névvel ellátott (ebből kifolyólag a készítőik által kiemelten fontosnak tartott) épületeket. Így időszakonként (térképenként) előállították az adott időszak utcaneveit (a hozzájuk tartozó vonallal), a városrészeket, földrajzi objektumokat (hegyek, völgyek, csúcsok), valamint a névvel jelzett épületeket. Az eredmény egy kereshető adatbázis lett, amelynek segítségével régi utcanevekre, intézményekre (a térképeken névvel ellátott épületekre) is kereshetünk, egyszerre a különböző időmetszetekben. A négy időmetszethez a következő évben az 1916. évi csatlakozott. Az év azért került kiválasztásra, mert egy, az első világháború befejezésének 100 évfordulójára kiírt NKA pályázat keretében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalta az első világháború idejére rendelkezésre álló legutolsó, 1916. évi Budapesti Cím- és Lakjegyzék ház- és telekjegyzéke, valamint ipari, kereskedelmi és intézményi címtári adatai adatbázisának elkészítését és az Időgépen történő megjelenítését. Mivel ebből az időből – a már korábban elkészült időmetszetektől eltérően – telek mélységű, nagy felbontású alkalmas térkép nem áll rendelkezésre, a főváros 1916. évi vektorizált térképét az időben ahhoz legközelebb álló releváns, 1908. évi térképből kiindulva készítettük el, az időközben keletkezett új utcákat, településrészeket későbbi térképek levéltári és címtári források alapján feltüntetve.¹³

¹³ Az első világháború befejezésének évfordulójához kapcsolódó fejlesztés az NKA 204122/00554. sz. pályázat támogatásával készült.

A vektoros térképen ikonok jelennek meg: egy utca-házzám objektum a házzámmal és az alapértelmezett ikonnal (házikó) látszódik. Amennyiben az 1916. évi Cím- és Lakjegyzékben van tulajdonos, akkor a házzám és a tulajdonos látszódik. Amennyiben valamilyen intézmény is működött ott, akkor módosul az ikon az intézménynek megfelelő kategóriára, és a házzám után az intézmény neve következik. Amennyiben több intézmény is működött az adott címen, akkor az első intézményhez kapcsolódó kategória ikonját kapta a hely. Az ikonra kattintva linkként szolgáló hivatkozások vezetnek a további lehetőségekhez így a Lakcímjegyzék-adatbázis megfelelő rekordjaihoz. (51. kép)

Az 1916. évi Cím- és Lakjegyzék hatalmas anyagának feldolgozottsága, az anyagi lehetőségeknek megfelelően, csak részleges: az adatbázis tartalmazza a ház- és telekjegyzék helyrajzi és tulajdonosi adatait, de az ipari, kereskedelmi intézményi cím-tár adatbázisa már csak válogatott anyagot ölel fel, a lakójegyzék adatbázisba szervezésére pedig sajnálatos módon nem volt mód. A „Lakók, iparosok, intézmények” felíratra kattintva viszont az Időgép lefuttat egy keresést az adott címre a Hungaricana/Könyv- és Dokumentumtár adatbázisában az 1916-os Cím- és Lakjegyzék OCR-ezett kötetében, így – a karakterfelismerés pontosságától függően – kilistázhatók az adott címre bejelentett főbérlok és vállalkozások. A keresés funkció a régi utcák/terek/épületek mellett az 1916-os Cím és Lakjegyzék adatbázisba vitt adatait is keresi, beleértve a tulajdonosok és a házakban működő intézmények, vállalkozások neveit.

A geokódokkal ellátott és az Időgéphez kapcsolt iratok az eredetileg külön felületen megjelenő raszteres térképen megfelelő nagyításnál látható (mai) helyrajzi számokra kattintva megnyíló adatlapról voltak elérhetők. A két felületen elérhető eltérő adatkör a felhasználók számára nehezen volt követhető, így a 2022-ben lezajlott fejlesztés¹⁴ keretében az alkalmazás megújult, a vektoros és raszteres térképek, és valamennyi kapcsolt adat egy felületről érhetők el.

Az alkalmazásba belépve a látogató alapértelmezetten az 1916. évi vektoros térképpel találkozhat, de a bal felső sarokban található „Rétegek” felíratra kattintva megjelenik a kiválasztható összes – vektoros vagy raszteres térkép listája, élén a fentebb felsorolt kiemelt teljes várostérképekkel. Az új felületről immár kiválasztható a Mapire-n korábban közzétett térképek sora. Mögöttes alaptérképként választható a Google utcavonalas vagy műholdas térképe, amelyekkel a történeti térkép átlátszóságát egy csúszka segítségével szabályozhatjuk. Így vizuálisan jól követhetőek a város változásai, de egy-egy személy hajdani lakása, egy esemény régi topográfiai adatokkal megjelölt helyszíne is könnyedén azonosítható a mai térképen. (52. kép)

¹⁴ A fejlesztést Budapest Főváros Önkormányzata és az NKA 449122/00085. sz. pályázata támogatta.

Az egyes telkekhez köthető források és adatok a térképi felület bal felső sarkában lévő „Adatok” gomb bekapcsolásával aktiválódó helyrajzi szám gombok kiválasztásával jelennek meg. Megfelelő méretezés után a helyrajzi számra kattintva jelenik meg az ingatlan adatlapja, amely tartalmazza a történeti topográfiai leírást (az említett topográfiai mutatók alapján); a geokódolt iratokhoz vezető linkeket és Hungaricana/Képcsarnok adatbázisából a helyszínre és közvetlen környezetére lokalizált képeket (beleértve a Fortepan fotóit is). (53. kép)

A levéltári adatok, iratok térképhez kapcsolásának alapja a helyrajzi számok adatbázisa, amely azok GPS-koordinátáit is tartalmazza. Mint említettük, elsőként azok az irattípusok – építészeti tervek, telekkönyvi betétek, fotók – jelentek meg az Időgépen, amelyek esetében a levéltári adatbázis már tartalmazta a helyrajzi számot. Az első világháborús tematikájú projekt keretében végrehajtott tartalom bővítés során került kipróbálásra az iratok geokódolása olyan esetben, amikor az adatbázisban csak az iratban szereplő korabeli címek szerepelnek.

Ezeknek a geokódolását az tette lehetővé, hogy a ma érvényes helyrajzi szám rendszer mellett (amely az 1910-es, 1920-as évektől él) megtörtént a térképeken szereplő régebbi helyrajzi számok adatbázisának elkészítése és geokódolása is. Így az 1916. évi Cím- és Lakjegyzék adatai ezekkel összefűtathatók voltak, levéltárosi ellenőrzés és javítás pedig tovább emelte az eredményes azonosítás arányát.

A térképi felületen egyébként rá lehet keresni a mai és a még városrészenként kiosztott régi helyrajzi számokra is, konkrétan:

- 1879 Pest
- 1882 Buda
- 1882 Óbuda
- 1903 Buda
- 1903 Óbuda

Az 1914–1918. évi közjegyzői okiratok adatbázisa 61.966 ügyiratot tartalmazott, ebből 17.575 ügyirathoz készült el a digitális kép is. Azt okiratokból összesen 109.644 résztvevő (személy vagy cég) adata volt rögzítve, ezek közül 108.561 rekordnál volt a lakhely mező kitöltve. A térképen való megjelenítéshez ezeknek a megfelelő geokódokkal való összekapcsolása volt a feladat. Az adatok javítása, szűrése után 28.547 lakhelyként előforduló címet lehetett azonosítani az iratokban. Ebből 20.096 cím volt budapesti, ezekből 18.815 esetben sikerült geokódot társítani a címhez (93,6%), a 8451 nem budapesti címből pedig 6243 esetben (73,87%).

Ahány különböző geokódolt lakhellyel rendelkező résztvevője van egy ügynek, annyi helyen jelenik meg az ügyirat adata a térképen. A geokódok a Hungaricana közjegyzői adatbázisába is bekerülnek, és segítségükkel könnyen

felderíthetők akár Budapestnek egy másik várossal közjegyzői iratokban tükröződő kapcsolatai, akár egy budapesti helyszín vagy városrész lakóinak közjegyzői iratokban lecsapódó kapcsolatrendszerére.

A közjegyzői iratokon kívül jelenleg az alábbi irattípusok érhetők el az Időgépen keresztül:

- a 19. század végén és a 20. század elején (az 1920-as évekkel bezárólag) vezetett telekkönyvi betétek (a tulajdoni lapok elődei), melyek a tulajdonos-változások regisztrálásán túl család-, társadalom- és gazdaságtörténeti adatok tömegét nyújtják Budapest nagyvárossá válásának időszakából.

- a budapesti zsidók összeköltöztetésének, a sárga csillagos házak kijelölésének alapjául 1944. június elején felvett adatszolgáltatási ívek, amelyek 2015-ben szenzációs módon kerültek elő egy Kossuth Lajos téri lakás fala mögül.¹⁵

- építészeti tervek: az 1861–1872 között működött Pest város Építő Bizottmányának teljes anyaga, Ybl Miklós hagyatéka, Pest város 1861-ig működött Szépítő Bizottmányának anyagából Hild József tervei, Buda sz. kir város tervei közül elsősorban a mai I. kerületre vonatkozók, valamint az 1873 utáni engedélyezett terveket tartalmazó Magasépítési Tervtár válogatott anyaga.

A további tartalom bővítés lehetőségei tematikailag és időben is szinte korlátlanok. A Hungaricana levéltári adatbázisa máris több százezer laccímet tartalmazó, de még nem georeferált rekordot tartalmaz. A térképi rétegek egyelőre a 18. század végétől a 20. század közepéig terjednek. A városegysítés 150. évfordulójára megvalósítandó terveink között szerepel az 1960-as, 1970-es években készült 1:1000 méretarányú kerületi térképek közzététele, valamint a Budapesthez 1950-ben csatolt településekre vonatkozó 1945 előtti adatok integrálásának megkezdése. S időben nemcsak előre, hanem visszafelé is szükséges haladni: a már közzétett telekkönyvi betétek előtti, még kötet formájában vezetett pesti telekkönyveket – amelyek minden oldala más-más ingatlanra vonatkozik – oldalanként kell georeferálni. A Habsburg Birodalom katonai felméréseinél korábbi időből mai értelemben vett térképekre nem számíthatunk, viszont a Magyar Várostörténeti Atlasz projekt keretében részben elkészült, részben készülő Buda, Óbuda és Pest városatlászok rekonstruált térképei integrálhatóak lesznek az Időgéphez, biztosítva a középkorig visszanyúló időréteget.¹⁶

Az Időgép jelentősége nem csak a már látható, használható és élvezhető funkciókban, keresési lehetőségekben nyilvánul meg, hanem – talán még

¹⁵ <https://holocaust.archivportal.hu/hu/temak/falba-zart-iratok> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

¹⁶ Magyar Várostörténeti Atlasz: <https://www.varosatlasz.hu/hu/> (A letöltés időpontja: 2023. május 25.).

inkább – abban, hogy az iratok leírásaiban a háttérben pontos tér-idő koordinátákkal megcímkézett adatok milliói keletkeznek a hajdan élt budapestiek ügyleteiről, amelyek akár az iratok tartalmi feldolgozása nélkül is forrásként szolgálhatnak kapcsolatháló elemzésekhez, Budapestet a világ más helyeivel és az egyes budapesti helyszíneket egymással összefűző kapcsolatok sűrűségének vizsgálatához, megvalósítva a Time Machine vízióját: *Big Data of the Past*.

Felhasznált források és irodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára, Budapest

XV.16.a.201/9. = Gyűjtemények, Térképtár, Buda sz.k. főváros térképei, Buda nagyméretű kataszteri térképsorozata (1873)

XV.16.b.221/18. = Gyűjtemények, Térképtár, Pest sz.k. főváros térképei, Pest kataszteri térképsorozata az 1872–1920 közötti változások utólagos jelölésével

XV.16.d.241/cop3. = Gyűjtemények, Térképtár, Pest-Buda-Óbuda térképei, Pest-Buda-Óbuda áttekintő térképe a jelentős középületek rajzával és látképekkel (1837)

XV.16.e.251. = Gyűjtemények, Térképtár, Budapest (székes) főváros térképei, Budapest áttekintő térképei (1873–1968)

XV.17.d.329. = Gyűjtemények, Tervtár, Budapest (székes) főváros tervei, Építési ügyosztályok tervtára (1873–2006)

BÁCSKAI, 1975. = BÁCSKAI Vera (összeáll.): *Pest város topográfiai mutatója. 1. Belváros, Lipótváros*. Bp., 1975.

BÁCSKAI, 1982. = BÁCSKAI Vera (összeáll.): *Pest város topográfiai mutatója. 2. Terézváros. 1–2*. Bp., 1982.

BÁCSKAI–HIDVÉGI, 2000. = BÁCSKAI Vera – HIDVÉGI Violetta (összeáll.): *Pest város topográfiai mutatója. 3. Ferencváros*. Bp., 2000.

BISZAK–KOKAS, 2018. = BISZAK Sándor – KOKAS Károly: Budapest Időgép. *Digitális Bölcsészet 1* (2018) 175–184. (<https://ojs.elte.hu/digitalisbolcseszett/article/view/231> letöltés: 2023. május 25.)

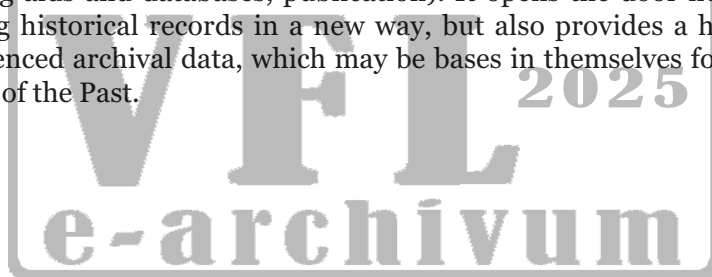
Buda és Pest, 2007. = BISZAK Sándor – TIMÁR Gábor (szerk.): *Buda és Pest történeti topográfiaja georeferált térképekkel. Vár, Krisztinaváros, Belváros, Lipótváros, Terézváros, Erzsébetváros, Ferencváros*. DVD-ROM. Bp., 2007.

Budapest régi térképei = FABÓ Beáta (összeáll.): *Budapest régi térképei*. DVD-ROM. I–IV. Bp., 2005–2006.

FELHŐ–GÁL, 1980. = FELHŐ Ibolya – GÁL Éva (összeáll.): *Buda város topográfiai mutatója. I. Vár, Krisztinaváros*. Bp., 1980.

Budapest Time Machine

Time Machine is a European-wide international initiative aiming to develop the Big Data of the Past, creating a huge distributed digital information system. Local Time Machines are the representations of the collected Big Data of the Past of a geographic place, created by the sum of information provided by different projects and initiatives connected to this place. Budapest Time Machine is a part and partner of this initiative coordinated by Time Machine Organization. It can be regarded as a new generation of archival databases which makes search for archival data and digitized records based not only on “traditional” keywords and data fields, but by navigating on interactive historical maps and finding the sources relating to one site by one click. The system is strongly connected to Hungaricana Cultural Heritage Portal, which is a joint database and publication platform of the GLAM sector, and it is curated by Budapest City Archives. The paper describes how Time Machine evolved by connecting and integrating different archival projects (digitization, creation of finding aids and databases, publication). It opens the door not only for searching historical records in a new way, but also provides a huge set of georeferenced archival data, which may be bases in themselves for analyses Big Data of the Past.

A kötet szerzői

Csejdy Júlia, művészettörténész,
Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ,
Budapest

Hajós-Baku Eszter, művészettörténész,
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest

Héczey-Markó Ágnes, építészmérnök, régész,
Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ,
Budapest

Jankovics Norbert, művészettörténész, régész,
Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ,
Budapest

Karlinszky Balázs, levéltáros,
Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém

Nagy Szabolcs, jogtörténész,
Széchenyi István Egyetem, Győr

Palkóné Jády Melitta, könyvtáros,
Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém

Rácz Miklós, építészmérnök, régész,
Budapest

Sarkadi Nagy Emese, művészettörténész,
Keresztény Múzeum, Esztergom

Simon Anna, művészettörténész, régész
Lókút

Sipos András, levéltáros,
Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Szűts Beáta, művészettörténész,
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest

Váli István Frigyes, építészmérnök,
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest

A Veszprémi egyházmegye múltjából
című sorozatban megjelent kötetek

1. LUKCSICS Pál – PFEIFFER János: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Veszprém, 1933.
2. PEHM József: *Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.
3. BEDY Vince: *A felsőörsi prépostság története*. Veszprém, 1934.
4. HORVÁTH Konstantin: *Az Egyházi Értekezések és Tudósítások (Az első magyar kat. teol. folyóirat) története 1820–1824. Verseyhy Ferenc és Horváth János levelezése 1812–1822*. Veszprém, 1937.
5. MOLNÁR Ernő: *A nagyjenő-tüskevári páloskolostor*. Veszprém, 1936.
6. AGGHÁZY Mária: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. Veszprém, 1937.
7. MESZLÉNYI Antal: *Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842–1849) egyházlátogatása 1845–1846-ban*. Veszprém, 1941.
8. HERMANN Egyed – EBERHARDT Béla: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvállománya a XIX. század elején*. Veszprém, 1942.
9. PFEIFFER János: *A veszprémi káptalan újkori statútumai (1667–1780)*. Veszprém, 1943.
10. PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai (1554–1760)*. Veszprém, 1947.
11. HERMANN Egyed: *Kurbély György veszprémi püspök (1755–1821)*. Veszprém, 1947.
12. HOSS József: *A kaposvári plébánia története*. Veszprém, 1948.
13. PETRÁK Mihály: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége (1725–1744)*. Veszprém, 1949.
14. TAKÁCS Lajos: *Ranolder János veszprémi püspök élete és munkássága (1806–1875)*. Veszprém, 1987.
15. BOZSÓKY Pál Gerő: *Segesdi krónika*. Veszprém, 1993.

16. KÖRMENDY József: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága (1665–1720)*. Veszprém, 1995.
17. KÖRMENDY József – RAJCZI Pál: *Rott Nándor veszprémi püspök bérmálási feljegyzései (1921–1938)*. Veszprém, 2000.
18. GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára (1002–1523)*. Veszprém, 2007.
19. M. TÓTH Antal: *A veszprémi székesegyház XVIII–XIX. századi zenéje*. Veszprém, 2007.
20. ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László: *Veszprém város okmánytára. Pótkötet*. Veszprém, 2008.
21. HUCHTHAUSEN Lajos: *Bilingérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből*. Balatonkiliti–Veszprém, 1995–2009.
22. HERMANN István – KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém, 2010.
23. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére*. Veszprém, 2011.
24. KÁLMÁN Dániel – MIHALIK Béla Vilmos – ZARNÓCZKI Áron (közéteszik): *A veszprémi káptalan 1727. és 1755. évi urbáriumai*. Veszprém, 2012.
25. DRESKA Gábor – KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1437–1464. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár középkori oklevelei*. Veszprém, 2014.
26. KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai*. Veszprém, 2015.
27. VARGA Tibor László (szerk.): *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I*. Veszprém, 2015.
28. HERMANN István: *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században (1700–1777)*. Veszprém, 2015.

29. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Nehéz időkben dönteni kell.” A veszprémi püspökség a második világháború idején. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2015. augusztus 26-án rendezett konferencia előadásai.* Veszprém, 2016.

30. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Rendületlenül a romok között.” A veszprémi egyházmegye 1945 és 1972 között. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2016. augusztus 24–25-én rendezett konferencia előadásai.* Veszprém, 2017.

31. VARGA Tibor László (szerk.): *„Püspök urat is őrizetbe veszem.” Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II.* Veszprém, 2018.

32. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2017. augusztus 30–31-én rendezett konferencia előadásai.* Veszprém, 2018.

33. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században. A veszprémi Szaléziánumban 2018. szeptember 6-án rendezett konferencia előadásai.* Veszprém, 2019.

34. DRESKA Gábor (szerk.): *Monumenta ecclesiae Veszprimiensis 1465–1479. A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár középkori oklevelei.* Veszprém, 2019.

35. KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. I. Zala megye.* Veszprém, 2020.

36. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadásai.* Veszprém, 2020.

37. KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. II. Veszprém megye.* Veszprém, 2021.

38. KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *„Capella reginalis.” A veszprémi püspökség a középkorban. A Veszprémi Érseki Főiskolán 2020. augusztus 27-én rendezett konferencia előadásai.* Veszprém, 2021.

39. KARLINSZKY Balázs: *A veszprémi székeskáptalan archontológiája 1079–1556.* Veszprém, 2022.

*A Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár
további kiadványai*

HERMANN ISTVÁN: *A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár.* (Levéltár-ismertető.) Veszprém, 2005.

A veszprémi püspökség római oklevéltára / Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis (MREV). Közreadja FRAKNÓI Vilmos és LUKSICS József. CD-Rom. Bp., 2007.

Centenárium album a veszprémi székesegyház átépítésének százéves évfordulójára. Szerk.: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László, bevezető tanulmány: FÜLÖP András K – SIMON Anna. Veszprém, 2010.

HERMANN István – KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Corde aperto.* Tanulmányok Kredics László nyolcvanadik születésnapjára. Veszprém, 2012.

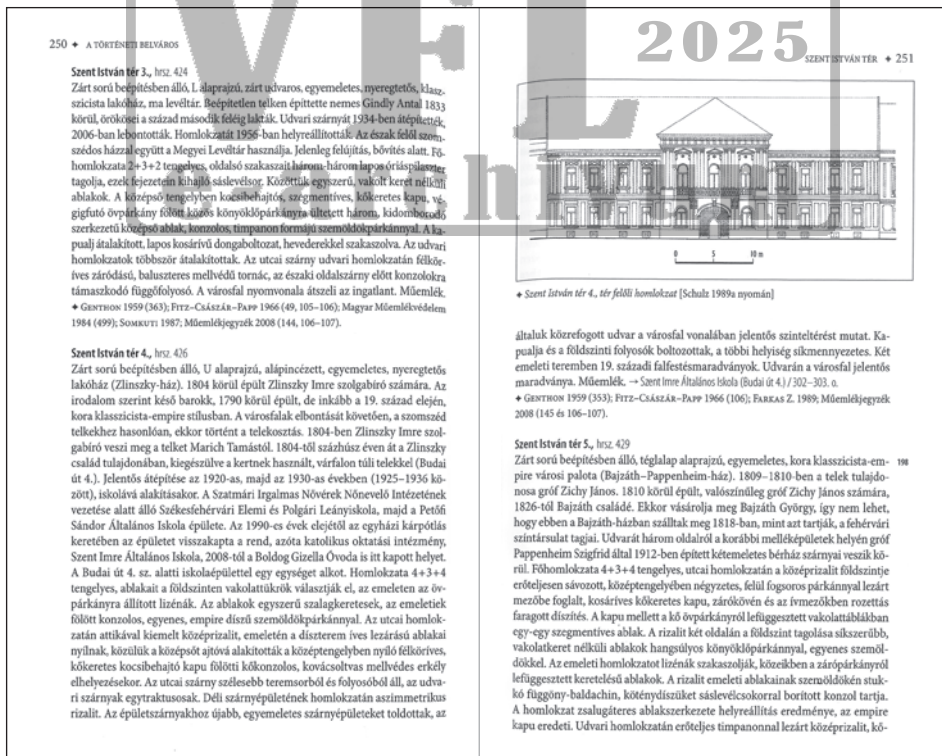
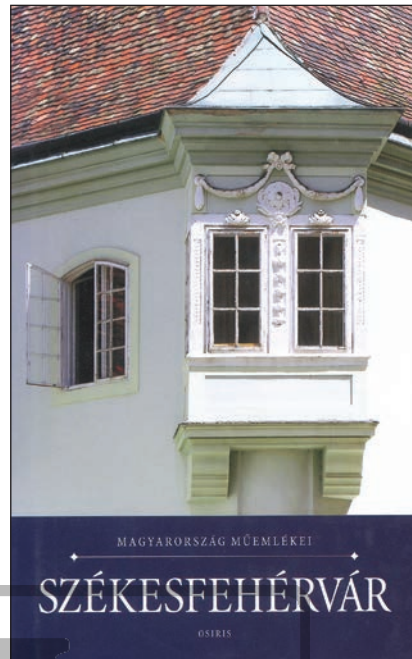
KARLINSZKY Balázs: *Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár.* (Levéltár-ismertető.) Bp., 2015. (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai)

JANKOVICS Norbert (szerk.): *Veszprém város templomai.* Veszprém, 2023.

2025
mlékei I. Bp., 196

3–4. Entz Géza Antal (szerk.): Székesfehérvár.
Magyarország műemlékei. Bp., 2009.
– a kötet címlapja és egy oldalpárja

**VESZPRÉM VÁROS
ÉPÍTÉSZETI
TOPOGRÁFIÁJA**

HUNGARICA

e-archívum

7. Veszprém belső területe a közlekedési hálózat és a beépítés feltüntetésével,
a műemlékek megkülönböztető jelölésével
(Rajzolta: Szökrön Péter, Kakuk Barbara, 2022)

Címlap
Plébániák
Templomok
Egyházi személyek
Eesperesi kerületek
Főesperességek
Székeskáptalan

CÍMLAP / / ASZÓFŐ – SZENT LÁSZLÓ TEMPLOMROM

Aszófő – Szent László templomrom

TÖRTÉNETI LEÍRÁS

Középkori templom építési kora és átalakítása
Római villa maradványa felett emelték, középkori Kövesd faluhely DK-i szélén, templom körüli temető kőkerítésével körülhatárolt helyen, épült 1260-1270 körül. Papját 1312-ben oklevél említi.

16-17. századi történet
Kövesd falu a 16. században elpusztult.

Történeti leírás 1701-1945
A templom első ismertetője, Römer Flóris 1874-ben a nyugati homlokzaton Szt. Kristófot ábrázoló festményt írt le.

Történeti leírás 1945-
1957: régészeti feltárás Fehér Géza vezetésével, építészeti felmérés Zádor Mihály vezetésével

MAI TEMPLOM ADATAI

Megnevezés: R.k. t.rom
Egyéb bevett név: Kövesdi templomrom
Elhelyezkedés: Aszófő, Romkápolda u., hrsz. 076/2.
Védelem mértéke: kiemelten védett műemlék, régészeti lelőhely
Védelem törzsszáma: 5377, 9553, 1953, 1958
Védelemre javasoljuk: n.a.
Eredeti jelleg: plébániatemplom
Mai meghatározó korstílus: késő románika
Egyházigazgatási beosztás: rom
Ellátó plébánia: Aszófő, Szent László király plébánia

Általános jellemzők
Egyhajós, egyenes szentélyzáródású, törtkőből falazott, keletelt templom romja. A nyugati homlokzaton csücsíves kapuoromzat nyoma (a csücsíves kapu helyreállítás), felette körablak, csücsíves, gömbdíszes, ívsoros párkány. A hajó északi és déli falán részsűs lábazat, széleken lizénák. A hajó nyugati oldalán feltárás során előkerült a karzatkép pilléralapja, az északi fal mentén a karzatra vezető lépcső alapjaként értelmezhető faltömbök. A nyugati falon, belül a karzat boltívvindításai, az oromzaton...[Tovább](#)

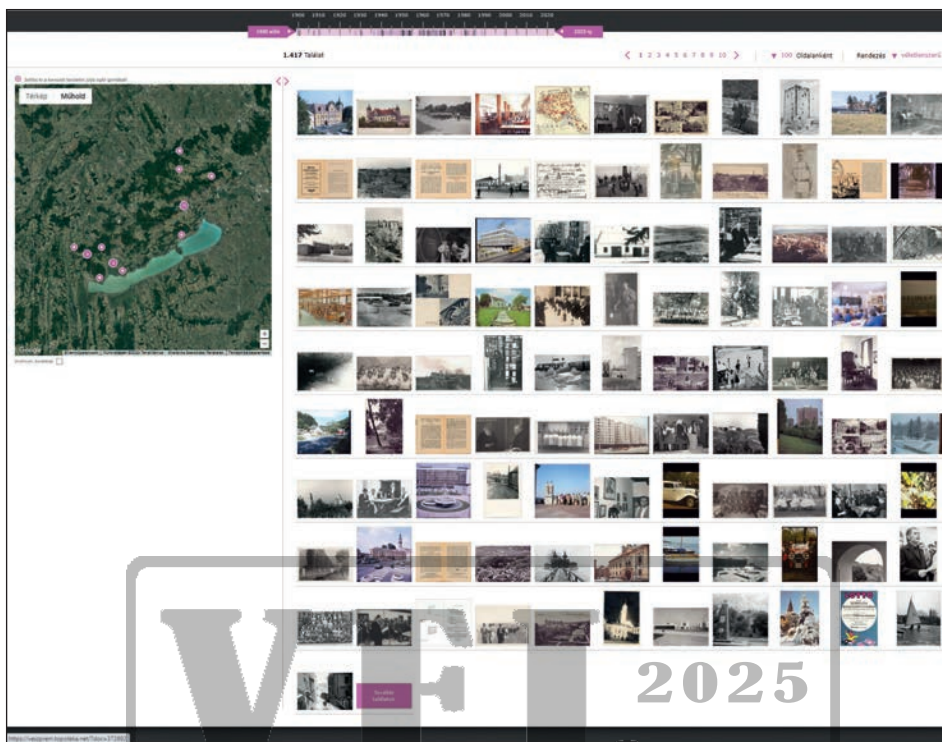
8. Az aszófői templomrom adatlapja

9–10. Egy Buhim utcai ingatlanhoz tartozó dokumentumok az adatbázisban

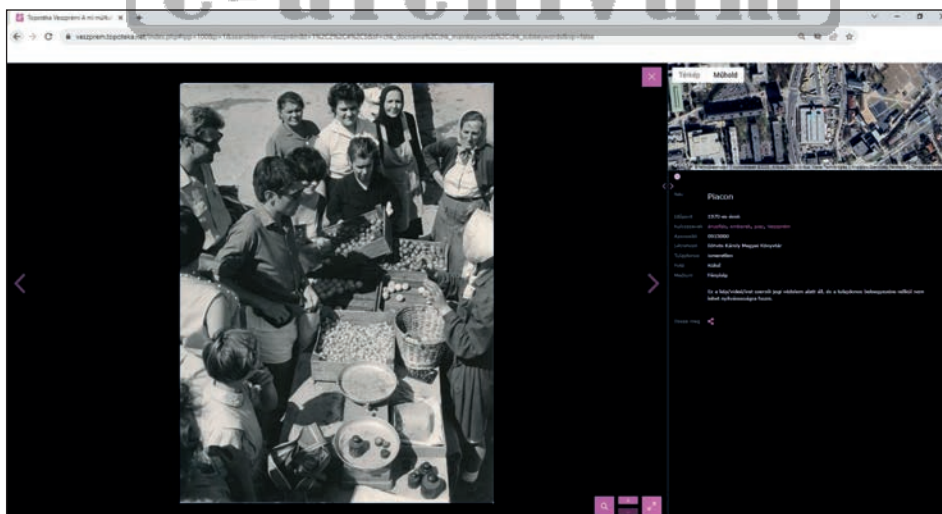

11. A Topoteka nyitó oldala

12. Keresési találatok „Veszprém” kulcsszóra

13. A 0915000. azonosítószámú kép és metaadatai

14. Tállya belterületének 1783-as úrbéri térképe (MNL OL)
15. Az 1654-1655-ben épült Rákóczi-kúria főhomlokzata.
(Fotó: Bélavári Krisztina/MÉM MDK)

16. A 18. századi eredetű Szirmay-kúria főhomlokzata.
(Fotó: Bognár Gábor/MÉM MDK)

23. A Horváth–Stansits-kúria főhomlokzata. (Fotó: Herczeg Renáta/MÉM MDK)

17. A kiállítás első terme a Sárospataki Református Kollégium Gyűjteményeinek Múzeumában (Fotó: Nagy Krisztina/MÉM MDK)

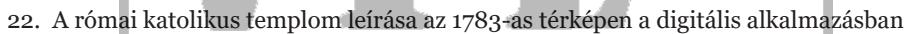
20. A kiállítás második terme a Sárospataki Református Kollégium Gyűjteményeinek Múzeumában. (Fotó: Nagy Krisztina/MÉM MDK)

18. Zászlócsúcs, aranyozott és ezüstözött
rézötvözet, 18. század.
Sárospataki Római Katolikus
Egyházi Gyűjtemény.
(Fotó: Nagy Krisztina/MÉM MDK)

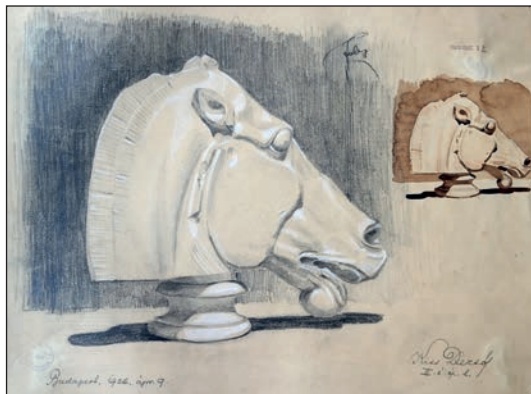
19. Kehely, aranyozott ezüst. Felirata:
STEPHANUS PALHAZI ANNO 1636.
Sárospataki Református Kollégium
Tudományos Gyűjteményei, Múzeum.
(Fotó: Bélavári Krisztina/MÉM MDK)

24. BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék előcsarnoka (fotó: Szűts Beáta)

25. Selene lova a Parthenón keleti orom-csoportjából, másolat: gipsz, 20. század eleje, öntő: ismeretlen (BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék, ltsz. 200.006, fotó: Váli István Frigyes)

26. Hallgatói rajz a Rajzi és Formaismereti Tanszék gyűjteményéből, papír, ceruza, fapác, fehér kréta, 1926, készítője: Kiss Dezső III. éves építész hallgató (BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék, ltsz. 300.061, fotó: Hajós-Baku Eszter)

27. Fejezet-párkányzati elem, Korinthuszi oszlop-
rend, gipsz, 20. század eleje, öntő: Budapesti
Állami Felső Ipariskola gipszöntőműhelye,
Budapest (BME, Rajzi és Formaismereti
Tanszék, ltsz. 200.248, fotó: Szűts Beáta)

28. Akanthus-levél, gipsz, 20. század eleje,
öntő: Budapesti Állami Felső Ipariskola
gipszöntőműhelye, Budapest
(BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék,
ltsz. 200.228, fotó: Szűts Beáta)

29. Donatello: Dávid, másolat: gipsz bronz
hatású festéssel, 20. század eleje, öntő:
August Gerber, Köln, (BME, Rajzi és
Formaismereti Tanszék, ltsz. 200.006,
fotó: Váli István Frigyes)

30. Részlet a Parthenón-frízről,
másolat: gipsz, 20. század
eleje, öntő: August Gerber,
Köln, (BME, Rajzi és
Formaismereti Tanszék,
ltsz. 200.215,
fotó: Váli István Frigyes)

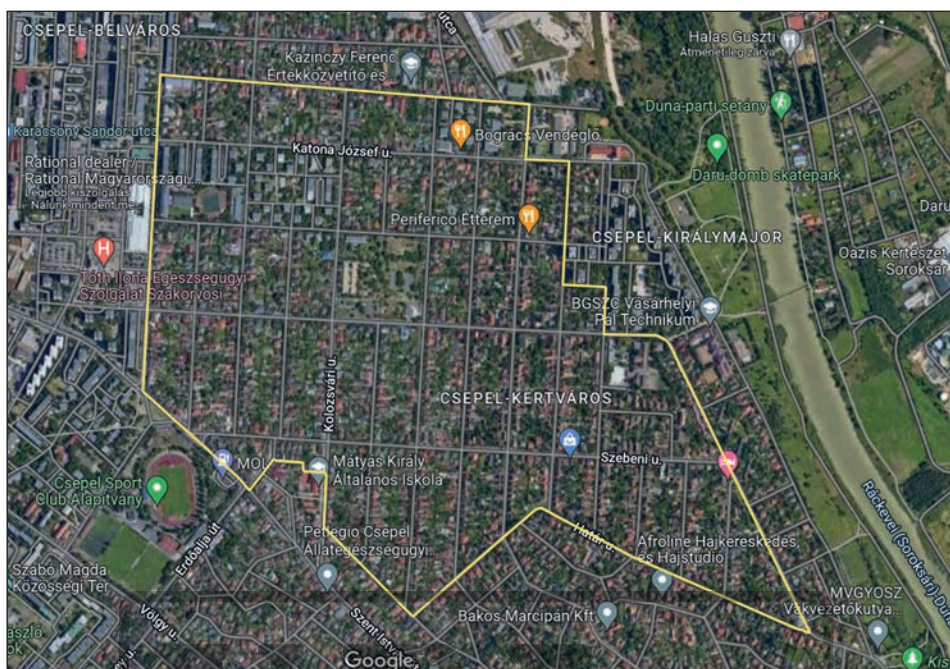
31. Akanthuszos-volutás pilaszterfő az athéni Lysikrates-émlékműről, másolat: gipsz, 20. század eleje, öntő: Kaiser-Friedrich Museum, Berlin (BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék, ltz. 200.115/1, fotó: Váli István Frigyes)

32. Dombormű részlet a milánói Sant'Ambrogio templom ambójáról, másolat: gipsz, 1910 körül, öntő: Carlo Campi, Milánó (BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék, ltz. 200.156, fotó: Váli István Frigyes)

33. Elesett harcos alakja az aiginaí Aphaia templom nyugati oromcsoportjáról, másolat: gipsz, 20. század eleje, öntő: ismeretlen (BME, Rajzi és Formaismereti Tanszék, ltz. 200.081, fotó: Váli István Frigyes)

34. Átnézeti térkép a vizsgált területről (Forrás: <https://www.google.com/map>)

35. Légifotó 1969- ből, sárga: a Kertváros határai, piros: a blokkházakkal beépített területek (Forrás: <https://www.fentrol.hu>)

36. Átalakuló épület a Kolozsvári utca és Széchenyi utca sarkán
(Fotó: Héczey-Markó Ágnes)

37. Szélessy Dezső kocsmája az Erdélyi és Szebeni utca sarkán 2022-ben
(Fotó: Héczey-Markó Ágnes)

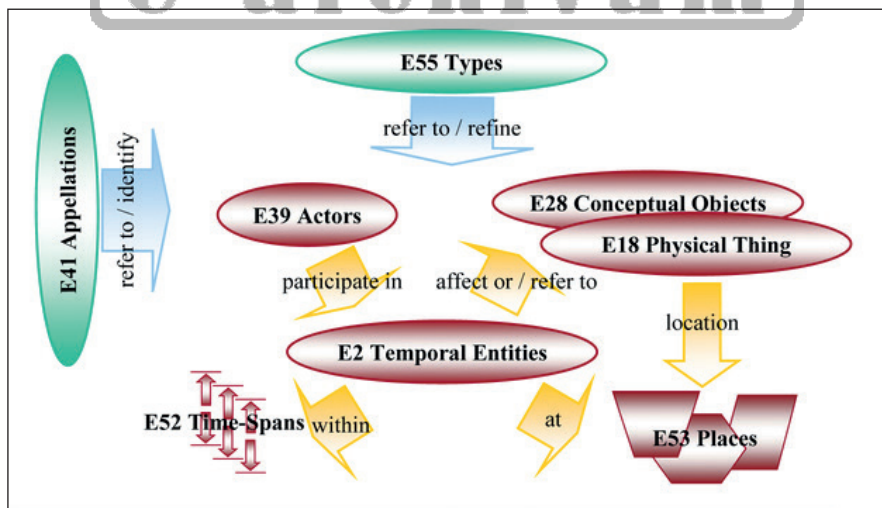
38. Balra a volt hentesüzlet, jobbra a volt vegyeskereskedés épülete a Szebeni utcában
(Fotó: Héczey-Markó Ágnes, 2022)

39. Házak a Kertvárosból (Fotó: Héczey-Markó Ágnes)

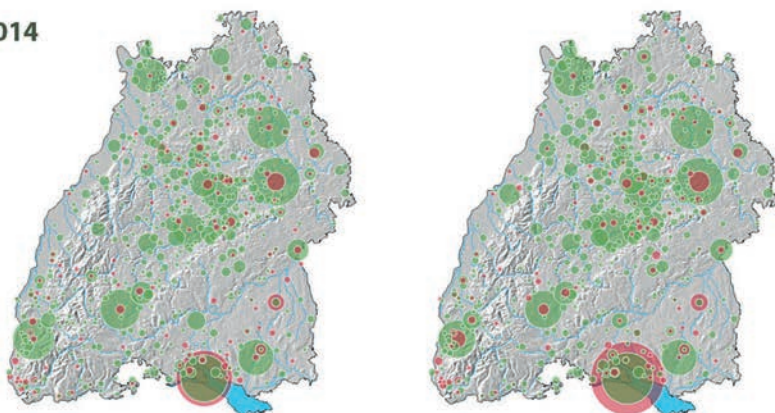

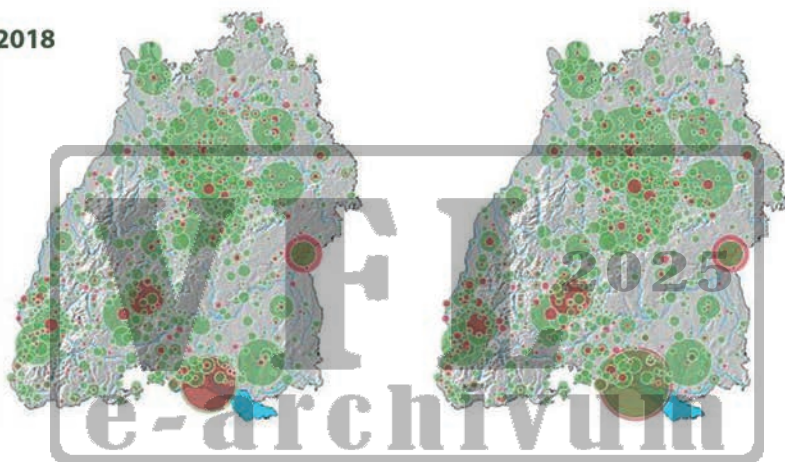
42. Ismertető tábla a budai Mária Magdolna-templom falán 1866-ból
(wikimedia commons)
43. A CIDOC CRM kulturális örökségre vonatkozó számítógépes adattárolásra
kifejlesztett információs modell alapvető objektumosztályai
(www.cidoc-crm.org)

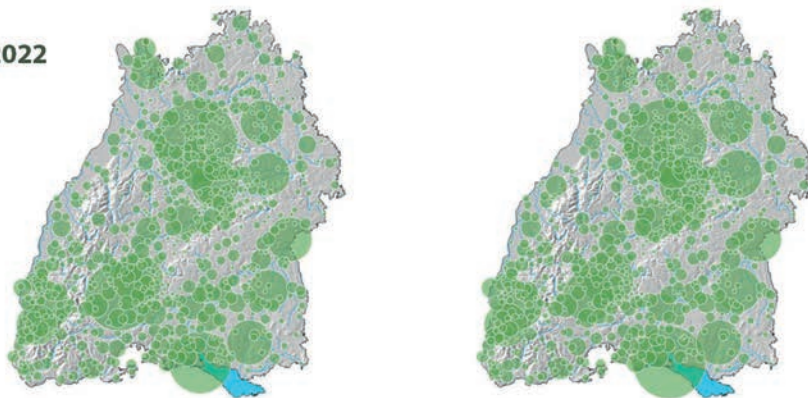
2014

2018

2022

44. Az épületkutatások és restaurálások önkéntes alapon működő online szakmai adatbázisának bővülése Baden-Württemberg tartományban (www.bauforschung-bw.de)

45. „Evagationes Spiritus”
szárnyasoltár predellájának
szárnyképe.
Bécsújhely (?), 1450 k.

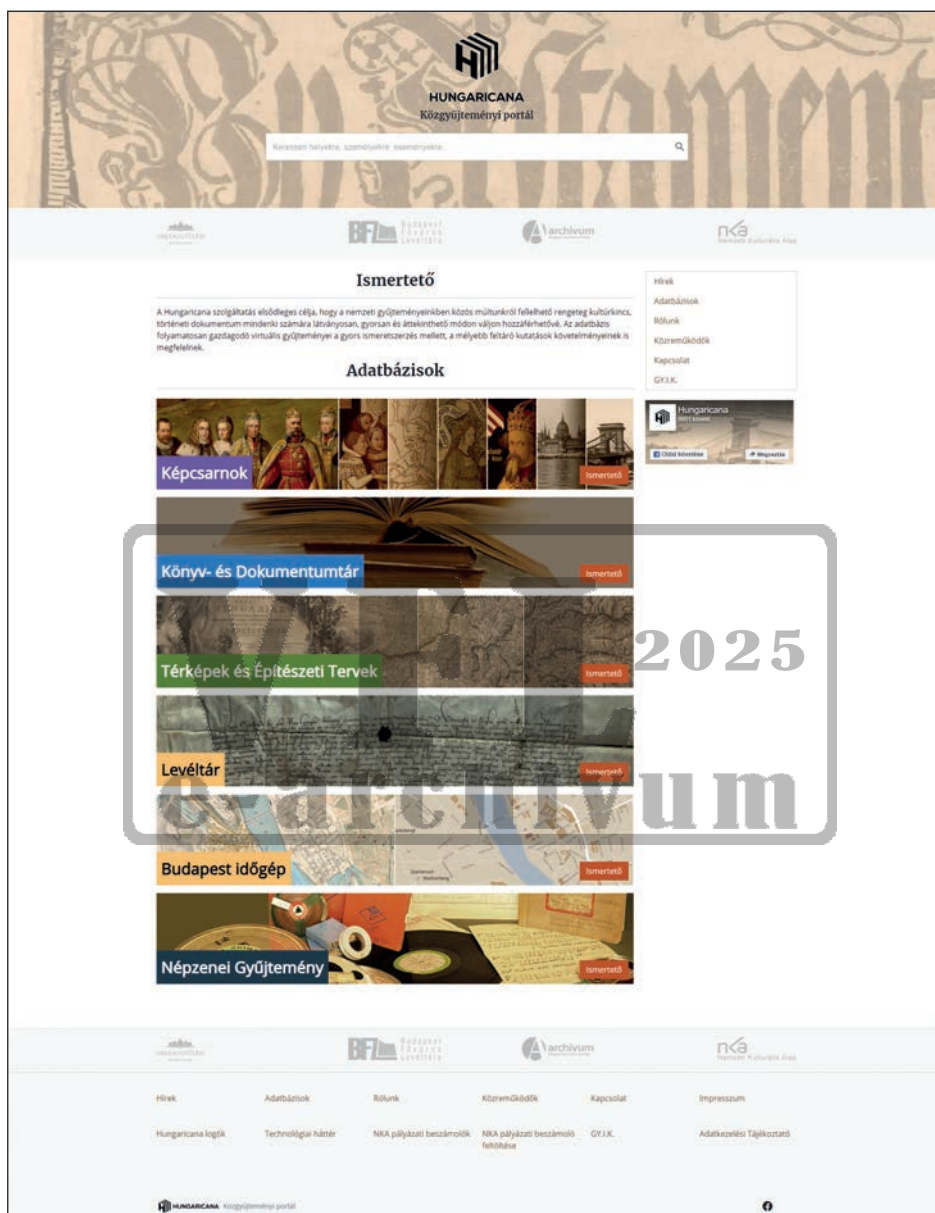
46. Mária halála.
Dorothea Gerolt epitáfiuma,
Bécsújhely, 1498 után

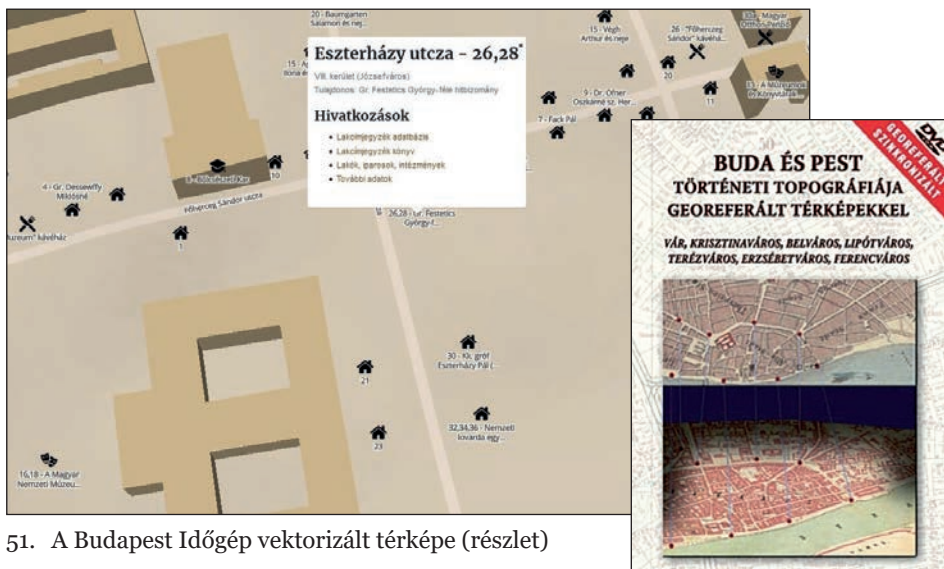
47. Keresztelő Szent János lefejezése. Szárnyasoltár részlete
Aranyosmarótról (?), 1450–1460 k.

48. Madonna Pozsonyból (ún. Alistáli Madonna), 1480–1500 k.

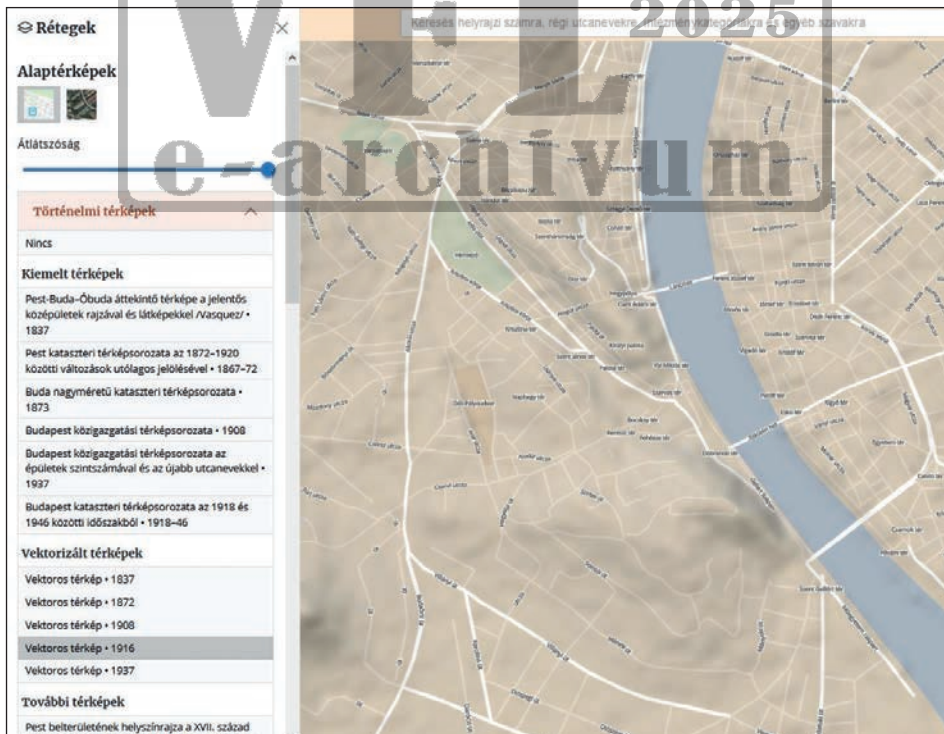
49. A Budapest Időgép nyitólapja a Hungaricana Közgyűjteményi Portál főoldalán

51. A Budapest Időgép vektorizált térképe (részlet)

50. Buda és Pest történeti topográfiája georeferált térképekkel 2007-ben megjelent DVD

52. A Budapest Időgép alapértelmezett térképi felülete a történeti rétegek linkjeivel

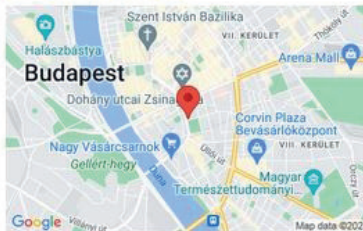

Helyrajzi szám: 36559/3 1088 Budapest, Múzeum krt. 12

Adatok Budapest történeti topográfiájából

Község: Budapest, Józsefváros VIII. Bródy Sándor utca
Mai cím: Bródy Sándor utca 2.
Helyrajzi szám: 36559/3
Mai csatlakozó utcanevek: Múzeum körút 12.
1879, helyrajzi szám: 5302
1879, cím: Főherceg Sándor utca 2 - Múzeum körút 12.
1861-1870, Telekkönyzeírás, V-VI. füzet változás: 1499
1848, 1861, 1870, Telekkönyzeírás, III-VI. füzet: 1499
1830, Telekkönyzeírás, II. füzet: 1334
1825, Telekkönyzeírás, I. füzet: 1177
1825 előtt, Telekkönyzeírás u.: 1071
1786, II. József-kori telekkönyv mutatója: 59
1718-1819, Grundbuch: 898

Kapcsolódó topográfia rekordok (2 db) <#>

36559/3. helyrajzi szám kapcsolódó levéltári iratai

Előző: 36559/2 Következő: 36559/4

Adatbázis megnevezése

Telekkönyvi betétek adatbázisa [BFL](#)

Lakás adatszolgáltatási ívek, 1944 [BFL](#)

Építészeti tervek [BFL](#)

Közigazgatási okiratok [BFL](#)

Budapesti Cím- és Lakjegyzék [FOL](#)

Kapcsolódó rekordok

HU BFL - XV.37.c - 5385 - 36559/3 <#>

Nincsenek kapcsolódó rekordok

Kapcsolódó levéltári iratok megtekintése <#>

Kapcsolódó levéltári iratok megtekintése <#>

Kapcsolódó levéltári iratok megtekintése <#>

Fotók, képeslapok a környékről

52. A Budapest Időgép ingatlan adatlapja